

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Radka Kulhánková

Vojta Beneš
1878 - 1951

Praha 2010

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc.

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala několika lidem, kterým vděčím za pomoc s přípravou a psaním této diplomové práce. V první řadě patří mé poděkování vedoucí práce Doc. PhDr. Růženě Váňové, CSc. za její podnětné připomínky. Dále chci poděkovat Jaroslavě Krákorové, správce sbírky starých tisků a knihovny Divadelního oddělení Národního muzea, Milanovi Mudrovi, plzeňskému zastupiteli, Ing. Jindřišce Rolincové, vedoucí oddělení Městské části Praha 1, PhDr. Lydii Petráňové, CSc. z oddělení historické etnografie Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR, Emilii Brzezinski, vnučce Vojty Beneše, momentálně žijící v USA, paní Václavě Pekarčkové, vnučce Vojty Beneše žijící v Praze na Ořechovce, PhDr. Karin Pátrové, Ph.D., historičce Oblastního muzea Praha – východ v Brandýse nad Labem, Petře Fialové z Městského úřadu v Brandýse nad Labem, Mgr. Romanu Kolkovi, řediteli Státního archivu Praha - východ ve Zdíbech, Věře Krajíčkové z Knihovny Eduarda Petišky z Brandýsa nad Labem a Bc. Jiří Schwarzovi, řediteli základní školy v Dolních Počernicích.

“Prohlašuji, že tato diplomová práce je původní, a že jsem ji vypracovala samostatně. Veškerá použitá literatura a další prameny a zdroje jsou uvedeny v seznamu literatury v příloze této práce.“

V Praze dne 29. června 2010

Radka Kulhánková

České resumé

Tato diplomová práce pojednává o českém politikovi, učiteli, spisovateli a publicistovi Vojtovi Benešovi, bratrovi druhého československého prezidenta Edvarda Beneše. 73 let jeho života patřilo době, která přinesla dva světové válečné konflikty i zásadní obraty v historii naší země. V životě Vojty Beneše najdeme dvě velká témata. Práci pro vlast a práci pro československé dítě. Beneš byl vášnivým nacionalistou v tom nejlepším slova smyslu a myšlence samostatného, humanistického a demokratického státu podřídil celý svůj život. Pomohl při jeho vzniku v roce 1918 jako aktivní vůdce protirakouského odboje našich krajanů v Americe, bojoval na obranu našeho státu v roce 1938 a později v roce 1948, kdy byla naše země ohrožena dvěma totalitami. Druhým tématem Benešova života, kterým se tato práce zabývá, byla pedagogická práce a pomoc československému dítěti, kterou vykonával ve své profesi učitele, později ve službách vrcholných školských orgánů a v institucích, které poskytovaly sociální péči potřebným.

English resume

The final thesis focuses on the Czech politician, teacher, writer and publicist Vojta Beneš, the brother of the second Czechoslovak president Edvard Beneš. The 73 years of his life belonged to the epoch that brought two world wars and the fundamental changes in the history of our country. We can find two major efforts in Vojta Beneš's life. Dedicated work for his homeland and help the Czechoslovak child. Beneš was an ardent nationalist in the best sense and subordinated all his life to the thought of independent, humanist and democratic state. He helped in its formation in 1918 as an active leader of the anti-Austrian resistance among our countrymen in America, fought to defend our country in 1938 and later in 1948, when his mother country was threatened by two totalitarian regimes. The second theme of Vojta Beneš's life, that this thesis deals with, is a quality education and social support of the Czechoslovak children, that he performed in his original profession, later in the service of high educational institutions in our country and also in the organizations, that provided social care to the people in need.

OBSAH

1. ÚVOD.....	7
1.1. Cíle a struktura práce	7
1.2. Prameny a literatura	8
1. KRÁTKÝ POHLED DO ČESKÉ HISTORIE.....	12
2. PRVNÍ ROKY ŽIVOTA VOJTY BENEŠE.....	14
2.1. Kožlany – rodné město	15
2.2 Rodina Benešova	17
2.4 Škola a učení.....	21
2.4 Výzva na konci století.....	23
2.6 Odchod do Prahy	24
3. POČÁTKY REFORMÁTORSKÉ PRÁCE VOJTY BENEŠE	29
3.1 Mladý učitel Vojta Beneš	31
3.2 Osudové setkání s Josefem Kožíškem	35
3.3 Co je to volná škola?.....	41
3.4 Na měšťanských školách ve Staré Boleslavi a Brandýse nad Labem	44
4. PRVNÍ CESTA DO AMERIKY	47
4.1 Amerika na začátku 20. století.....	47
4.2 Gustav Habrman	49
4.3 České dítě v Americe	51
4.4 Systém školství	53
4.5 Reformní návrh pro české svobodomyšlné školy	54
4.6 Čítanky pro české děti v Americe.....	56
4.7 Vliv amerického pobytu na pedagogické a politické názory Vojty Beneše	60
5. VÁLEČNÉ OBDOBÍ.....	63
5.1 Krátce ve vlasti	63
5.2 Pozadí válečného konfliktu.....	66
5.3 Podruhé v Americe v čele československého zahraničního odboje	68
5.4 Agitační cesta po českých osadách.....	69
5.4 Konec války	72
6. PRÁCE PRO SVOBODNÉ ČESKOSLOVENSKO	75
6.2 Okresní školní inspektor, zemský školní inspektor	77
6.3 Škola a výchova v demokratickém státě.....	78

6.3 Vojta Beneš na obranu škol proti klerikalismu.....	81
6.4 V čele Zemského ústředí péče o mládež.....	88
7. POSLEDNÍ ROKY VOJTY BENEŠE VE VLASTI	96
7.1 Roky 1938 - 1948	98
7.2 Poslední cesta do Ameriky	101
8. ZÁVĚR	102

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA Č. 1 – LITERÁRNÍ TVORBA VOJTY BENEŠE

PŘÍLOHA Č. 2. - FOTOGALERIE

1. ÚVOD

Vznik samostatného československého státu, první republika, demokracie, svoboda, humanismus. Všechny tyto pojmy jsou pro náš národ úzce spjaty s osobností prvního prezidenta Československé republiky Prof. Tomáše Garrigua Masaryka. Ve svém úsilí o dosažení těchto ideálů a s nimi souvisejících hodnot však nebyl sám. Obklopovala ho řada skvělých osobností, které mu na jeho cestě k úspěchu pomáhaly. Osobností, které nebraly těžce získanou svobodu naší země jako samozřejmost, která se naskytla, a o kterou již není třeba se starat. Musely ji bránit a v případě potřeby byly připraveny o ni bojovat znovu. Patřil mezi ně Alois Rašín, Antonín Švehla, Karel Kramář, Jiří Stříbrný a v neposlední řadě také Vojta Beneš, starší bratr Edvarda Beneše, jehož život a dílo bude tématem této diplomové práce.

1.1. Cíle a struktura práce

Tuto diplomovou práci začneme krátkým historickým exkurzem. Budeme se muset vrátit do minulosti naší země, abychom porozuměli dědictví, které bylo pro život Vojty Beneše a pro osud našeho národa určující. Zmapujeme společenský a politický kontext přelomu 19. a 20. století a začátku 20. století. Protože byl Vojta Beneš původním povoláním učitel a této práci se s přestávkami věnoval, podíváme se rovněž na dějinné události v oboru pedagogiky a na situaci v národním školství první poloviny 20. století. Dále budeme pokračovat životními osudy a význačnými událostmi v životě a práci tohoto muže.

Vojta Beneš řekl, že národ jsou především naše děti, které se do národa narodily. O ně se postarat pro něj znamenalo milovat národ. Nebyla to jen slova. Za těmito slovy stály skutečné činy. V roce 1913 byl Vojta Beneš povolán českými krajany a jejich Maticí školskou v New Yorku, aby napsal pro české děti v Americe českou čítanku a pomohl zde reorganizovat české menšinové školství. A právě tímto krátkým, ale nesmírně zajímavým obdobím jeho života a kariéry se budeme rovněž zabývat.

V závěrečné části této práce se pak pokusíme shrnout největší činy Vojty Beneše a jejich význam pro náš národ. Činy, které byly v historii naší země zásadní, ale dnes jsou téměř zapomenuty. Zmiňme zde znovu podíl na vytvoření samostatného

československého státu, na přípravě moderních školských zákonů naší země, na prosazování a obraně demokratických a humanistických hodnot, na péči o české dítě.

Tato diplomová práce bude mít vzhledem ke zvolenému tématu historický charakter. Vycházet bude především z dostupných pramenů, jejichž bohatým zdrojem je mimo jiné i literární tvorba Vojty Beneše, která mapuje jeho život, dobové události i jeho působení v různých oblastech společenského života. V neposlední řadě budeme čerpat informace z literatury, která mapuje širší společenský a politický kontext, který je důležitý pro dokreslení celkového obrazu doby.

1.2. Prameny a literatura

Jiří Loewy ve svém článku o Vojtovi Benešovi napsal, že stále pokračuje orwelovské vymazávání jmen z historické paměti lidí, aniž by k tomu bylo třeba něčí zlé vůle. Článek pana Loewyho vyšel v časopise *Reflex* v roce 1997. Uplynulo třináct let a zdá se, že situace zůstává nadále stejná. Informací není o mnoho více. V českém Encyklopedickém slovníku (Odeon, Praha 1993) najdeme pod heslem Beneš pět osobností, nikoliv však Vojtu Beneše, charismatickou postavu naší historie.¹

Vojta Beneš je zajímavá, avšak skutečně téměř zapomenutá osobnost našich novodobých dějin. Existuje o něm jen velmi málo literatury, pramenů najdeme o poznání více. Nikdy nebyl vydán jeho životopis. Pouze v roce 1925 vydal Benešův přítel Antonín Bernášek² kratičkou vzpomínkovou knihu, která na pár stránkách popisuje život Beneše od jeho narození do období krátce po první světové válce. Můžeme se ptát a pátrat a najdeme jen velmi málo lidí, kteří si jej pamatují a kteří si dokáží vybavit, ve které oblasti působil. Možná je tato neznalost způsobena stínem slávy jeho bratra Edvarda. Možná je to tím, že Vojtu Beneše zavály životní osudy na dlouhá léta na americkou půdu. Pokud si dnešní pamětníci na osobnost Vojty Beneše vzpomenu, obvykle zmiňují jeho zásluhy na poli tehdejší československé politiky. Někteří si matně vybavují jeho působení v době I. světové války, kdy se významně podílel na zahraničním protirakouském odboji a na propagaci československého politického programu v USA. Málokdo už ví, že byl též publicistou, spisovatelem a také výborným pedagogem, který se zasadil o důležité

¹ LOEWY, J. Vojta Beneš. *Reflex*, 1997, roč. 8, č. 40, s. 58-60.

² BERNÁŠEK, A. *Vojta Beneš*. Praha : Svaz národního osvobození, 1925.

reformy školství naší země. Někdy byl Vojta Beneš nazýván dělníkem republiky i nejlepším československým řečníkem své doby, který dokázal promluvit k srdci i do svědomí. Při jeho projevech prý lidé slzeli a plnili se láskou. I jeho knihy, zvláště pak ty určené dětem, jsou plné citů a dojemných vyznání. Vojta Beneš je významná osobnost v naší historii, která si jistě zaslouží pozornost, byť v této prosté formě.

Vraťme se ale zpět k pramenům a literatuře, která byla pro tuto diplomovou práci použita. V první řadě v archivu Národního muzea je uloženo 8 kartonů s archivní pozůstalosti Vojty Beneše, kterou předal v roce 1993 jeho zeť a zpracovala ji paní Jana Šetřilová. Fond však obsahuje především písemnosti z období 2. světové války - paměti, deníky, rozsáhlou korespondenci s Edvardem Benešem a T.G.Masarykem a mnoho ilustračního materiálu. Z tohoto důvodu jsem se po celou dobu psaní práce potýkala s nedostatkem přímých zpráv o pedagogické činnosti pana Beneše a i nyní jsou určitá období jeho života pro mne stále neznámá. Informace ke zpracování úvodní části práce, která se věnuje dětství a dospívání, jsem načerpala především z kronik – Kožlanská kronika, která je k dispozici na místním obecním úřadě v elektronické formě, kronika obecné školy v Dolních Počernicích za školní rok 1901/902, brázdinská matrika apod. Mnoho času strávil Vojta Beneš v Čakovicích a zde mi ochotně pomohla paní Jaroslava Krákorová z Národního muzea, která napsala knihu o Čakovicích, a poskytla mi zprávy a fotografie o Benešově pedagogické činnosti zde. Korespondence s paní Emilií Brzeznski, vnučkou Vojty Beneše, byla poněkud smutná a jejím výsledkem byla v podstatě informace o tom, že o svém dědečkovi žádné znalosti ani informace nemá. Ochotně mi však poskytla kontakt na svoji pratetu paní Evu Hanhardt, která žije v New Yorku. Bohužel na její odpověď na dopis, který jsem jí zasílala, čekám dosud.

Velmi důležitým informačním zdrojem byly prameny získané v Oblastním muzeu Praha – východ v Brandýse nad Labem, kde Beneš působil před první světovou válkou a krátce po ní a dále materiály ze Státního archivu Praha - východ ve Zdibech. Zde jsem našla spisy Fondu Okresní školní rady Brandýsa nad Labem a cenné informace z počátku Benešovy učitelské činnosti. Značným přínosem byl rovněž spis *Vojta Beneš*, č. S518/1-6, který se nachází v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského. Další, především životopisné údaje jsem získala z knihy *Vojta Beneš*, kterou napsal již zmiňovaný Antonín Bernášek, dále z knížky Hany Klenkové, *Benešovy dcery*, která sice pojednávala o

Edvardovi Benešovi³, ale byly zde užitečné obecné informace o rodině Benešových. Velmi milým zdrojem životopisných dat byla také knížka *Naše maminka* (1946)⁴ a *Za kožlanskými humny* (1948)⁵, kterou napsal Vojta Beneš, a která vypráví mnohé z jeho dětství. O Benešově činnosti politické a pedagogické se pak dozvídáme nejvíc ze studia knih, spisů a článků, které napsal sám Beneš, a kterých je několik desítek⁶.

Velmi obohacující byly i výlety do míst, kde Vojta Beneš žil a pracoval. Zajímavá návštěva Kožlan a místního muzea, několik výletů po okrese Praha – východ i nostalgická cesta a přesto objevná na hřbitov ve Střešovicích. Jisté zdroje totiž uvádějí, že urna s nápisem Vojta Beneš stále čeká v Chicagu na převoz do vlasti.⁷ Nejzajímavější však bylo pátrání po meziválečném bydlišti Vojty Beneše. Vycházela jsem z informace, že správná adresa by měla být někde na Ořechovce na Praze 6, o které se Beneš zmiňoval ve své knize věnované vzpomínkám na Gustava Habrmana. Zkoušela jsem kontaktovat místní matriku, turistické spolky i kancelář senátu, ale informaci jsem na těchto místech nenašla. Proto jsem se vydala na vlastní průzkum na Ořechovku. Že zde skutečně Beneš žil, mi potvrdili téměř ihned místní lidé, když jsem procházela čtvrtí a vyptávala se povětšinou starších osob, u nichž byl předpoklad, že mohly svá mladá léta prožít právě v této lokalitě. To také několik obyvatel velmi výstavných a architektonicky cenných vil potvrdilo. Odvážila jsem se totiž zazvonit u několika domů a vyptávat se. „*Ano, bratr prezidenta Beneše tu někde bydlel, ale kde to bylo, nevíme.*“ Dál než k širšímu určení dotčené lokality jsem se nedopátrala. Snad to bylo nějaké tušení, ale stále jsem se držela dlouhé Cukrovarnické ulice začínající právě u hřbitova, kde je Beneš se svou ženou pochován, a směrově pokračující k Pražskému hradu. A právě zde, na začátku cesty touto výstavnou ulicí, kde žil malíř Emil Filla, skladatel Iša Krejčí či malíř Vincenc Beneš se mi poštěstilo oslovit jednu starší kultivovanou dámu, která mě bez sebemenšího zaváhání sdělila, že dům Vojty Beneše se nachází o pár set metrů dál v příčné ulici na Cukrovarnickou, s názvem U laboratoře. Připadala jsem si, jako bych rozluštila velký detektivní případ se šťastným koncem. V ulici U laboratoře jsem se znovu ptala místních obyvatel a hned druhá osoba, opět žena, mi přímo dům s popisným číslem 185/19 ukázala. Přesto jsem pro jistotu ověřila pravdivost této zprávy u paní z protější vily. „*Ano, je to tento dům, a ještě tam bydlí někdo z jeho příbuzných!*“, potvrdila tato žena. Domnívala

³ KLENKOVÁ, H. *Listy o životě doktora Edvarda Beneše*. Praha : Melantrich, 1947.

⁴ BENEŠ, V. *Naše maminka*. Plzeň : Grafika, tiskařské podniky v Plzni, 1946.

⁵ BENEŠ, V. *Za kožlanskými humny*. Praha : Komenium, 1948.

⁶ Přílohou této práce je seznam literární tvorby Vojty Beneše.

⁷ Tato informace je uvedena v článku LOEWY, J. Vojta Beneš. *Reflex*, 1997, roč. 8, č. 40, s. 58-60.

jsem se, že jsem vše ku své spokojnosti vyřešila, ale pak mne znepokojila zpráva od jisté paní docentky, která se panem Benešem rovněž zabývala. Ta tvrdila, že bydlel v ulici Na Dračkách. Znovu jsem se proto vydala do ulice U laboratoře a zjistila jsem, že jsem se nemýlila. Seznámila jsem se s Benešovou vnučkou, velmi sympatickou a ochotnou paní Václavou Pekárkovou. Potvrdila mi, že v tomto domě Vojta Beneš bydlel od roku 1922 do roku 1939. Ptala jsem se i na dům v ulici Na Dračkách. Zde nebydlel Vojta Beneš, ale rodiče paní Pekárkové. I takto zajímavé příhody a setkání mi tato diplomová práce přinesla.

Z dostupné literatury i nalezených pramenů budu v této diplomové práci hojně citovat. Je to proto, aby tvrzení a výpovědi o osobnosti Vojty Beneše dokládaly přímé zdroje. Snad se tímto způsobem podaří zachytit původní ráz, tendence a duch doby, ve které Beneš žil a pracoval. Citace, kterých bude možná více, než je obvyklé, snad dodají této práci větší pravdivosti, než bychom mohli učinit prostým líčením událostí.

Pojďme nyní otevřít poutavý životní příběh Vojty Beneše, ve kterém se odrážejí dějiny Evropy první poloviny 20. století. Vojta Beneš stejně jako jeho bratr Edvard přispěl velkým dílem k vytvoření společného státu Čechů a Slováků a po jeho zániku v roce 1939 i k jeho obrodě. Dnes se můžeme jen dohadovat, kde se vzala v synech kožlanského sedláka taková touha, síla a chuť pomáhat, angažovat se, neúnavně burcovat a změnit zdánlivě nezměnitelné. Možná to byla krev jejich předka Nikoly Beneše, který byl údajně jedním z generálů, kteří s Janem Žižkou bojovali za svobodu. Nepochybně jim byl velkým osobním vzorem otec coby pilný, přísný, inteligentní, myšlenkově nezávislý a především morálně nepokřivený člověk. V případě Vojty Beneše se k tomu dobrému základu přidávají ještě další charakteristické rysy - velká láska a citlivost k lidem, potřeba pomáhat druhým, snaha řešit problémy vzniklé v důsledku sociální nerovnosti ve společnosti, touha tyto nerovnosti napravit a tím kultivovat společnost jako celek. Předmětem lásky tohoto muže nebyl jen jeden člověk. Byl to spíše člověk ve významu rodovém, tedy lidstvo nebo chcete-li v našem případě – národ.⁸

⁸ Všechny nalezené zdroje a prameny, které hovoří o osobnosti Vojtěcha Beneše, hovoří vždy o Vojtovi Benešovi. Také pod knihami a články je vždy podepsán Vojta Beneš. Proto budeme i my v této práci používat jméno Vojta Beneš.

1. KRÁTKÝ POHLED DO ČESKÉ HISTORIE

Když v roce 1526 v boji s Turky zahynul český a zároveň uherský král Ludvík Jagellonský, české země svobodně zvolily nového krále Ferdinanda I. Habsburského. Na český trůn tak usedla dynastie Habsburků. Tato volba měla své opodstatnění. Čechy byly zesláblé těžkými boji a nedovedly vzdorovat Habsburkům. Když pak přišla turecká pohroma a ohrozila Uhry a Chorvatsko, nalezl podunajský státní útvar svou úlohu i opodstatnění. Byl obranou proti turecké invazi. Byl však také počátkem snah habsburských panovníků o centralizaci podunajských zemí (země české, rakouské, Polska, uherské země) v jeden velký státní celek. V té době nikdo nečekal, že spojením českého a uherského království s německými zeměmi vznikne říše, ve které naše politická a náboženská samostatnost utrpí takovou újmu. Porážka na Bílé hoře znamenala politickou, ekonomickou i duchovní likvidaci stavů, zatímco centrální královská moc značně posílila a začala diktovat podmínky, které tlačily náš národ do podřadné pozice. V roce 1627 vydali Habsburkové Obnovené zřízení zemské pro Čechy. Přeměnili stavovskou monarchii v monarchii absolutní, katolictví prohlásili za jediné dovolené náboženství v zemi. Čechy se staly dědičným královstvím habsburské dynastie. Němčina byla zrovnoprávněna s češtinou a český jazyk začal postupně upadat. Politicko-náboženská taktika Habsburků a ekonomické důsledky dlouhých válek se odrazily v tragickém úbytku obyvatel, hladomorech, zostření nevolnictví a také v jistém náboženském zklamání. Naše národní cítění sláblo, Češi ztráceli sepjetí se svou slavnou minulostí a kulturní život upadal.

V druhé polovině 18. století však došlo k obratu. Neúspěchy habsburské říše ve válkách se sousedním Pruskem ukázaly omezenost a ztuhlost centralistického absolutismu. Vrcholem osvícenských reforem, které měly tento stav změnit, byl rok 1781, kdy syn Marie Terezie císař Josef II. zavedl svobodu náboženského vyznání, zrušil cenzuru tisku a nevolnictví. Osvícenské reformy však řídil stát a při jejich prosazování nebral v úvahu odlišnosti jednotlivých oblastí mnohonárodnostní habsburské říše. A právě tato okolnost spolu s omezováním české svébytnosti a také Velká francouzská revoluce, která uvolnila cestu pokrokovým vztahům, dala rolníkům půdu a položila základ demokratickému zřízení ve Francii, podnítila malou skupinu Čechů k pokusu o vzkříšení českého jazyka. Národní obrozenci se nejprve snažili obnovit českou národní kulturu, avšak v tomto záměru byl skryt i akt politický. Oni byli prvními hybateli, kteří stáli na

začátku cesty ke znovuoobnovení české státnosti. Historik František Palacký, jeho zeť František Ladislav Rieger, filologové Josef Dobrovský, Pavel Josef Šafařík a Josef Jungmann, básník Jan Kollár, novinář Karel Havlíček Borovský. Neměli jsme mnoho síly, která by změnila existující řád, ale vždy jsme se mohli opřít o vzdělanost, která zdvihala mravnost, sílu, vůli a energii jednotlivce i celého národa k zápasu o jazyk, kulturu a mravní kázeň. Tímto způsobem jsme mohli naplnit naše poslání mezi ostatními národy. A podařil zázrak. Obrozenci spojili národ, který žil tři sta let v duchovních temnotách, s jeho slavnými a tehdy již téměř zapomenutými kořeny. Započali revoluci, která kypěla a kvasila řadu let, až naplno propukla 28. června roku 1914.⁹

Jsou to jen zlomky českých dějin. Jsou však důležité, neboť daly směr životnímu příběhu Vojty Beneše. Byl Slovan, Čech, vlastenec, člověk, kterému nikdy nebylo zatěžko bránit osudy své země. Byl si vědom svých hlubokých kořenů, ctil slavnou historii své země. To vše mu dávalo odvahu, aby on sám, po vzoru svých oblíbených historických postav, bojoval o český národ, jeho sebeurčení a také o jeho děti.

⁹ Informace z této doby čerpány z URBAN, O. *Česká společnost 1848–1918*. Praha : Svoboda, 1982.

2. PRVNÍ ROKY ŽIVOTA VOJTY BENEŠE

Vojta Beneš se narodil 11. května 1878, čtyřicet let před historickým převratem v našich dějinách, tedy před rokem 1918, kdy dlouhý a těžký zápas o naši národní svébytnost a nezávislost přinesl vítězství a z trosk habsburské říše povstal samostatný československý stát.

Ještě v roce 1848 nacházel vůdce českého národa, historik Palacký, smysl v setrvání naší země v rámci rakouské monarchie. Byl si vědom duchovního i státního sjednocování Německa a oprávněně se obával jeho germanizačních snah. Rakousko mělo být ochráncem naší země proti germanizačnímu tlaku. V minulosti se však několikrát ukázalo, že Rakousku příliš nezáleželo na slovanských národech a nebylo připraveno fungovat na federalistickém principu. Po prohrané Prusko-rakouské válce přijal vídeňský dvůr v roce 1867 změnu ústavy a rozdělil Rakouské císařství podle principu dualismu na Rakousko a Uhersko, přijal zrovnoprávnění Maďarů s rakouskými Němci. Český národ sice spustil kampaň za uznání českého státního práva a rozšíření dualismu v rakousko-uhersko-český trialismus. Čeští politici požadovali stejné výsady, jakých se dostalo Uhrám, avšak protesty Maďarů a Němců veškeré snahy o českou politickou svébytnost zmařily a Češi ani ostatní národy v monarchii žádnou autonomii nezískali. Naopak. Tento politický akt přinesl bezohlednou maďarizaci na uherském teritoriu a germanizaci v Rakousku. Pod přímým vlivem Bismarckovy politiky se stalo Rakousko-Uhersko vykonavatelem jeho hospodářských a politických záměrů a pro nás definitivně ztratilo smysl. Nebylo již záchranou malých slovanských národů, stalo se jejich klecí.

Přes neúspěchy na poli politickém se výrazně zvyšovala naše hospodářská aktivita a české země se staly jednou z nejprůmyslovějších oblastí střední Evropy. Také kulturní rozvoj českého národa nabýval na síle. To vše bylo v ostrém protikladu s naším potupným politickým postavením v rámci habsburské říše, která zneužívala našich peněz ke stavbám pevností, zbrojení a k dalším militaristickým potřebám.¹⁰

Do této složité doby se v rodině Benešových narodilo osmé dítě, syn Vojtěch. Narodil se v Kožlanech v Čechách, v Rakousko-Uhersku.

¹⁰ Informace o této době čerpány z URBAN, O. *Česká společnost 1848–1918*. Praha : Svoboda, 1982.

2.1. Kožlany – rodné město

Kožlany jsou malé městečko v západních Čechách. Původní dům č. p. 101, ve kterém rodina Benešova žila, již v tomto městě nenajdete.¹¹ Na jeho parcele dnes stojí nový dům, který nese pamětní desku se vzpomínkou na Edvarda Beneše, druhého prezidenta Československé republiky. Z dostupné literatury se můžeme dočíst, že původní chalupa Matěje Beneše byla malá a prostá. Byla dřevěná s doškovou střechou, natěsnaná na okolní stavení.¹² Kožlany leží v rakovnickém okrese. V době dětství Vojty Beneše to byl chudý zemědělský kraj, což bylo podmíněno jeho historickým vývojem, a zvláště pak důsledky třicetileté války, opakovaných požárů ve městě a válkami za vlády Marie Terezie.

Zastavme se alespoň v krátkosti u historického vývoje tohoto malebného městečka v západních Čechách. Neexistují spolehlivé zprávy o tom, kdy přesně Kožlany vznikly. Část historiků tvrdí, že to bylo za vlády knížete Břetislava I., který zde údajně roku 1039 po vítězné kořistnické výpravě do Polska usadil zajaté obyvatele polského města Hedče. Kožlanská kronika hovoří naopak o Přemyslu Otakarovi I.

„Městečko Kožlany, dříve ves, vzala původ za Přemysla Otakara I., který zde vystavěl lovcí dvorec. Okolo roku 1230 náležely Kožlany klášteru Plaskému, který je od král. komory za 200 hřiven koupil. Roku 1238 vzal si král Václav I. Kožlany zpět a v náhradu dal klášteru ves Žihli.“¹³

Tak hovoří kožlanská kronika. První archivně doložený zápis o Kožlanech pochází skutečně z roku 1230. Král Václav I. tehdy prodal Kožlany za 200 hřiven stříbra cisterciáckému klášteru v nedalekých Plasích. Protože měl ale rád lov a v místních lesích bylo hodně zvěře, vyměnil je po osmi letech zpět za ves Žihli. V příštích letech zde dal postavit lovecký hrad, zmiňovaný v historických spisech poprvé v letech 1240 a 1245 pod jménem Nový Hrádek. Od roku 1250 byl znám pod jménem Angerbach. V té době také založil farní chrám sv. Vavřince, který se zde dochoval dodnes a po rekonstrukci po požáru v roce 1768 je překrásnou dominantou města. Počátkem 14. století byly Kožlany majetkem Oty z Kožlan, který získal u krále Jana Lucemburského jejich povýšení na

¹¹ Příloha č. 3, obrázek 1 – Původní chalupa rodiny Benešových; autorka: Radka Kulhánková (fotografie pořízena v Kožlanském muzeu)

¹² Hitchcock, E. *Zasvětil jsem život míru*. Praha : Jaroslav Podroužek, 1948, str. 5.

¹³ Kožlanská kronika, str. 69.

městec. Karel IV. pak povýšil Kožlany roku 1351 na místo trhové a povolil zde užívat pranýř a šibenici. Zároveň zde byl zřízen řeznický, obuvnický, tkalcovský a hrnčířský cech. Později patřily Kožlany pánům z Týřova. Král Vladislav II. Jagelonský na popud Jošta z Ensidlu, pána na Týřově, udělil 27.července 1472 městu erb a potvrdil jeho dřívější výsady. V dalších letech byly Kožlany znovu vráceny do majetku království. Za panování Rudolfa II. byly přiděleny ke hradu Zbiroh, později ke chřibskému panství. Kolem roku 1700 patřily Kožlany Václavu Josefu Lažanskému z Bukové. K poslednímu potvrzení kožlanských privilegií došlo roku 1733 Marií Terezií a to tehdejší Marii Gabriele Lažanské z Chudenic, manželce Václava Josefa Lažanského z Bukové. Jak jsme se již zmínili, Kožlany trpěly v nepokojných letech třicetileté války, stejně tak jako ve válkách za Marie Terezie. Kromě toho postihly Kožlany v letech 1768, 1773 a 1789 velké požáry, které zničily téměř celou původní obec.

Dodnes se v Kožlanech dochovala původní budova obecné školy, kam chodily všechny Benešovy děti. Byla postavena v roce 1841 a v současné době se v ní nachází historické muzeum města Kožlany. Jedna z jeho expozic je věnována rodině Benešových. Najdeme zde mimo jiné i původní uspořádání a nábytek jedné školní třídy včetně fotografie tehdejších učitelů Ignáce Ouvalského a Marie Růžkové, kteří učili Vojtu i Edvarda.¹⁴

Také v knize Vojty Beneše *Za kožlanskými humny* (1948) najdeme zmínku o historii Kožlan. Jedná se však spíše o milou pověst, která se tradovala v době jeho dětství a která souvisela se vznikem jména jeho rodného města.

„Už prý král Václav, když přišel před staletími na malý lovcí zámek při stoku dvou potoků zvaný „hrádkem na potoce“, divil se, jak četná kozí stáda se pasou na stránkách při městečku. A od té doby prý se to městečko jmenuje Kozí lány. A jací už lidé jsou, pojmenovali je Kožlany. Pan učitel Kučera i slečna učitelka Růžková marně to vymlouvala, Kožlany mají zcela jiný původ, od Poláků, které tam kdysi dávno kníže Břetislav nastěhoval, ale opravdu marně. Líbil se takový výklad a pověst o dobrém králi Václavovi zůstala v mnohých myslích natrvalo.“¹⁵

¹⁴ Informace o historii města Kožlany pocházejí z Kožlanské kroniky, která je k dispozici na CD na Městském úřadě v Pražské ulici v Kožlanech. Další informace byly získány osobní návštěvou muzea v Kožlanech a dále z internetových stránek www.kozlany.cz.

¹⁵ BENEŠ, V. *Za kožlanskými humny*. Praha : Komenium, 1948, s. 17.

2.2 Rodina Benešova

Historie rodiny Benešových je svázána s vesničkou Šlovice na Rakovnicku, kde příbuzenské vztahy vázaly jednu chalupu ke druhé.

„O Šlovicích dočetl se v Sedláčkových „Hradech a zámcích českých“ nejmladší synek kožlanského Matěje Beneše Eduard, že tam kdysi v dávných časech stávala zemanská tvrz. Patřila Benešovi ze Šlovic, bratru husitského hejtmana Mikuláše z Husi. Když potom později, snad už v husitských válkách, zmizela šlovická tvrz z prostoru i času, nezbylo po ní nejmenší památky. Ale zůstala tam na vysluněné k jihovýchodu obrácené stráni samota se třemi statky a nesla dále jméno původní tvrze. Všechny ty tři statky patřily někdy bratrům z jediného Benešova rodu.“¹⁶

Vojtěch, Jakub, Ondřej, Matěj. To byli šlovičtí sedláci, kteří se rodili v nových a nových pokoleních. Vědomí původu, který sahal hluboko do historie (do 14. st.), naplňovalo všechny Beneše pocitem úcty a sounáležitosti k zemi. Z tohoto sedláckého rodu pocházel Vojtův otec Matěj. Narodil se 20. 2. 1843 v Třímancech. Byl to velmi uzavřený muž, kterého vlastní rodinné poměry vchovaly v tvrdě pracujícího člověka. Tak jej alespoň popsal ve své knize Za kožlanskými humny (1948) sám Vojta Beneš.

„Zarazil jsem se a zmlkl. Znělo to jako mírná výčitka: otec prodal tele a peníze mi poslal, abych mohl studovat. V duši mi rostla hluboká vážnost k otci udřenému práci, ošuntělému a nevhlednému na povrch, ale drahému a krásnému pro oběť práce, již pro své děti podstupoval. Ano, daleko, daleko krásnější je náš táta než všichni ti hrdinové, o nichž jsem ve škole slyšel. Nikdo z nich, nikdo na světě se mu nevyrovná, mému prostému, mlčenlivému a udřenému tátovi.“¹⁷

Matěj byl sedlák a své povolání nadevše miloval. Měl rád půdu, dobrou zemi a býval jako na trní, když ji musel opustit a jít třeba jen do kostela. Byl věřící, katolík jako většina lidí v jeho okolí. Také všechny Matějovy děti byly vychovávány katolicky. Byly pokřtěny, navštěvovaly hodiny katechismu, dodržovaly půst. Každou neděli chodila celá rodina Benešova na mši, každý večer se doma odříkávaly modlitby.

V oblasti vzdělání byl otec Matěj spíše samouk. Uměl jen číst a psát, protože za jeho dětství se školní docházka příliš neuznávala. Připomeňme si, že české školy zůstaly

¹⁶ BENEŠ, V. *Za kožlanskými humny*. Praha : Komenium, 1948, s. 116-117.

¹⁷ BENEŠ, V. *Za kožlanskými humny*. Praha : Komenium, 1948, s. 99-100.

přes mnoho návrhů na změny ve školské organizaci i náplni vyučování nezměněny, a to od tereziánských reforem až do šedesátých let 19. století. V Rakousku usilovala o zavedení povinné školní docházky Marie Terezie a Josef II., kteří chtěli v duchu osvícenských reforem přebudovat habsburský stát tak, aby mohl konkurovat ostatním evropským velmocím. Součástí těchto snah bylo i vytvoření školské sítě. Trvalo však velmi dlouho, než se docílilo skutečné obecné návštěvy školní. Pevně byla školní docházka upravena až říšským zákonem škol z roku 1869. Teprve tehdy vzniklo tzv. národní školství. Krátkou zmínku o vývoji školství přímo v rodném kraji Vojty Beneše najdeme v jedné z expozic muzea v Kožlanech.

„Počátky škol na severním Plzeňsku sahají až do středověku a jsou spjaty s plaským klášterem a později s tzv. farními školami, kdy roli učitelů vykonávala církev. Státní školství je spojeno s reformami Marie Terezie a Josefa II. a od 19. století již existuje na severním Plzeňsku řada škol (Kralovice, Kožlany, Všehrady, Kozojedy, Hodyně, Hvozd, Křečov, Horní Bělá, Potvorov, Žebnice a další). Na přelomu 19. a 20. století již školy fungovaly v každé větší obci, před 1. světovou válkou jich zde bylo 112. Zároveň se staví nové školní budovy, které se na mnoha místech stávají architektonickými dominantami vesnické i městské zástavby. Celá řada učitelů severního Plzeňska patří k významným osobnostem regionu. Mnozí z nich vedle vlastní práce byli činnými kulturně a společensky a vytvořili regionálně důležitá díla. K nejvýznamnějším patří F.J. Zetek, Jan Dyk, Blažej Bušek, Josef Havlík. „¹⁸

Vraťme se ale zpět k rodičům Vojty Beneše. 8. listopadu roku 1864 se Matěj Beneš oženil se svou o tři roky starší sestřenicí Annou z Kožlan.¹⁹ Dědečkové Anny a Matěje byli bratřanci, oba pocházeli ze Šlovic. Jeden z nich, otec Vojtovy maminky Jan Beneš, se přiřezil do Kožlan, druhý, otec Vojtova tatínka Josef Beneš, do Tříman.

Anna se narodila 30. 5. 1840. Pocházela ze čtyř dětí. Její dva bratři zemřeli v mladém věku. Bratr Vojtěch, po němž byl Vojta pojmenován, byl raněn u Sadové a pochován u sv. Panny Barbory v Kutné Hoře. Druhý bratr Jan zemřel při jednom z požárů v Kožlanech, když pomáhal svému sousedovi. Zůstala jen sestra Tonička. Anna byla žádanou nevěstou, protože jí měla připadnout malá chalupa, hospodářství a kus polí. O

¹⁸ Městské muzeum dr. Edvarda Beneše, 331 44 Kožlany 2 : Expozice věnovaná vývoji školství v plzeňském kraji.

¹⁹ Příloha č. 3, obrázek 5 – Rodiče Vojty Beneše Matěj Beneš a Anna Benešová; autorka: Radka Kulhánková (fotografie pořizena v Kožlanském muzeu)

nápadníky proto nouzi neměla, přesto se nakonec rozhodla provdat za svého bratrance. Pro Matěje byl tento sňatek z hlediska hmotného zajištění skutečnou spásou. On sám totiž neměl žádnou naději, že by od rodičů získal hospodářství. Jeho nevlastní matka schovávala celý majetek pro svého vlastního syna.

Začátek manželství Matěje a Anny byl těžký. V prvních letech po svatbě žili velmi chudě, přestože tvrdě pracovali. Hned v prvním roce manželství se jim narodil syn Václav, o dva roky později dcera Regina. V dalších letech pak přibývaly děti téměř každý rok. Z manželství Anna a Matěje Benešových se nakonec narodilo deset dětí. Dvě z nich zemřely v ranném věku. Vojta Beneš byl osmým dítětem, Edvard nejmladším desátým.

- 26.9.1865 – syn Václav
- 30.8.1867 – dcera Regina
- 31.8.1870 – syn Jan (žil v Milwaukee v USA, byl majitel truhlářské dílny)
- 4.12.1872 – dcera Barbora
- 19.2.1875 – syn Bedřich
- 27.5.1869 – dcera Cilka (zemřela ve dvou měsících)
- 6.4.1877 – syn Albert (zemřel v raném věku)
- 17.5.1878 – syn Vojtěch
- 26.6.1881 – syn Ladislav
- 28.5.1884 – syn Eduard – později se začal psát jako Edvard (prezident Československé republiky 18.12.1935 - 7.6.1948)

Deset dětí v rodině nebylo v druhé polovině 19. století ničím neobvyklým. Podle dostupných statistik měla vdaná žena kolem roku 1880 v průměru 8 až 9 dětí.²⁰ S rostoucím počtem dětí však rostla také starost, jak celou rodinu zaopatřit. Anna byla velmi pracovitá žena, která svému manželovi vydatně pomáhala s celým hospodářstvím a v případě potřeby byla schopna vzít všechnu starost sama na sebe. Můžeme předpokládat, že tvrdé životní podmínky udělaly z Vojty nesmírně pracovitého a pilného člověka. Člověka, který si nikdy nic nedělal z každodenní dřiny, který dokázal žít a pracovat v těch nejskromnějších podmínkách. Rodiče ho pro budoucí život a úkoly připravili dobře – v těžké práci, chudobě a pokorné skromnosti a úctě ke svému životnímu úkolu. Jeho otec vstával v létě ve čtyři, v zimě v pět hodin ráno a pracoval až do pozdního večera. Svým dětem neustále vštěpoval, že je nutné pilně pracovat a být skromný. Petrolejky se u Benešových zhasínaly velmi brzy, všichni byli zvyklí na střídmou stravu. Anna vyžadovala od všech dětí tvrdou kázeň, poslušnost a pomoc s každodenními povinnostmi

²⁰ Lenderová, M.; Rýdl, K. *Radosné dětství? Dítě v Čechách 19. století*. Praha : Paseka, Litomyšl, 2006, str. 138.

- v cihelně, v obchodě, na polích. Často neváhala vzít na své děti řemen. V její povaze bychom našli určité rysy prudkosti, měla však citlivou povahu, dobré srdce, veselou mysl, zdravý, optimistický názor na svět a velký smysl pro humor. Byla malá, svěží, s pěknou kulatou tváří a jasnými modrými očima, které se vždy dívaly zpřímá. Píše se také, že velmi ráda a téměř neustále zpívala. Především však nade vše milovala své děti. Mnoho z jejích vlastností zdědil právě Vojta Beneš, i když on sám byl přesvědčen, že se podobá spíše svému otci, zatímco jeho mladší bratr Edvard měl být podle něj celý po matce. Těžko dnes soudit, kde byla pravda.

2.3 Víra

Pokud máme hovořit o víře Vojty Beneše a jeho vztahu k církvi, je nutné na tomto místě znovu pohlédnout do dějin zemí koruny české. V roce 1624 bylo katolické náboženství prohlášeno císařským patentem za jediné přípustné náboženství v Čechách. Všechna ostatní náboženství byla prohlášena za kacířská. O tři roky později učinil Ferdinand II. z Čech a později i z Moravy katolickou zemi. Všichni nekatolíci byli nuceni přejít na katolickou víru nebo zemi opustit. V roce 1781 vydal císař Josef II. toleranční patent, který poskytoval určité náboženské svobody dalším třem vyznáním – helvétskému, augšpurskému a pravoslavnému. V roce 1848 byla vyhlášena úplná svoboda náboženského vyznání v naší zemi.

Píše se, že všechny Benešovy děti byly vychovávány katolicky. Byly pokřtěny a biřmovány. Uměly modlitby, prošly iniciačními svátostmi. Dobře znaly křesťanskou nauku, držely pravidelně půst. Každou neděli chodila celá rodina do kostela. Jedinou omluvou pro nepřítomnost na mši byla práce na poli, která byla pro otce Matěje tolik co modlitba. Dorůstající děti chodily na mše ranní. Anna Benešová byla katolička po rodičích, otec byl katolíkem z přesvědčení. Tak zpočátku vyrůstal v katolické víře a v přesvědčení o její pravosti i malý Vojta Beneš. S přibývajícimi roky a především pod vlivem svého staršího bratra však jeho víra slábla. Václav přinášel z Prahy nové ideje a jako oddaný vlastenec striktně odmítal vše, co bylo rakouské. Proto zavrhoval i katolictví, kterému byli Habsburkové nadevše oddáni a zneužívali církev k nadvládě nad Čechy. Annu Benešovou názory jejích dětí mrzely. Otec jim však se zájmem naslouchal a v mnohém dával svým hochům zapravdu. Nikdy však nedošel tak daleko, aby se své víry vzdal nebo zavrhl Boha. Pro Vojtu byl od útlého mládí velkou a oblíbenou postavou již

zmiňovaný Jan Hus. Viděl v něm národního hrdinu a postupem času jej začal poznávat a ctít i jako náboženského reformátora, který bojoval proti špatným mravním a sociálním poměrům v katolické církvi. Vojta Beneš prošel mnoha obdobími, kdy se jeho vztah k náboženství, církvi, k Bohu vyvíjel a měnil. Ve výsledné syntéze popisoval svou víru jako lásku a službu bližnímu svému. Milovat Boha se v Benešově chápání rovnalo milovat lidi. Všechny, bez rozdílu věku, pohlaví, vyznání, barvy pleti, moci, postavení. Z této pozice pak jasně vyznívá i Benešův požadavek na tehdejší školu, která měla učit milovat Boha v člověku službou pro člověka, národ a lidstvo. Vojta Beneš říkal, že nezná Boha, kdo člověka nenávidí.

Zde si dovolíme udělat malý odskok do budoucnosti. V roce 1921 proběhlo první sčítání československého lidu. Výsledky ukázaly, že v Čechách došlo k poklesu katolíků na 81,97 %. Mnoho obyvatel českých zemí opustilo církve v roce 1918. Většina z nich zůstala bez vyznání, část založila Církev československou.²¹ K evangelické víře se v té době hlásilo 3,35 % obyvatelstva. Od té doby se celkový počet věřících v naší zemi neustále snižuje.²²

2.4 Škola a učení

Vojta Beneš nikdy nedosáhl akademického vzdělání. Možná i proto zůstal v sourozeneckém vztahu s Edvardem Benešem romantický a citověji založený Vojta na druhém místě, ve stínu svého bratra. Velmi záhy si totiž uvědomil, že malý Edvard je neobyčejný chlapec nezvyklého talentu. Viděl, jak v něm od počátku cosi probleskuje, v jeho dětské hloubavosti, v jeho touze přijít věcem na kloub. Později byl svědkem přeměny malého Edka, jak se mu v rodině Benešově říkalo, v dospělého muže, jehož hlavním zájmem byla především historie, politika a právo. Připomeňme, že Edvard Beneš získal v roce 1908 doktorát práv na univerzitě v Dijonu a o rok později v Praze složil rigorózní zkoušky.²³ Obavy ze svého nedostatečného vzdělání vyjádřil Vojta Beneš například ve svých vzpomínkách na první odjezd do Ameriky. Strachoval se, zda nebude jeho nižší vzdělání a především nedostatek zkušeností překážkou v tamější reformní

²¹ Církev československá husitská byla do roku 1971 nazývána pouze Církví československou. Byla založena 8. ledna 1920. Jde původně o specificky českou národní církev, jejíž působení je omezeno prakticky jen na dnešní Českou a Slovenskou republiku. V roce 2001 se k ní v Česku hlásilo 99 103 věřících a na Slovensku 1 696 věřících. Církev je založena na zásadách presbyterních s prvky episkopálními. Od roku 1994 se hlásí k Leuenberské konkordii. (Zdroj informací: <http://www.cesh.cz> a <http://cs.wikipedia.org>)

²² Informaci o historickém vývoji víry v českých zemích ze zdroje *Mišovič, Ján. Víra v dějinách zemí koruny české. 1. vyd. Praha: SLON, 2001. ISBN 80-85850-99-0*

²³ ZEMAN, Z. *Edvard Beneš – Politický životopis*. Praha : Mladá Fronta, 2002, ISBN 80-204 0770-7, str. 5.

pedagogické práci. Zvláště se pak hrozil své nízké jazykové vybavenosti. Už jako malý sice mluvil obstojně německy, protože rodina žila blízko pohraničí. Angličtinu však neovládal a to ho děsilo. Jedním dechem však dodával, že mu nikdy nechyběla odvaha tyto nedostatky a překážky překonávat pílí, horlivou prací a učením se v běhu událostí. Později svým vlastním úsilím dosáhl Beneš skutečně poměrně rozsáhlého přehledu a nabyl potřebnou šíři vědomostí.

Mladý Vojta poznal jako žák a student školství, které bylo poznamenáno změnami, které zavedla na začátku 70. let tzv. Hasnerova školská reforma. Ta školy rozdělila na dva stupně - na školu obecnou a měšťanskou. Obecná škola poskytovala základní vzdělání nejširším vrstvám obyvatelstva, měšťanská škola dávala vyšší vzdělání než obecná škola těm, kdo nenavštěvovali školu střední. Zároveň Hasnerova reforma omezila vliv církve na školství. Nově nad ním převzal řízení stát, který svěřil dozor školním inspektorům. Stejně jako zákony dřívější zaváděl nový školský zákon přijatý v roce 1869 sankce proti rodičům, kteří neposílali děti do školy. Přes tyto postihy se však nezabránilo absenci dětí ve škole v zemědělských oblastech, zvláště v době sezónních prací. S tímto problémem bojovaly úřady ještě mnoho dalších let.

Vraťme se ale zpět k první škole, kterou Vojta Beneš navštěvoval. Byla jí obecná škola v Kožlanech.²⁴ Do této školy chodily všechny Benešovy děti a byla to prý škola dobrá. Pokaždé, když šlo některé z dětí Benešových poprvé do školy, doprovázela je na této důležité cestě maminka Anna, vždy pečlivě ustrojená, ve svých nejsvátečnějších šatech s žinilkovou šálou v tmavohnědých vlasech. Vojta Beneš chodil do školy rád. Jeho impulzivní, vulkanická povaha ho hnala vpřed a on nasával poznatky jako houba. Toužil poznávat nové věci, rozhodnut naučit se všemu tak rychle, jak jen to bylo možné. Obdivoval svého bratra Václava, který se stal učitelem, socialistou, volnomyšlenkářem a odpůrcem všeho církevního.²⁵ Václav byl o 13 let starší a z Prahy, kde bydlel a studoval, přinášel do Kožlan knihy, nové názory, revoluční myšlenky socialistických hnutí, které měly na Vojtu Beneše značný vliv a formovaly jeho budoucí pokrokové politické i

²⁴ Příloha č. 3, Obrázek 3 - Původní budova obecné školy z roku 1841; autorka: Radka Kulhánková

²⁵ Václav Beneš byl nejstarším dítětem v rodině Benešových. Narodil se 26.9.1865 v Kožlanech. Byl učitelem, později ředitelem měšťanské školy, propagátor těsnopisu a autor učebnice stenografie, vydavatel těsnopiseckého časopisu. Podporoval své bratry Vojtu a Edvarda na studiích v Praze. Stal se mluvčím pokrokového učitelstva, byl předním sokolským pracovníkem. Od roku 1897 byl jednatelem Zemského ústředního spolu učitelských jednot, redaktorem týdeníku Český učitel, spolupracovník Akademie a Práva lidu, spoluorganizátor Ligy za všeobecné rovné právo hlasovací. V letech 1900 až 1907 byl zastáncem levicové socialistické platformy v realistické straně, osvětovým pracovníkem, publicistou, politickým činitelem. Od roku 1907 byl členem sociální demokracie, za kterou kandidoval v říšských volbách. Před první světovou válkou ho postihla mozková mrtvice, která ho vyřadila z politického i činného života. Zemřel 26. 4. 1919 v Praze. Zanechal po sobě dva syny Bohuše a Jiřího. Oba synové byli novináři. Více TOMEŠ, J. *Průkopníci a pokračovatelé : osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878-2003*. Praha : Demos, 2004.

pedagogické názory. Václav byl první z Benešových synů, který doslova uprosil rodiče, aby mu pomohli dosáhnout vyššího vzdělání, po kterém tak lačnil. Přestože byli Matěj a Anna Benešovi lidé skromní, dobře si uvědomovali, že dobrá škola je pro život jejich dětí důležitá a otevírá dveře nejrůznějším společenským možnostem a pracovním příležitostem. Proto svoji šetrnost nikdy nevztahovali na otázky vzdělání.

„Nebylo na to pomyšlení. Chalupa chudá, nyní už sice něco nad dvacet korců, ale řada dětí a zle o každý krejcar. Václav však nepovolil: klekl před tatínkem na kolena a prosil v pláči. <<Tatínku, dejte mě študovat.>>

Táta, chudý chalupníček, prožíval tenkrát těžké chvíle. Byl sice rád, že má chlapec takové nápady, ale kde na to vzít? To znamenalo v těch časech až osm zlatých na měsíc, snad dokonce více. Kde je vzít! Chalupa na tohle nedá, halíř se pětkrát v dlani obrací, než se vydá. Tatínek odepřel a odpíral znovu a znovu. Ale malý Václav nezůstal sám. Počala prosit také máma, a to už byla vážnější situace. Hrdá na synka a jeho hlavu, zaprosila malá Benešova maminka, a tak společnými silami tátu obměkčili. Jednoho dne těžce na ty útoky oddechl a pověděl: „No tak teda půjdeš.“²⁶

2.4 Výzva na konci století

Matěj Beneš si dobře uvědomoval, že pokud půjde syn studovat, ztíží tím již tak složitou finanční situaci rodiny, a váhal, zda svého nejstaršího syna na studie do Prahy poslat. Rozhodl se požádat kožlanského děkana Kubu, aby mu pomohl a umožnil synovi studovat na takzvaný chudý atest. Děkan mu však řekl, že syna může dát studovat pouze ten, kdo má peníze. Tehdy Matěj Beneš nemohl tušit, že děkanova slova změni osud celé jeho rodiny. Ozvala se benešovská hrdost a Matěj se zpříma postavil osudu a začal hledat cestu, jak synovi opatřit peníze potřebné na vzdělání. Můžeme se jen dohadovat, zda tento moment přivedl rodinu Benešových k příštímu hospodářskému i intelektuálnímu růstu. Základní obživou rodiny Benešových bylo rolnictví – především pěstování obilovin a chov dobytka, později také produkce zboží. Matěj Beneš pochopil, že má-li se mu dařit lépe a má-li být schopen zaplatit svým dětem lepší vzdělání a zajistit jim tak vstup do vyšší společnosti, musí znát sám co nejvíc. Na konci 19. století již zdaleka nestačilo jen dobře vyrobit. Do popředí se dostávalo také umění dobře prodat. A právě proto vedle

²⁶ BENEŠ, V. *Naše maminka*. Plzeň : Grafika, 1946, s. 21-22.

tradičních ctností začalo nabývat na významu vzdělání, znalost obchodování, účetnictví a dalších oborů. Pracovitost, píle a pořádná práce, která se neodbývala, ale vykonávala podle profesních pravidel, svědomitě a soustavně. Taková práce byla žádána dál. K úspěchu však vedlo také využívání dostupných technologických a obchodních možností.²⁷ Proto byla důležitá péče o zajištění odborného vzdělání dětí, kterému řada rodin začala věnovat pozornost.

Matěj svým bystrým úsudkem dobře pochopil potřeby nové doby. Rozšířil své znalosti, naučil se odhalovat příležitosti tehdejšího trhu a chytře je využíval. Začal víc přemýšlet o svém hospodářství, o svých polích. Začal odebírat a pilně studovat Zemědělské listy. Učil se, jak zúrodňovat a hnojit pole. Jako jeden z prvních v kraji začal používat moderní zemědělské stroje. V Kožlanech se pronajímala obecní cihelna, a přestože Matěj Beneš nebyl cihlářem, cihelnu si pronajal. Koupil koňský potah a začal vyrábět cihly a tašky. K tomu přidal závoznictví, obchodoval s obilím. A tak se pomalu, ale jistě stal dle skromných měřítek tehdejší doby úspěšným obchodníkem. Na počátku 80. let 19. století měl kromě nového zděného stavení obchod se smíšeným zbožím, který vyrostl během několika let v největší a nejlepší obchod v Kožlanech. Jeho roční obrat činil v tehdejší době dva až tři tisíce rakouských korun. Rok co rok přikupoval nové pozemky, takže v devadesátých letech vlastnil třicet strychů luk a polí.²⁸ Kromě toho se stal členem správní rady pivovaru, což byla odměna a projev uznání. V této funkci vážení občané města činili důležitá rozhodnutí o kvalitě místního piva.

V tomto prostředí vyrůstal Vojta Beneš. Svou citlivou povahou se prý podobal matce, avšak svou cílevědomostí a schopností tvrdě pracovat se nápadně podobal svému milovanému otci.

2.6 Odchod do Prahy

Jak jsme již řekli v předešlé kapitole, první odešel do Prahy studovat a pracovat Václav Beneš. Ve stejných šlépějích zatoužil jít i mladý Vojta. Dá se předpokládat, že tímto přáním své rodiče příliš nepřekvapil.

²⁷ JAKUBEC, I.; JINDRA, Z. *Dějiny hospodářství českých zemí- Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha : Karolinum, 2007, ISBN 978-80-246-1035-1.

²⁸ Strych byla stará česká plošná míra, jedno jitro (2 877 m²); zdroj Akademický slovník cizích slov, str. 715.

„Když šel Eda poprvé do školy, bylo Vojtíkovi už 12 a byl to kluk jako oheň. Nikomu nic nedal. Za knížkou by byl běžel kraj světa a za Václava, toho našeho učitelského, by byl dal duši. Však byl Václav dobrý hoch, hned poznal, co v klukovi vězí a hned šel na tátu, že Vojta musí taky studovat, a že mu pomůže, aby toho tatínek neměl moc. Však Vojta zase pomáhal Lád'ovi – ten vyštudoval průmyslovku – a Edovi.“²⁹

Cesta do Prahy nebyla přímá. Václav Beneš se stal učitelem a toto povolání jej nejprve zavedlo do Chříče, vesničky nedaleko Kožlan, kam vzal malého Vojtu s sebou. Spolu pak putovali do Javornice, do Solenice a do Častolic na rychnovském okresu. V knize Antonína Bernáška, který byl dobrým přítelem Beneše a napsal o něm kratičkou knížku s názvem *Vojta Beneš*, najdeme cenné informace z této doby. Václav Beneš byl přísný a zásadový k sobě i k ostatním. Každý den psal Vojtovi na tabulku denní program práce, ve kterém jako svědomitý pedagog zohledňoval rovnoměrný rozvoj tělesných i duševních sil svého bratra. Na intelektuální rozvoj Vojty Beneše měla pozitivní vliv i neustálá přítomnost studentů, kteří se pohybovali kolem Václava. V roce 1891 odjel Vojta s bratrem do Chodova u Prahy. Odtud začal pěšky docházet do měšťanské školy na Vinohradech. Mezi jeho vychovatele na této škole patřil Karel Jonáš či Antonín Wimmer. V roce 1893 vstoupil na učitelský ústav. Píše se, že jej zde vyučující příliš neoslovili. Výjimkou byl Zdeněk Franta, jehož dějepisné výklady daly Benešovi specifický směr chápání kulturních a politických dějin. Už v této době, v pouhých 15 letech si Vojta Beneš začal všimnout sociálních bolestí lidské společnosti. Můžeme se domnívat, že citlivost k sociálním otázkám měla kořeny v jeho vlastním mládí, které bylo nejbolestnějším dokladem sociální nerovnosti. Benešovi chlapci si uvědomovali, že jejich studium rodinu zatěžuje, a tak se snažili pomáhat si navzájem. Ctili zásadu svého otce – pomáhejte si, kde můžete, ale snažte se, aby každý z vás stál co nejdříve na vlastních nohách. Když byl Vojta Beneš ve druhém ročníku učitelského ústavu, bylo třeba učinit rozhodnutí, zda půjde do Prahy studovat i nejmladší Edvard. Ten už od nejútlejších let projevoval živý zájem o historii, i on si přál své bratry následovat. Matěj Beneš se bránil a oponoval tím, že už živí dvě děti na studiích, ale znovu se přimluvila maminka a také Vojta prohlásil, že už si s ním rodiče nemusí dělat starosti a dobrovolně se zřekl peněz na vlastní obživu, které dostával od otce, ve prospěch svých bratrů. Později jej toto rozhodnutí přivedlo k Voršilkám, kde dojídal zbytky po řádových sestřích. Také Václav ze svého hubeného platu přispíval penězi a dával svým dvěma mladším bratrům v Praze postel a jídlo. Byla to

²⁹ KLENKOVÁ, H. *Listy o životě doktora Edvarda Beneše*. Praha : Melantrich, 1947, str. 15.

velká pomoc a Vojta mu ji nikdy v životě nezapomněl. Nemyslet na sebe, pomoci druhým. Zdá se, že tento povahový rys byl charakteristický pro nejednoho z Benešů. Pod vlivem událostí z této doby napsal Beneš své první literární práce prosycené nenávistí k bohatým, kteří vykořisťují druhé a nemají srdce s chudými lidmi.³⁰

Na konci století se sešli v Praze tři Benešové. Václav Beneš začal v Praze jako učitel, Edvard Beneš jako student gymnázia na Vinohradech a později Filozofické fakulty pražské Univerzity Karlovy. Vojta Beneš, mladý kandidát učitelství, který svým výběrem budoucího povolání potěšil matku, která chtěla mít ze svých synů nejlépe kněze nebo učitele. Co vedlo Vojtu Beneše k volbě učitelského povolání se dnes můžeme jen dohadovat. Mohl to být silný vzor v bratrovi Václavovi. Možná se již tehdy projevila jeho touha spolutvořit novou, lepší, samostatnou společnost a nového, demokraticky smýšlejícího občana budoucí svobodné země, ve kterou Vojta Beneš pevně věřil.

Na tomto místě znovu učiníme krátkou odbočku a podíváme se, v jaké vývojové fázi se v době Benešových pedagogických studií nacházelo vzdělávání učitelů národních a středních škol. Historický vývoj učitelského povolání je dlouhý a s trochou nadsázky můžeme říci, že začal tam, kde se pokusil poprvé člověk učit druhé. V prvních společenskoeconomických formacích učitelé – stařešinové, kmenoví vůdci či šamani plnili své výchovné úkoly, které byly značně odlišné od výchovných úkolů dneška. Učili své žáky zhotovovat nejjednodušší kamenné nástroje, získávat oheň, bránit lidský život a zajišťovat zdroje, které příroda nabízela pro jeho zachování. Tyto učitele necháme dávné minulosti. Nebudeme se zabývat ani učiteli starověkého Egypta, Indie či Číny, necháme odpočívat i středověké univerzitní mistry. Tato historie je příliš dávná a značně obsáhlá. Pro účely této práce jsou podstatné názory velkých humanistických myslitelů, které se objevily v 17. století a později. J.A.Komenský, J.J. Rousseau či J.H. Pestalozzi,. Jejich názory pronikaly do světa, do společnosti, do škol a byly natolik převratné a pro vývoj pedagogiky jako vědy natolik závažné, že nutně začaly ovlivňovat i učitelskou profesi a přípravu k jejímu výkonu. Pod vlivem těchto myšlenek a také v zájmu většího hospodářského rozmachu nechala habsburská císařovna a česká královna Marie Terezie reorganizovat rakouské základní školství. Psal se rok 1774, když pedagogický odborník

³⁰ Informace o příchodu Vojty Beneše do Prahy a jeho studentských letech zde čerpány z BERNÁŠEK, A. *Vojta Beneš*. Praha : Svaz národního osvobození, 1925, str. 7.

Johann Ignác Felbiger (1724-1788)³¹ připravil Všeobecný školní řád pro německé, triviální, hlavní a normální školy ve všech císařských dědičných zemích a upravil tak lidové školství pro mládež mezi šestým a dvanáctým rokem života.³² Nové uspořádání si následně vyžádalo i nový přístup v profesní přípravě učitelů. V roce 1775 byly založeny tzv. preparandie – tříměsíční kurzy pro učitele škol triviálních a šestiměsíční kurzy pro učitele škol hlavních. Učitelé se vzdělávali v pedagogice a didaktice. Jako učebnice se používala Felbigerova příručka Jádru methodní knihy, obzvláště pro sedlské učitele v císařských zemích. Absolvent preparandie mohl po jejím absolvování nastoupit do školy jako pomocník učitele a po roce praxe byl oprávněn složit zkoušku učitelské způsobilosti a stát se samostatným učitelem. Přes neustále nepokoje v monarchii se vývoj učitelské profese nezastavil. Naopak. Zákon z roku 1869 prodloužil přípravu učitelů na čtyři roky a vytvořil tak řádné učitelské ústavy. V roce 1872 bylo v Čechách těchto ústavů 12. Na vysokoškolské vzdělání si však učitelé museli ještě dlouho počkat. Přes velké úsilí takových osobností, jako byl Gustav Adolf Lindner, František Drtina či Otakar Kádner vznikla první a v podstatě soukromá vzdělávací instituce až v roce 1921. Tehdy založila a financovala Československá obec učitelská Školu vysokých studií pedagogických, která pořádala dvouleté kurzy pro učitele. Kurzy probíhaly formou přednášek a seminářů a měly již skutečně vysokoškolskou úroveň!

Vraťme se nyní zpět k chlapcům Benešovým. Václav, Vojta a Edvard se díky svému otci i díky své vlastní houževnatosti a vzájemné výpomoci dostali do města, které se horečně rozvíjelo a které dávalo příležitost pro jejich další růst. Praha byla v době jejich příchodu již moderním velkoměstem. Stala se druhým největším střediskem strojírenství v Rakousku a specializovaným centrem řemeslné a manufakturní výroby. S vidinou lepšího života do ní přicházelo mnoho obyvatel převážně českého původu ze všech sociálních vrstev, což dodávalo tehdejší sociální skladbě obyvatel na pestrosti. Do původních starých pražských čtvrtí směřovali především imigranti ze střední měšťanské třídy, živnostníci a studenti středních vrstev. Předměstí se rozrůstala o tovární dělnictvo. Na místě někdejších vinic, zahrad a polí, ve čtvrtích Smíchov, Libeň či Karlín, rostly velké pražské továrny, nádraží a přístaviště, které doplňovaly převážně obytná předměstí – měšťanské Královské Vinohrady, jež navazovaly na Nové Město a dělnický Žižkov.

³¹ Johann Ignác Felbiger byl opatem augustiniánského kláštera v Zahani. Již v době svého působení v Zahani zavedl ve výuce hromadné vyučování, sepsal nařízení o povinnostech učitelů a podílel se na zásadní reformě pruského školství. Zavedl písmenkovou a tabulkovou metodu výuky, při níž učitel sestavoval z učebnic tabulky, ze kterých se děti učily nazpaměť celé věty. Tabulkový zápis obsahoval pouze počáteční písmena z učeného textu a sloužil jako učební pomůcka.

³² Tento školní řád zavedl tři nové školské instituce: triviální školy, hlavní školy a školy normální. Řád neřešil úpravu vyššího školství.

Pražské čtvrti tak dostaly v závislosti na přicházející struktuře nových obyvatel svůj specifický ráz – na Vinohradech rostly činžovní domy, pavlačové domy se stavěly na Žižkově. V roce 1900 měla Praha 224 tis. obyvatel, sídlily zde úřady spravující české země i další významné instituce.

Z Chodova se Vojta Beneš přestěhoval do pražských Vršovic, do domu, který postavil jeho bratr Václav. Píše se, že Václavův byt byl plný politických brožurek pokrokového nebo socialistického zaměření a mladý Vojta je mohl podle libosti používat.³³ Je velmi pravděpodobné, že první roky strávené v Praze, roky studentské, musely být pro chlapce, který celé mládí jen těžko nacházel čas ke studiu a četbě pro neustálou domácí či polní práci, opojné. Nyní mohl číst a vychutnávat si jistou dávku svobody, která však byla limitována omezenými finančními prostředky. Další informace o čase studií Vojty Beneše v Praze nemáme. V knize jeho dcery Hany Klenkové (1947)³⁴ najdeme jen krátkou zmínku o tom, co Vojta Beneš vypravoval o Praze při pravidelných návštěvách v Kožlanech. O novém kabátě, který dostal od svého staršího bratra, o profesorech ve škole, o tom, jak s kamarádem Antonínem Bernáškem³⁵ chodili k Voršilkám na polévku či o svém přátelství se spisovatelem Rudolfem J. Vonkou. Pokud dnes čteme o bratrech Benešových, že byli skromní a pracovití, můžeme jejich charakter připisovat síle vůle, houževnatosti a pracovitosti selského rodu a také zkušenosti z počátečních let strávených v Praze, kdy se tři mladí muži dělili o skromné prostředky k živobytí. Tato zkušenost z nich vychovala skutečné muže, nikoliv pány, a dala jim pokoru.

³³ ZEMAN, Z. *Edvard Beneš – Politický životopis*. Praha : Mladá Fronta, 2002, ISBN 80-204 0770-7, str. 11.

³⁴ KLENKOVÁ, H. *Listy o životě doktora Edvarda Beneše*. Praha : Melantrich, 1947.

³⁵ Karel Toman, vlastním jménem Antonín Bernášek, se narodil 25. února 1877 v Kokovicích a zemřel v červnu roku 1946 v Praze. Byl českým básníkem, novinářem a překladatelem z francouzštiny, představitelem tzv. generace anarchistických buřičů.

3. POČÁTKY REFORMÁTORSKÉ PRÁCE VOJTY BENEŠE

Vojta Beneš studoval na učitelském ústavu v Praze. Po jeho absolvování v roce 1897 a složení zkoušek dospělosti jej podle zákona čekala povinná dvouletá praxe na místě tzv. podučitele. Poté musel podstoupit zkoušku tzv. učitelské způsobilosti, aby mohl nastoupit na místo definitivního učitele obecné školy. Tuto zkoušku Vojta Beneš složil v roce 9. listopadu 1899. Zvláštní zkoušku způsobilosti pro měšťanské školy v oboru gramatika – historie absolvoval v roce 1906 v Praze.³⁶

Beneš vstoupil do učitelské praxe na konci 19. století. V té době byl již Hasnerův zákon upraven školskou novelou z roku 1883, která vyhověla požadavkům církve a vrátila do škol řadu omezení.³⁷ Zároveň těžce poznamenával stav školství rozchod české a německé národnosti v oblasti politické, kulturní i společenské po porážce revoluce v roce 1848. V této době byly zakládány školy na ochranu mládeže v jazykově smíšených oblastech, v roce 1882 byla rozdělena Karlo-Ferdinandova univerzita na českou a německou, vznikaly národnostně oddělené učitelské spolky. České školství poslední třetiny 19. století bylo proti rozvinutému německému školství ve složité situaci a vysoké počty středních škol německého jazyka byly jasným dokladem toho, kdo byl v habsburské monarchii upřednostňován. Je nutné dodat, že tento stav se příliš nezměnil až do první světové války a to i přes drobná zrovnoprávnění, která se podařila českým politikům v oblasti školství prosadit. V roce 1906 tvořilo německé obyvatelstvo v Rakousku 30% celkové populace, a mělo k dispozici 51% všech škol. V Praze tvořili Němci 6% obyvatelstva a užívali 10 středních škol z celkového počtu 30. Český národ měl jedinou univerzitu, zatímco Němci měli v říši univerzit 5.³⁸ Přes složitou pozici českého školství, které bylo svázáno habsburskými pouty, začínaly do vyučovacích předmětů a učebních obsahů pronikat nové poznatky z různých oborů lidského poznání. Děje se tak vlivem nového filozofického směru pozitivismu, který přibližně v 70. letech 19. století začíná pronikat do Čech. Obrovský vliv měl tento směr na pedagogiku. Vedl k uplatňování exaktních metod pedagogického výzkumu, zdůrazňoval význam vědy a vzdělání ve společnosti, akcentoval odbornou vědeckou přípravu učitele a zároveň vedl k emancipaci školy od církve. Mezi stoupenci pozitivismu v naší zemi byla řada skvělých osobností.

³⁶ Informace o zkouškách učitelské způsobilosti pocházejí z fondu Okresní školní rada Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2, Státní okresní archiv Praha – Východ.

³⁷ Novela z r. 1883 oklestila zákon z r. 1869. Na venkovských školách bylo vyučování pouze polodenní, aby mohly děti pracovat na poli, zvýšil se počet žáků ve třídách na 100, byly zavedeny úlevy ve šk. docházce. V učitelském vzdělání byl snížen počet hodin vyučování přírodním vědám a matematice, zvýšil se počet hodin chrámové hudby, hry na varhany, učitelé pomáhali při náboženských cvičeních. Zdroj: VÁŇA, J. *Dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1961, str. 157-158.

³⁸ ČADSKÁ, M.; ŠTVERÁK, V. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. Praha : Karolinum, 2001, ISBN 80-7184-797-6, str. 78.

T.G. Masaryk, představitel českého pozitivismu ve filozofii, František Krejčí, rovněž stoupenec pozitivismu a také jeden ze zakladatelů novodobé české psychologie, Josef Úlehla, ředitel menšinových českých škol ve Vídni a autor koncepce činné a volné školy. Alternativou volné školy se Beneš rovněž na začátku 20. století zabýval, avšak jeho koncepce měla poněkud jiné pojetí, které bylo zaměřeno silně protihabsbursky. Když hovoříme o této době, je třeba zmínit i jméno Františka Čády, profesora filozofie a psychologie na pražské univerzitě. Patřil mezi zakladatele české psychologie a založil tzv. pedopsychologii. V roce 1910 založil Pedologický ústav hlavního města Praha. I on ovlivnil Vojtu Beneše, se kterým se setkal ve Veltěži v roce 1902.

Na tomto místě je dobré připomenout, že v 80. letech 19. století se začaly provádět rozsáhlé výzkumy celé školské populace. Vznikla dětská psychologie, která přinesla psycho-lékařský obraz dítěte, který popsal a vysvětlil vývoj dítěte. O tyto poznatky se opřela výchova a vzdělávání. Zároveň vznikl i tzv. sociálně-zdravotní obraz dítěte, který zdůrazňoval materiální, hygienické i stravovací požadavky ve škole i v rodinách. Přibývaly zákony na ochranu dítěte, ve věcech dětí se začal angažovat stát, který potřeboval vzdělané lidi, proto chránil dětství a vytvářel dětem prostor pro nerušený vývoj. Na přelomu století se tak změnil celkový pohled na dítě a jeho potřeby, což můžeme dát do spojitosti s myšlenkami přicházejícího reformně pedagogického hnutí. Tímto pojmem označujeme široké pedagogické hnutí, které se postavilo na přelomu století proti tradiční škole a tradiční pedagogice. Požadovalo reformu školy v duchu nových zásad a potřeb nové společenské situace. Nový přístup k dítěti, ale také mohutný ekonomický rozvoj kladl na lidi nové nároky. Již nebylo třeba jen mravního, pracovitého člověka, který je ochoten a schopen plnit přesné příkazy. Nová doba si žádala lidi podnikavé, aktivní, iniciativní, tvořivé a samostatné a ty tehdejší škola neprodukovala. Pod vlivem reformního hnutí česká škola navázala kromě německé tradice i na nové anglické a americké proudy.

V této době reformního kvasu začal pracovat Vojta Beneš. I on byl celou svou duší reformátor a v jeho dalších osudech můžeme dobře vidět živý příklon k těmto novým pedagogickým směrům, které vyhovovaly jeho neklidné, revolucionářské povaze. Pro Vojtu Beneše to musela být těžká doba a velký rozpor – na jedné straně tuhá habsburská diktatura, která omezovala možnosti rozvoje školství, na straně druhé nové, revoluční myšlenky, nové obzory pro výchovu budoucích generací.

3.1 Mladý učitel Vojta Beneš

Po úspěšném zakončení studia na učitelském ústavu v Praze³⁹ nastoupil Vojta Beneš do svého prvního působiště do Čakovic. O svých učitelských začátcích v této obci hovořil o 40 let později - 28. října 1936. V ten den se v Čakovicích konala u příležitosti otevření nové školy slavnost⁴⁰, které se Beneš účastnil, tehdy již jako senátor Národního shromáždění. Vrátil se do Čakovic, aby zavzpomínal, jak do těchto míst přišel jako 19letý učitelský pomocník s platem 26 zlatých měsíčně. Vojta Beneš přišel do Čakovic 17. září 1897. Ve svých vzpomínkách vypráví, jak po poledni zastavil jeho vlak na čakovickém nádraží. Vzal svůj kufřík a housle v hnědém pouzdru a vystoupil z vlaku. Hubený, tehdy devatenáctiletý chlapec vykročil z tohoto vlaku do života.

„První, kdo mi podal laskavou ruku i laskavý úsměv, byl muž v nejlepších letech, vysoký, trochu tělnatý s klátivou chůzí. „Vy jste náš nový pan učitel“, řekl mi vstříc. Vzal hned housle, pomáhal ulehčiti kufříku a tak mě takřka snesl ze stupátka. Pan učitel čakovické pětitřídní školy Jan Urban. A už mě vedl cestou mezi zahrádkami do vsi a ke škole za kostelem. Můj první a nejlepší „pan řídící“, rád a s láskou na něj vzpomínám. Byl muž konzervativních názorů a nikdy jsme se v tom neshodli, ale byl to výborný učitel, znamenitý řídící učitel a vychovatel svých mladých kolegů. A dobrý člověk. Sám nikdy nevešel do třídy nepřipraven, nikdy se o vteřinu neopozdil. Jako dobrý hodinový stroj. Učil nás všechny největšímu umění učitelskému : lásce ke škole a k dítěti. Několik dnů přijal mě k sobě přítel Karel Kaše, potom mi pan řídící našel byt u starého provazníka Hojky v nízkém domku na nádvoří. Hojkovi si vážili, že u nich zůstává pan učitel, já pak v chudičké, ale čisté světničce, mezi dobrými lidmi, jsem se cítil jako doma.“⁴¹

Vojta Beneš přivítal nové století, které přineslo dva válečné požáry, velká vítězství i dramatické události a převratné změny v politickém i společenském životě právě v Čakovicích. Přišel v době velkého rozkvětu této obce a prudkého rozvoje průmyslu. Na začátku 20. století měly Čakovice 2 173 obyvatel, 158 domů a vlastní školu, která byla otevřena v roce 1878. V roce, kdy do Čakovic přišel Beneš, měla již škola 5 tříd a

³⁹ Vojta Beneš obdržel vysvědčení dospělosti učitelské s vyznamenáním. (Fond Okresní školní rada Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2.)

⁴⁰ Příloha č. 3, Obrázek 19 autorka: Radka Kulhánková

⁴¹ Krákorová, J.; Řeháková, R.; Švéda, J. *Čakovice, Miškovice, Třeboradice*. Praha : FATUM, 2005. ISBN 80-237-3945-X, str. 67.

podobně jako na ostatních školách, bojovalo se i zde se špatnou docházkou dětí, které absentovaly z důvodu chudoby rodičů nebo kvůli práci, která rodině přinášela přivýdělek. Čakovice leží v kraji, kde jsou dobré půdní podmínky pro pěstování běžných zemědělských plodin. Proto zde v roce 1850 vybudoval rakouský šlechtic Alexander z rodu Schoellerů cukrovar, který zpracovával cukrovou řepu pěstovanou na hospodářských statcích v Ctěnicích, Miškovících a Čakovicích, patřících rovněž Schoellerům. Cukrovar přinesl čakovickým lidem značné pracovní příležitosti a měl za následek růst a rozkvet obce, neboť velmi dobře prosperoval a brzy byly v okolí otevřeny další provozy. Firma Schoeller a spol. se stala největším vlastníkem cukrovarnického průmyslu na území Čech a byla dobře známá i v zahraničí. Cukrovar zaměstnával 800 pracovníků a zpracovával 450 000 centů řepy ročně. Zároveň do Čakovic pravidelně přicházeli každý rok na začátku září dělníci na sezónní práce. Bývalo jich až 3000. Tito dělníci pracovali za 1 zlatku na den, později za 1 Kč na den, což byly podmínky velmi skromné.⁴²

Ve skromných podmínkách žil v Čakovicích i Vojta Beneš. Píše se, že pan řídící učitel Jan Urban občas bral Beneše do cukrovarského hostince, ale toto prostředí se Benešovi nelíbilo. Cítil, že páni nad chudým výpomocným učitelem ohrnují nos a to jeho selská nátura z chudého demokratického rodného kraje těžce nesla. Mnohem lépe se cítil mezi zemědělskými dělníky a jejich dětmi. Pan učitel Urban sice nerad viděl, že má Beneš takové kamarády, ale Beneše myšlenky a ideje těchto prostých lidí nadchly. Říkal, že u nich našel český svět, který hledal. Od nich se poprvé začal dozvídat o sociální demokracii a socialismu a pod jejich vlivem vstoupil v 19 letech do sociální demokracie a nikdy stranu neopustil. Když Vojta Beneš vzpomínal na své Čakovice, často hovořil o tom, že právě v tomto prostředí mezi zemědělským lidem našel skutečnou lásku k dítěti a lásku k českému odstrčenému člověku, které zůstal věrný celý svůj další život.

„Na staré škole v Čakovicích působil od září 1897 devatenáctiletý Vojta Beneš. Přišel s kufrem knih a violončelem jako výpomocný učitel a bydlel u provazníka Hojky v nízké komůrce. Tehdy, jak píše Antonín Bernášek, vypukla v nedalekých Ďáblicích stávka zemědělského dělnictva. Vojta Beneš tam měl dobrého kamaráda, zedníka Báru, který později zemřel na souchotiny. Od Báry se učil Vojta Beneš životně chápat socialismus.

⁴² Informace o historii města Čakovice čerpány z Krákorová, J.; Řeháková, R.; Švéda, J. *Čakovice, Miškovice, Třeboradice*. Praha : FATUM, 2005. ISBN 80-237-3945-X.

*Viděl, jak statkáři dali vyházet do bláta na silnici nábytek stávkujících deputátníků. Tehdy věnoval svých 27 zlatých měsíčního platu na podporu stávkujících.*⁴³

Beneš později vysvětloval, jaký byl důvod jeho spojení se sociální demokracií. V této straně se cítil být nejbližší nefalšovanému hlasu české duše, přičemž pod tímto výrazem viděl prostého člověka, kterého měl lidsky rád, a kterého dobře znal ze svého dětství i dospívání.

Na pedagogický rozvoj Vojty Beneše mělo vliv několik osobností. Patřil mezi ně i čakovický řídicí učitel Jan Urban, o kterém jsme se již zmiňovali. Byl to on, kdo z Beneše vychoval metodicky dobrého a pořádku dbalého učitele. Z různých útržků o dalších učitelských letech Vojty Beneše, kterých není mnoho, je zřejmé, že Beneš po roce Čakovice opustil a působil jako učitel na dalších školách na východ od Prahy. Nejprve v Ďáblicích, kde se věnoval nejchudším dětem zemědělských dělníků. Zde si získal takovou oblibu mezi místními občany, že když byl o rok později přeložen do Kostelního Hlavna a Ďáblice opouštěl, šla ho s pláčem vyprovodit celá ves na nádraží.⁴⁴ V Kostelním Hlavnu, městečku nedaleko Brandýsa nad Labem, píše Beneš své první povídky do Buditele. V roce 1900 se znovu stěhoval, aby krátce vyučoval v obci Velký Brázdím⁴⁵. I zde se věnoval lidovýchovné práci a byl činný i společensky. Založil zde ochotnický spolek, který se pod jeho vedením brzy dostal na uměleckou výši. V Brandýse nad Labem přednášel o významu vzdělání a školy.⁴⁶ Přispíval také do Našeho Polabí kožíškovsky laděnými básničkami i reflexivními básněmi, o kterých budeme mluvit později. V Brázdími poznal svou budoucí ženu Emilii, rozenou Řezáčovou⁴⁷. V této době poprvé potkal Josefa Kožíška a navázal s ním hluboké přátelství. O společné práci těchto dvou mužů budeme mluvit v další kapitole této práce. Další Benešova cesta vedla na školu do Dolních Počernic. I zde můžeme najít v kronice dnešní základní školy zmínku o jeho krátkém působení.

⁴³ Věstník Zemského ústředí péče o mládež v Čechách, 1938, č. 4-5, s. 40. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/1.

⁴⁴ BERNÁŠEK, A. *Vojta Beneš*. Praha : Svaz národního osvobození, 1925, str. 8.

⁴⁵ Veliký Brázdím je malá vesnice ležící ve Středočeském kraji, v okrese Praha-východ na západ od Brandýsa nad Labem. Spadá pod obec Brázdím, od které leží 1 km na sever. Podle http://cs.wikipedia.org/wiki/Velik%C3%BD_Br%C3%A1zdim, 15.4.2010.

⁴⁶ Informace o pobytu Vojty Beneše v Brázdími čerpány z Brázdímské obecní kroniky.

⁴⁷ Emilie Benešová se narodila 1.6.1882 v Brázdími, zemřela 20.9.1948 v Praze a je pochována spolu s Vojtou Benešem ve Střešovicích.

*"Dne 13. července roku 1902 podnikl p.učitel V. Beneš výlet se žáky II. třídy do Prahy, aby jim poskytnul příležitost viděti a poznati různé pamětihodnosti naší královské veleobce."*⁴⁸

Kronika přesně mapuje dobu Benešova působení na této škole. Tehdejší učitel Alois Vlach se odstěhoval koncem února roku 1902 do Pacova, kde získal místo učitele na měšťanské škole. Na místo prozatímního učitele byl dosazen vynesemím c.k. okresní školní rady v Karlíně Vojta Beneš, tehdejší podučitel přicházející z Velikého Brázdim. Beneš však setrval v počernické škole jen velmi krátce a po půl roce byl přeložen. Od 1. září 1902 dostal místo ve Veltěži⁴⁹ a jeho místo na škole v Dolních Počernicích zaujal Jan Pavlásek, podučitel z Velkých Jiren. Stalo se tak výnosem ze dne 10./ VII. r. 1902. č. 3090 v.š.r.⁵⁰ Tehdy již Vojta Beneš redigoval Malého Buditele, přednášel pro lid, psal pro Malého čtenáře a do Dětských květů, pracoval na poli osvěty a lidové výchovy, založil pěvecké učitelské sdružení. Celá jeho práce té doby již byla prací revoluční. Zabýval se problematikou dětské četby, své kritické názory na tehdejší pojetí výuky publikoval v Pelclových rozhledech a Pedagogických rozhledech. Zájem o výuku čtení a studium dětské kresby jej přivedl až k profesorovi Františkovi Čádovi, se kterým se velmi sblížil, a ve vzorné třídě ve Veltěži zahájil pod jeho vedením pedopsychologická studia.⁵¹ Kromě toho sám napsal pod pseudonymem Vojben osnovu české čítanky, která měla být reformním dílem a především prostředkem k vytržení z rakouských pout.

Své učitelské putování zakončil Vojta Beneš návratem do Čakovic, kam zažádal o přeložení z Veltěže, aby byl blíž rodičům své ženy. V Čakovicích bydlel v patrovém domku u slečny Harnové. Zde se mu narodily první dvě děti – syn Václav a dcera Hana. Znovu se vrátil do školy a učil pod vedením ředitele Jana Urbana. Znovu se zde setkal se svým dobrým přítelem Karlem Kašem. V této době se stal členem Volné myšlenky⁵². Spoluzaložil tzv. Učitelské sdružení, lidovýchvonný kruh učitelů – idealistů, napsal články o škodlivosti alkoholu na člověka. Zároveň se v tomto období začíná Beneš zabývat otázkou literatury pro mládež. Zásadně vystoupil proti mravoučné literatuře, chtěl působit

⁴⁸ Kronika základní školy Dolní Počernice, Národních hrdinů 70, Praha 9 (kronika byla zapůjčena panem ředitelem Bc. Jiřím Schwarcem)

⁴⁹ Veltěž je osada v obci Zdíby v Praze východ. Více informací na <http://www.obeczdiaby.cz/obec-zdiaby/historie>.

⁵⁰ Více informací Kronika základní školy Dolní Počernice, Národních hrdinů 70, Praha 9 (kronika byla zapůjčena panem ředitelem Bc. Jiřím Schwarcem)

⁵¹ BERNÁŠEK, A. *Vojta Beneš*. Praha : Svaz národního osvobození, 1925, str. 8.

⁵² Volná myšlenka je antiklerikálním a ateistickým hnutím a odrazem liberálního myšlení konce 19. a počátku 20. století. Jejím programem byla odluka státu od církve. Česká odnož Volné myšlenky vznikla v roce 1904, od roku 1909 byl jejím předsedou básník Josef Svatopluk Machar. V roce 1915 byla česká sekce Volné myšlenky rozpuštěna a její činnost byla posléze obnovena po vzniku Československa. V roce 1924 od Volné myšlenky odpadlo komunistické křídlo, jež se nadále označovalo Svaz proletářských bezvěrců. Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Voln%C3%A1_my%C5%A1lenka.

na výběr knih pro děti a sám byl autorem knih pro děti.⁵³ Na okresní konferenci v Karlíně na téma Literatura pro mládež přednesl Vojta Beneš významný příspěvek, který sklidil značné pobouření spisovatelů pro mládež a řídících učitelů a zároveň si vysloužil respekt všech pokrokových učitelů, kdy hovořil o prvních pokusech s hromadnou četbou žákovskou, jejichž výsledky uveřejnil v Pedagogických rozhledech a Učitelských novinách. Zároveň psal do České Besedy, Času, Vzdělání lidu, kam přinesl lidové studie z kulturní historie a články sociální povahy.⁵⁴

V této době, v roce 1906, se již Beneš znal s Josefem Kožíškem, do jehož školy následně přešel. V tomto roce spojili síly na protestní schůzi proti snížení školní docházky na 6 let, které navrhovali alpsští klerikálové v říšské sněmovně. Zde promluvil Beneš i Kožíšek, po nich i T.G. Masaryk, Dr. Soukup, Dr. Herold a další. Mravní úspěch této manifestace byl obrovský.

3.2 Osudové setkání s Josefem Kožíškem

V roce 1907 podal Vojta Beneš žádost o učitelské místo na obecnou školu do Záp, kterou řídil Josef Kožíšek⁵⁵. Dá se předpokládat, že bylo Benešovým záměrem dostat se právě na tuto školu. Odpověděl na inzerát v Pražských novinách ze 7. dubna 1907, č. 94, který oznamoval konkurs na místo 5 učitelů I. tříd při obecných školách v Čakovicích, Líbeznicích, Radonicích, Vysočanech a Zápech. Spolu s Benešem žádali o místo další čtyři učitelé – Tomáš Hanuš, Jan Veselý, Bohumír Popka, Stanislav Růžička. Jak jsme již uvedli v předchozím textu, v době Benešovy žádosti o místo se již oba učitelé dobře znali. Kožíšek se dokonce zasloužil o kladné vyřízení jeho přesunu, který 5. června 1907

⁵³ Příloha č. 2 - Literární tvorba Vojty Beneše

⁵⁴ Informace z této doby pocházejí z BERNÁŠEK, A. *Vojta Beneš*. Praha : Svaz národního osvobození, 1925, str. 11.

⁵⁵ Josef Kožíšek se narodil se 6. července 1861 v Lužanech u Přeštic. Pocházel ze skromných, ale velmi spořádaných poměrů. Měl šest sourozenců a celý svůj život lnul ke své rodině, svému rodnému kraji a venkovskému prostředí, což se promítalo i do jeho literárního tvorby. Učitelskému povolání se začal věnovat po studiích v roce 1881, nejdříve jako podučitel v Měčíně. Později přešel do Třeboratic a dalších deset let strávil v Klecanech u Prahy, kde poznal svoji budoucí ženu. Svoji první báseň napsal v roce 1883, když přišel do Záp. Na dráhu ředitele obecné školy v Zápech se vydal v roce 1895. Kromě období války, kdy byl v letech 1917 – 1918 odsunut do Horní Nové Vsi, údajně kvůli stykům s Vojtou Benešem, žil a pracoval v Zápech až do roku 1920. Kromě svého učitelského povolání vykonával v Zápech i funkci poradce ve věcech právních, byl iniciátorem založení hospodářského družstva, spořitelního spolku, učil občany pěstovat stromy a vykonával další osvětovou práci. V nové republice pak byl jako zkušený pedagog a uznávaný spisovatel jmenován vedoucím literárního oddělení Státního nakladatelství, kde působil až do odchodu do penze v roce 1927. Poslední roky života strávil v Úvalech na Českobrodsku. Zemřel v den svých narozenin v roce 1933. Zdroj životopisných dat o Josefu Kožíškovi: JUNGBAUER, F. *Josef Kožíšek, básník – učitel*. Praha : Státní nakladatelství, 1938.

schválila místní školní rada v Zápech v čele s předsedou Šestákem.⁵⁶ Služební přísahu složil Beneš v Zápech dne 26. srpna 1907.

„Poprvé setkal jsem se s Josefem Kožíškem v učitelské jednotě brandýské v době svého učitelování v Hlavně Kostelním, ve druhém roce svého působení. Byl jsem učitelským mládencem s hlavou plnou ideálů a pamatuji se, že od první chvíle působil na mne zjev Kožíškův nezvyklým a přitažlivým dojmem. A když jsem potom přešel do Brázdima, o něco blíže k Brandýsu a stal jsem se členem výboru učitelské jednoty, poznal jsem Josefa Kožíška zblízka a on stával se mi stále dražším člověkem. Slýchal jsem jej tam mluvit o nejrůznějších otázkách. A ze všech lidí, které jsem ve svém učitelském životě potkával, měl na mne vliv nejmocnější: ten jeho velký vyrovnaný klid, s nímž přistupoval ke každé otázce, jeho jasný pohled, který rozsvěcoval celé okolí teplem vnitřní jeho vyrovnanosti a dobroty i prostoty, působil mocně na všechny, kdož jej znali.“⁵⁷

V začátcích své učitelské praxe a i po příchodu do Záp bojoval Vojta Beneš s neustálým nedostatkem financí. Učitelský dekret do zápské školy mu sliboval slušné 1600 korun ročně, avšak s jeho vyplácením to nebylo snadné. Z roku 1907 pochází dopis, ve kterém Beneš urgoval výplatu slušného za říjen a uvádí, že od 6. října byla jeho rodina bez jediného krejcaru a v nové obci proto musela žít na dluh.⁵⁸

Pracovní i osobní setkání s Josefem Kožíškem, jedním z největších básníků dětského světa, bylo pro Benešovo další směřování zásadní. Ať to byla metodologická východiska, literární tvorba pro děti, umění používat jednoduchý, čistý a srozumitelný způsob vyjadřování v básních dětem určeným, zde všude nalezneme analogii s životním dílem a pedagogickými názory Josefa Kožíška. Josef Kožíšek prožil dlouhý a plodný život. Učitelské povolání jej zavedlo na mnohá místa, avšak doba strávená na škole v Zápech byla pro něj nejpłodnější. Zde vznikl Malý čtenář, Květy mládeže i čítanka Poupata⁵⁹. Vojta Beneš patřil mezi ty, kdo mohli přihlížet zrodu skvostů dětské školní literatury a spolupodílet se na jejich uvedení v život. Beneš přišel do Záp z Čakovic, z místa, které bylo mnohem žádanější, a proto řada lidí jeho rozhodnutí nerozuměla. Z dostupných zápisků Vojty Beneše víme, že hlavním důvodem žádosti o přeložení byl právě Josef

⁵⁶ Příloha č. 10 - Dokument Cís. král. zemské školní rady z roku 1907 o ustanovení V. Beneše na místo definitivního učitele trojtřídní obecné školy v Zápech. Zdroj Fond Okresní školní rada Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2.

⁵⁷ BENEŠ, V. Josef Kožíšek (Několik vzpomínek k jeho šedesátce). Úhor, 1921, roč. IX, č. 6.-7., str. 81.

⁵⁸ Příloha č. 11 - Žádost Vojty Beneše o výplatu slušného. Zdroj Fond Okresní školní rada Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2.

⁵⁹ Poupata byl první schválený slabikář používaný v Československé republice po roce 1918. „Poupata - čítanka malých“ Josefa Kožíška, s ilustracemi Aloise Mudruňky, poprvé vydalo nakladatelstvím UNIE v roce 1913, později i s ilustracemi Marie Fischerové-Kvěchové. Zdroj informace <http://cs.wikipedia.org/wiki/Slabik%C3%A1%C5%99>.

Kožíšek. Zápiská škola byla v době Benešova příchodu rozdělena. Kožíšek s jednou třídou zůstával ve staré zápské faře u kostela, Beneš a jeho kolega Poš bydleli ve vsi, kde za širokým dvorem na místě bývalé tvrze byly dvě druhé třídy a byty pro učitele. V článku, který napsal Vojta Beneš k šedesátce Josefa Kožíška v roce 1921⁶⁰, vzpomínal, jak společně hovořili a diskutovali – o škole, o politice, o práci, o socialismu, ale hlavně o dětech. Kožíšek v té době shromažďoval materiály pro čítanku Poupata. Nechával si posílat slabikáře z celého světa - japonské, ruské, anglické, americké, severské a důkladně je analyzoval. Z tohoto zkoumání vyvodil Kožíšek hypotézu, že nejpřirozenější cestou, jak naučit dítě číst, je seznámit je nejprve s jednotlivými velkými tiskacími písmeny a z nich skládat slova, nikoli slabiky, jak bylo obvyklé. Nebyla to však jen tato analytická činnost, která dovedla Kožíškovy čítanky i ostatní dětskou literaturu k dokonalosti. Bylo to především učitelské povolání, vykonávané dlouho, svědomitě a citlivě, které mu dovolilo poznat dětskou duši do jejích největších hloubek. Josef Kožíšek bedlivě pozoroval svět dětských myšlenek a citů, odposlouchával jednoduchý a čistý slovní projev dětí. Znal každé děvče i chlapce v okolí a viděl do hloubi jejich srdcí. Tyto zdroje a zkušenosti Kožíšek pečlivě prozkoumal, zhodnotil a podle nich přizpůsobil vlastní vyjadřovací způsob tak, aby jeho verše zněly lehce v ústech dětí a dlouho zůstávaly v jejich hlavách. Takto vyzbrojen začal svoji reformní práci. Pochopil, že herbartismus dal škole násilné a trpné metody, které jsou dítěti a jeho světu zcela vzdáleny. Vše, co Josef Kožíšek napsal, testoval nejprve na svých zápských dětech.

„V zápské škole rodily se z pera řídícího Josefa Kožíška nejkrásnější povídky a říkanky a verše, jaké kdo kdy v české zemi po děti napsat dovedl. A děti v zápské škole bývaly vždycky první, kterým je pan řídící povídal, předčítal. To vždycky zkoušel, jak se jeho nové básničky zápským dětem líbí, chtěl vědět, jak se budou asi líbit všem českým dětem v širém velikém světě.“⁶¹

Svůj pedagogický experiment poprvé vyzkoušel v učitelské praxi právě s Vojtou Benešem.

„Byl jsem prvním českým učitelem, který počal učití podle metody Kožíškových Poupat. Poupata tehdy ovšem ještě nebyla, ale byl tu Kožíšek, který mě přiměl, abych dle jeho metody počal učití čtení ve své první třídě. Rád jsem se podřídil jeho vedení a tak jsme začali: velikými písmeny tiskacími, které jsme sestavovali ze sirek a jež znamenala

⁶⁰ BENEŠ, V. Josef Kožíšek (Několik vzpomínek k jeho šedesátce). Úhor, 1921, roč. IX, č. 6.-7.

⁶¹ BENEŠ, V. Josef Kožíšek. Lípa, 1922, roč. XII, č. 3, str. 34.

jména jednotlivých hošíků ve třídě. Právě tak, jako to dnes konají učitelé dle Poupat. Pokus se výborně osvědčil a přivedl mnoho radostí i života do mé třídy. Tím častěji chodíval proto Kožíšek dolů k nám a tím více jsme srůstali v otcovském a synovském přátelství, já i kol. Jaroslav Poš, který ke Kožíškovi také synovsky přilnul. A když jsme potom přicházeli nahoru do staré školy na faru, nacházeli jsme Kožíška uprostřed knih v sešeřelé jeho třídě, brýle na očích, dýmčičku, zpola nacpanou v ústech, bafá, hledá a píše a znovu zase hledá pro české dítě nový svět života a pravdy.“⁶²

Dnes existují v podstatě tři metody takzvaného počátečního čtení – metoda analyticko-syntetická, genetická a globální. Josef Kožíšek je považován za autora metody genetické, kterou poprvé použil v Poupatech⁶³. K nim vytvořil i Methodického průvodce čítankou malých⁶⁴. Kožíšek rozdělil výuku čtení do několika etap. První etapa trvala přibližně 6-8 týdnů a pracovalo se v ní s pohádkami, básničkami a říkadly, ale také s různými přírodními materiály. Ve vyučovacích hodinách převažovala hra a práce s obrázky, kde každý obrázek byl nositelem určité myšlenky. Děti tyto myšlenky četly, což byl začátek čtení vlastního a později cizího písma. Toto období mělo jednu zvláštnost. Jméno každého dítěte se převedlo prostřednictvím hůlkového písma do podoby začátečního písmene jména s tečkou. Učitel upravil všechna jména dětí ve třídě tak, aby byla pokryta celá abeceda. Tečka neboli uzlík měla spojitost s osobou nositele a její odstranění umožnilo přechod k normálním písmenům a hláskám. Cílem průpravného období bylo izolovat náslovné hlásky a uvědomit si pořadí hlásek ve slově. Později se děti seznamovaly s prvními písmeny. Právě zvolená jména dětí sloužila jako nápovědná slova, ze kterých byla žákům izolována hláska. Jelikož si děti byly schopné zapamatovat zkrácené podpisy svých spolužáků během 5-6 týdnů, přechod k samostatným hláskám byl rychlý. Poté žák vstoupil do druhého období, tzv. čtení hláskového. Aby došlo k asociaci hláska – písmeno, vybíraly se nejprve ty hlásky, které mají samy o sobě význam (spojky, předložky) a dbalo se na důkladné procvičování.⁶⁵ O tom, jak vypadala aplikace této metody v praxi, psal Vojta Beneš v časopise Lípa.

„Pan řídící napsal na tabuli velké tiskací B. „Poslouchej, Beďánku, jestli pak víš, co to je?“ „Ne, nevím,“ řekl Beďánek Fialův, takový malý cvoček v první lavici na kraji. A

⁶² BENEŠ, V. Josef Kožíšek (Několik vzpomínek k jeho šedesátce). Úhor, 1921, roč. IX, č. 6.-7., str. 83 - 84.

⁶³ KOŽÍŠEK, J. Poupata – čítanka malých. Praha: Státní nakladatelství, 1934.

⁶⁴ KOŽÍŠEK, J. Methodický průvodce čítankou malých POUPATA. Praha: Česká grafická unie a.s., 1925.

⁶⁵ Další informace o metodě genetické čtení čerpaný z Metodického portálu www.rvp.cz a z knihy KOHOUTEK, H. Pohledy do historie čtení, psaní, počítání v počátečním stádiu. Olomouc: Univerzita Palackého, 1968.

celý zčervenal. „Ty to nevíš?“ jakoby se divil, ptal se pan řídící. „Poslechni, já ti to přečtu.“ Vzal ukazovátko, děti vyvalily zvědavé oči a pan řídící četl: „Bedánek.“ Bedánek zčervenal ještě více. „Nu tak vidíš, vždyť jsi to ty, Bedánku. Přečtete to, děti, Bedánkovi.“ A tož ony vesele četly: „Bedánek.“. „Ty to také dovedeš?“ ptal se pan řídící a Bedánek hned vstal a křičel na plno: „Bedánek.“ A měl radost. A potom četly ještě: Josífek, Mařenka, Liduška, Karel. Ohlížely se při tom po Josífkovi Černých, který se upejpal štěstím, že o něm ve škole četli, ohlíželi se po Mařence Šestákové, po všech, kterým se dostalo velikého vyznamenání od pana řídícího a od pana učitele. Druhého dne ráno, hned jak se počalo, přiběhl Uhlířův Karlík z Ostrova a ukazuje na tabuli, oznamoval Bedánkovi: „Bedánku, koukej, to ty jsi ty: Bedánek!“ Fialův klučik se zle durdil: „Copak si myslíš, že to nevím?“ A hned počal hlasitě čísti: „Bedánek, Josífek, Liduška, Karel „ Toho dne přinesl pan řídící Kožíšek do první třídy panu učiteli Benešovi tenkrá dřívka sirek s uřezanými hlavičkami a chlapci i děvčátka počali skládat. „Napište Josífek.“ Třída utichla, děti skládaly a Rusova usměvavá holčička první vykřikla: „Pane řídící, já už jsem to napsala.“ A hned se ozývalo třídou jako úlem: „Já taky! Pan učitel! Pane řídící, já taky!“ Tak jsme začínali na zápské škole podle „Poupat“. A nějaký rok na to vykvetla již „Poupata“ na boží světlo, rozkvetla v tisíci českých školách naší rodné země. Jejich vůně a barvy daly tisíce úsměvů českým dětem, které si slabikář pana řídícího Josefa Kožíška zamilovaly jako nejradostnější knížku.⁶⁶

Poupata hluboce zasáhla do vývoje nejdůležitějšího školního předmětu - do vyučovacího jazyka. Přinesla dětem radostnou práci, zjemnila metodické myšlení učitelů, zživotnila učební obsah, který byl dříve abstraktní a pro děti nepochopitelný a nezapamatovatelný. Kožíšek naplnil své čítanky novým textem vysoké jazykové hodnoty, dal dětem nové průhledné věty s prostým obsahem, které se jim líbily a byly jim blízké. Při výuce čtení přiváděl děti ihned ke grafickému vyjádření myšlenky a spojil tak čtení a psaní v nerozlučnou dvojici. O čítance, kterou napsal Vojta Beneš pro české děti v Americe budeme mluvit později, avšak již zde musíme zmínit to, co mají čítanky obou autorů společné. Od první stránky jsou četbou myšlenkovou, sjednocující vyučování a výchovu. V každé Kožíškově básni a v řadě Benešových povídek najdeme podobný způsob předávání morálních tendencí, které byly dětem sdělovány s hluboce důvěrnou bezprostředností, opravdovou formou, na prostých příbězích z blízkého okolí jejich malých svěřenců. Prostřednictvím dětské literatury společně zprostředkovávali dětem poznání, ale také utvářeli žádoucí hierarchii životních hodnot. V Našem Polabí,

⁶⁶ BENEŠ, V. Umřel člověk boží, Jak vznikala poupata, Naše republika, 1933, roč. IV, č.1, str. 4.

vlastivědném sborníku okresu Brandýsko, můžeme najít Benešovy básničky určené dětem. V mnohém se podobají básničkám Kožíškovým. Zde předkládáme drobnou ukázkou.

„Zimní

*Padej, padej, bílí snížku,
schováme se do kožíšku,
až přijedou metelice,
vezmeme si beranice,
zapráhneme v zlaté sáně,
svezeme s z naší stráně.
Spadneme-li do závěje,
snad nás vichr nezavěje,
pojedeme honem zpátky,
k dědečkovi do pohádky!“⁶⁷*

V Zápech strávil Vojta Beneš pouhé dva roky. Odchodem však jeho přátelství s Kožíškem neskončilo. Stýkali se i za první světové války, společně sdíleli smutek a obavy o budoucí život národa. Kožíšek byl jedním z mála lidí, kteří věděli o plánovaném útěku Beneše do Ameriky. O pár let později však dostalo jejich přátelství poněkud smutný odstín. Když se po pěti letech vrátil Vojta Beneš do vlasti, dozvěděl se, že Josef Kožíšek byl kvůli jeho útěku perzekuován a přeložen k horám za Jičín do Horní Nové Vsi. Důvodem byla tři slova, která měl napsat velezrádce Beneš v novinách či knize. Ta tři slova byla *Můj přítel Kožíšek*. Díky nim si Josef Kožíšek i jeho rodina prošla peklem.

„Spěchal jsem ke svým knihám i ke svým článkům v Americe napsaným. Prohledal jsem všechno, co jsem v Americe napsal a kde jsem se mohl Kožíška dotknouti. Ale ani jediné zmínky o Kožíškovi jsem ve svých pracích nenašel! A tak dodnes nevím, byl-li Kožíšek trestán pro slova „prý“ kdesi mnou napsaná, či byla-li to jen zloba nečistého člověka, který proti Kožíškovi ukojil svou lidskou zášť, skryl ji pod záminku mého přátelství ke Kožíškovi? Pronásledování Josefa Kožíška je svými příčinami pro mne dosud zahaleno do tmy ... Už je po všem a Kožíška dávno již uvítali zápští z vyhnanství. Navštívil jsem ho brzy po svém návratu v Zápech, a tak jsme se oba zase sešli po létech protivenství. Jeho hlava zatím zbělala, má zešedivěla. Ale srdce naše zůstala stále mladá vírou v nové příští osvobozeného národa.“⁶⁸

⁶⁷ *Naše Polabí. : vlastivědný sborník okresu Brandýského*. Roč. II, č. 4, Okresní osvětový sbor, Brandýs nad Labem : 1924.

⁶⁸ BENEŠ, V. Josef Kožíšek (Několik vzpomínek k jeho šedesátce). Úhor, 1921, roč. IX, č. 6.-7., str. 86.

Vojta Beneš opouštěl Zápy nerad a po svém odchodu se za Josefem Kožíškem často vracel. Cítil však, že se jeho čas naplnil a že je povolán k věcem dalším. V té době, podobně jako jeho bratři, stál Vojta Beneš již v řadách opoziční ideové mladé generace učitelů, kterou reprezentoval kromě Kožíška František Bakule, Josef Tůma, častý host v Zápech, Jan Mrazík a Josef Úlehla, který byl zastáncem koncepce činné a volné školy. I Beneše tento nový pedagogický směr, který prosazoval maximální svobodu žáka, výuku bez osnov, plánů, volnost pohybu dětí, minimum zásahů do jejich přirozeného vývoje, oslovil. Z pobytu v Zápech pochází také spis *Co je to volná škola*, kterému se budeme věnovat podrobněji.

3.3 Co je to volná škola?

Tato krátká, kritická brožura vznikla v roce 1907 a podle dostupných informací byla společným dílem Vojty Beneše a Josefa Kožíška. V knihovně ji najdeme pod názvem *Snahy a cíle volné školy*.⁶⁹ Beneš ani Kožíšek pod tímto dílem podepsáni nejsou. Spis obsahuje již zcela konkrétní cestu k opravdové školské revoluci a značně pobuřoval ty, kterým šlo především o udržení lidu v mantinelech moci tehdejšího světa. Vojta Beneš se však nebál a pro své ideály byl ochoten zcela obětovat osobní pohodlí i životní klid. Ani Josef Kožíšek, přestože byl povahy mírné a laskavé, nikdy se nebál říci pravdu občanům či svým nadřazeným úřadům v jakékoliv otázce učitelské a tento společný rys prohluboval vzájemné sympatie obou mužů.

Co je tedy podle Beneše a Kožíška volná škola? V souvislosti s tímto pojmem nás pravděpodobně nejprve napadne osobnost Lva Nikolajeviče Tolstého, který se do dějin pedagogiky zapsal především jako teoretik a realizátor ideje volné školy.

*„Jasnopolianska škola sa riadila zásadou dobrovoľnosti. Žiakov nik nenútil chodiť na vyučovanie, učili sa len to, čo sa im páčilo, a učiteľ zas nemusel pustiť na hodinu každého. Čím vyššie vzdelanie žiaci získali, tým väčší zmysel mali pre dobrovoľnú disciplínu. Trestaniu žiakov sa učitelia zámerne vyhýbali.“*⁷⁰

⁶⁹ Společnou prací několika odborníků z řad učitelstva a přátel školy. *Snahy a cíle volné školy*. Praha : Volná myšlenka, 1907.

⁷⁰ JURÍČEK, J. *Lev Nikolajevič Tolstoj – Mozaika života a diela*. Bratislava : Obzor, 1980, 94 – 95.

Volná škola v pojetí Beneše a Kožíška nepožadovala jen volnost pedagogickou, ale také národně-politickou a ideologickou⁷¹. Návrh totiž reagoval na nepříznivou situaci, kdy habsburská monarchie kontrolovala a omezovala systém školství v Českých zemích. Koncept odmítal pedagogický formalismus, jednostranný intelektualismus, který přivedl žáky na přelomu století k naprosté pasivitě. Pojďme se podívat, co tento návrh obsahoval konkrétně. Hned v úvodu spisu jsou vymezeny základní pojmy – co je volné dítě, volný učitel a volná škola.

Volné dítě	Volný učitel	Volná škola
Svobodný rozvoj schopností a vloh, vyučování v jazyku mateřském, nižší počet žáků ve třídě, pomocné školy, zrušení úlev v docházce, ochrana dětí před výdělečnou prací, zrušení plateb za školy, školní potřeby zdarma.	Vyšší vzdělání učitelů, pedagogická neodvislost, občanská neodvislost a svoboda, hospodářské zabezpečení.	Rozumná, dokonalá organizace školství, hlasovací právo do všech institucí, zlidovění a samospráva školství, odluka školy od církve.

Opakem školy volné byla podle autorů spisu škola podmaňovací, protože i když se škola vymanila z vlivu církve, měla stále poslání agitační. Plnila úkoly, které nevycházely ze skutečných, vědecky ověřených potřeb dítěte, ale z kořistnických plánů určité společenské skupiny. Beneš s Kožíškem odmítli školu, která byla místem společenských zápasů, a žádali školu, která naplní odkaz Jana Amose Komenského a bude dílnou lidskosti. A teprve zde se začínají požadavky reformy shodovat s myšlenkami celosvětového hnutí nové výchovy a požadují návrat k přirozenosti dítěte a nejvyšší rozvoj všech jeho tělesných i duševních schopností.

„V dítěti nevidí volná škola pouhý trpný, poddaný materiál pro krutovládu jakéhokoliv druhu, nýbrž produktivního, volného člověka, ať již v povolání svém přispívá ku všeobecnému blahu jako rolník, živnostník, dělník, obchodník, učitel, lékař nebo politik. Ti všichni vnéstí mají do společnosti státní nový život, a má-li to býti život lepší, hodnotnější, musí ten příští rolník, řemeslník, dělník, učitel býti člověkem rozumově i mravně rozvinutějším, nežli je rolník, řemeslník, dělník, učitel dnešní. A rozvinutějším bude,

⁷¹ Ideologickou volností je zde myšlena úplná odluka od církevního vlivu na školy.

*odstraní-li ze školy vše, co brání svobodnému rozvoji všech jeho schopností a zavede-li se tam vše, co v dítěti přivádí k nejvyššímu rozkvětu všechny jeho vlohy.*⁷²

Požadovali rovněž individuální přístup ke každému dítěti a to v národním zájmu, protože náš stát může vyvážit svou malost (myšleno malý počet obyvatel, malá velikost země) jedině kvalitními jedinci. Naráželi tak na tehdejší přeplněnost tříd, které měly 80 žáků. Tento vysoký počet nutně tlačil děti do jedné formy, protože jinak se nedalo vyučování zvládnout. Rozdíly mezi dětmi pak měly vyrovnávat školy pomocné, s jejichž existencí plán také počítal. Další požadavky, které se týkaly zrušení úlev v docházce, ochrana dětí před výdělečnou prací a bezplatné vyučování není třeba více komentovat. Pro učitele žádali autoři dvouleté vzdělání na univerzitě, konkrétně pak na filozofické fakultě. Vzdělání mělo zajistit výše zmiňovanou neodvislost, zde myšleno jako nezávislost v myšlení, kterou mohlo přinést jedině dobré vzdělání. Zároveň zde byl vznesen požadavek vědecké nezávislosti a s tím související nezávislost náboženská. Učitel měl seznamovat s naukou všech náboženství, nikoliv však vyučovat jednomu. Neměl být svírán zákony a měla mu být dána určitá volnost v práci s osnovami, učebním obsahem – dle vlastního úsudku a potřeb dítěte. Učitel měl dostávat pevný plat, aby si nemusel přivydělávat jinde a mohl se soustředit výhradně na výchovu a vzdělávání dětí. Učiteli měla příslušet plná občanská svoboda, nikoliv církevní dohled. Co žádal Beneš s Kožíškem?

*„Učitel je občan. Chování jeho mimo školu nepodléhá naprosto žádným zvláštním ustanovením školských zákonů. Učitelstvo požívá plně všech práv a svobod občanských.“*⁷³

Velkým požadavkem reformního spisu byla úplná odluka školy od církve. Volné škole měl příslušet pouze předmět náboženství jako obor kulturních dějin. Výuka náboženství pak měla být zajištěna církví, které se do vyučování neměla míchat škola ani učitel.

Tak měla vypadat volná škola podle Vojty Beneše a Josefa Kožíška. Tento návrh se nezabýval jen pedagogickými aspekty výchovy a vyučování. Promítlo se do něj mnoho dalších vlivů společenských, politických, filozofických a především národnostních. Přesto je v tomto návrhu dobře patrný odklon od herbartovské pedagogiky učitele a příklon k nastupující vlně pedocentrismu, který postavil dítě do centra pozornosti pedagogiky.

⁷² Společnou prací několika odborníků z řad učitelstva a přátel školy. *Snahy a cíle volné školy*. Praha : Volná myšlenka, 1907, str. 8.

⁷³ Společnou prací několika odborníků z řad učitelstva a přátel školy. *Snahy a cíle volné školy*. Praha : Volná myšlenka, 1907, str. 21.

3.4 Na měšťanských školách ve Staré Boleslavi a Brandýse nad Labem

„Mladý učitel Vojta Beneš vidí pravý úkol mladého inteligenta – ovlivňovat duchovně své prostředí, nepodlehout mu. A nejvíc ovlivnit může ten, kdo nejvíc do sebe přijal. Mladý učitel musí se snažit vyrůst nad své prostředí: mravně, lidsky i odborně. A první povinností mladého učitele, aby mohl s prostředím bojovat, je poznat tohoto svého protivníka. A tu i venkovský učitel – a právě on – má velké možnosti.“⁷⁴

V roce 1908 složil zkoušku pro měšťanské školy. V září 1908 přišlo Benešovi oznámení, že byl ustanoven dekretem c. k. okresní školní rady v Karlíně zatímním odborným učitelem při měšťanské škole dívčí ve Staré Boleslavi, se služným 2 000 korun ročně.⁷⁵ 29. září 1908 složil Beneš na této škole slib a od 1. října zde začal vyučovat.

Poslední zastávkou před svým odjezdem do Ameriky byl Brandýs nad Labem. Dokument z roku 1909 potvrzuje, že Vojta Beneš nastoupil na místo učitele 6. prosince 1909, slib složil o den později a i zde pobíral služné ve výši 2 000 korun. 6. dubna 1910 byl Beneš ustanoven definitivním učitelem oboru gramaticko-historického na této škole a bylo mu upraveno služné takto:

Mzda

Služné roční 2 000 korun

Funkční přídavek: 0

Zvýšení služného (1 a 2) 500 korun (z této částky se v prvním roce odečítalo 10% na penzijní fond učitelů, v dalších letech pouze 3%)

Aktivní přídavek 0

Úhrnem 2 500 korun⁷⁶

O jeho práci v Brandýse nad Labem hovořil Dr. Jaroslav Kubista v článku Dělník boží, který vyšel u příležitosti 60. narozenin Vojty Beneše ve Věstníku Zemského ústředí

⁷⁴ NOVOTNÝ, J. *Školský rozhled*, 1938, roč. 3, č. 6-7, s. 2. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/4.

⁷⁵ Příloha č. 12 – Dokument Nastoupení služby odbor. učitele Vojt. Beneše do měšťanské školy dívčí ve Staré Boleslavi, který vydalo ředitelství obecné školy a měšťanské školy dívčí ve Staré Boleslavi. Zdroj Fond Okresní školní rada Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2.

⁷⁶ Informace o služném odbor. učitele Vojty Beneše pochází z Fondu Okresní školní rada Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2.

péče o mládež v Čechách v roce 1938. Kubista se znal s Vojtou Benešem 25 let. Seznámili se právě v Brandýse nad Labem, kam byl Jaroslav Kubista poslán jako profesor na nové gymnázium. Kubistova manželka chodila k Benešovi do měšťanské školy a vyzdvihovala jeho metody školské práce, které se zásadně lišily od metod ostatních učitelů. Kromě pedagogické činnosti se v Brandýse Beneš zabýval také veřejnou prací pro město. Starousedlíci se o jeho práci vyjadřovali jako o práci bouřlivácké. Jeho konání však bylo pouhou předzvěstí práce daleko důležitější.

Zůstaňme však ještě chvíli v letech 1909 - 1911. Tyto roky nebyly v životě Vojty Beneše příliš šťastné. Na jaře roku 1909 zemřela jeho maminka Anna Benešová.

„Seděla na stoličce u kamen na výměnku, popíjela z hrnečku kávu. Pojednou se obrátila k tatínkovi. „Táto, vezmi ten hrneček. Není mi nějak dobře.“ Ale tatínek už nestačil. Hrneček ze stařenčiny ruky vypadl, udeřil o zem, rozbil se a káva se rozlila po podlaze.“⁷⁷

Ani rok 1910 nepřinesl radostné chvíle. O událostech této doby můžeme číst v žádosti, kterou zaslal Vojta Beneš na Ředitelství obecné a měšťanské školy v Brandýse nad Labem. Pro přesné dokreslení této těžké doby předkládáme tuto žádost napsanou 5. ledna 1911 v téměř plném znění.

„Slavná císařská král. Okresní školní rado v Brandýse n. L.,

uctivě podepsaný obrací se k slavné c.k. okresní školní radě s vážnou prosbou o výpomoc v nemocech, jimiž rodina jeho zvláště v minulém roce 1910 stíhána byla. Dovolují si uvéstí prostý výčet těchto případů, naznačuje uctivě podepsaný stručně vše to, co tak těžce ohrožovalo klid jeho rodiny i materiální její podmínky. V měsíci lednu 1910 onemocněla dcera Miluše spálou a k nařízení lékařskému drahá její sestřička odvezena byla do Brázdimi. Počátkem května ulehla a lékařskou pomoc vyhledati musela moje paní po porodu. V té době, 10.5., zlomila si táž dcera Miluška nohu. Byla odvezena do Prahy, avšak pro přeplnění nemocnic převezena druhý den zpět a ponechána v ošetřování Dra V. Šarocha. Pro naprostou nemožnost mateřského kojení vyživován byl synáček od narození uměle a to k nařízení lékařskému umělou dětskou moučkou. Přes to trpěl trvalým a nebezpečným katarem střevním za stálé péče slovutného pana Dra. Čermáka, okresního lékaře. Když stav dítěte hrozil smrtí, kdy z nařízení lékařského byl hošík odvezen narychlo

⁷⁷ KLENKOVÁ, H. *Listy o životě doktora Edvarda Beneše*. Praha : Melantrich, 1947, str. 65.

do Prahy, do zemského nalezince, kdež ponechán byl 23 dnů a propuštěn s výslovným poukazem lékařův, že nutno mu vzítí kojnou, jinak co nejdříve nemoc se vrátí. O prázdninách přestála dcera Hanička záškrt. V měsíci září ranila mého, u mne žijícího otce, mrtvice v pravé polovině těla, takže 4 měsíce ležel těžce nemocen a 17.10. zemřel zánětem plic. Týž den ulehla, zachváčena akutním těžkým zápallem plic moje paní, jež tři týdny lékařsky ošetřována byla. 13.12.1910 z nařízení lékařského odvezena dcera Hana do c.k. všeobecné nemocnice, aby neprodleně byla operována na zánět slepého střeva a nebezpečný zánět pobřišnice. Celou tu dobu musela s ní v nemocnici být moje paní, aby smrtelně nemocné dítě mělo náležité ošetření.“⁷⁸

K žádosti byly přiloženy účty za výdaje (pohřeb, taxy v nalezinci, ve všeobecné nemocnici, taxy za kojnou). Celkové výdaje dosáhly částky 1 476, 67 korun. Tyto těžké pohromy těžce zasáhly hmotné poměry rodiny Benešových, avšak vzhledem ke 14letému působení ve školství potvrdil tehdejší c.k. školní inspektor Václav Procházka tuto žádost a Vojta Beneš obdržel 28. ledna 1911 výjimečnou výpomoc v nemoci ve výši 200 korun.⁷⁹

Rodiče Vojty Beneše jsou pochováni na kožlanském hřbitově. Na jejich hrobě je napsán vzkaz jejich dětí:

*„Do stodol svažme úrodu boží,
semeno jejíž v potu své tváře
zasívali jste pokorně v matku zemi
i v srdce svých drobných dětí
za trudného rána.
V náruči věčnosti tiše spěte
rodičové naši!“*

⁷⁸ Text žádost o výpomoc v nemoci pochází z fondu Okresní školní rada Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2.

⁷⁹ Výnos č. II . A. 734 1911 z.š.r. 28.1.1911 z fondu Okresní školní rada Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2.

4. PRVNÍ CESTA DO AMERIKY

V roce 1911 požádal Vojtu Beneše přítel Julius Myslík⁸⁰ jménem Volné myšlenky, aby napsal pro české americké školy českou čítanku. V době této žádosti již základní koncepce čítanky existovala. Vojta Beneš ji vytvořil společně s Josefem Kožíškem a Josefem Sulíkem⁸¹. V roce 1912 ji vydalo Právo lidu pod názvem Česká čítanka československé mládeži v Americe⁸². Kniha přinesla Benešovi velkou popularitu mezi tamní českou krajskou obcí. Vzápětí dostal Beneš pozvání, aby přijel do Ameriky osobně. Měl prozkoumat možnosti reformování českého školství a navrhnout způsob, jak zvýšit úroveň tamních českých škol podle vyspělých středoevropských měřítek. Na začátku 20. století neexistovaly pro české školy osnovy a v podstatě neexistovala ani idea, co je posláním české školy v Americe. Beneš o této cestě hovořil se skromností sobě vlastní, jako o prvním reformním pokusu na americké půdě, nikoliv o skutečné reformě. Byl si vědom, že reforma je věc trvalá a nikdy nemůže skončit, zrovna tak, jako se nemůže zastavit školský vývoj. Ve shodě s Myslíkem prohlašoval, že tuto reformu musí provést učitelé a školští pracovníci, kteří vyrostli z domácí půdy. To ale předbýváme událostem budoucím.

4.1 Amerika na začátku 20. století

Vojta Beneš odjížděl poprvé do Ameriky z Brandýsa nad Labem, kde stále učil na chlapecké měšťanské škole. V té době měl již tři děti – Hanu⁸³, Václava⁸⁴ a malou

⁸⁰ Julius Myslík (1877–1938) byl český novinář a básník, představitel ateistického hnutí. Působil v časopisech *Volná Myšlenka* a *Havlíček*. Během 1. světové války byl z politických důvodů vězněn. Zdroj http://cs.wikisource.org/wiki/Autor:Julius_Mysl%C3%ADk.

⁸¹ Josef Sulík se narodil 3.3.1882 ve Svojišvicích a zemřel 27.07.1975 v Praze. Byl učitelem, básníkem a prozaikem, redaktorem čítanek, sborníků a časopisů pro mládež. Působil v Čáslavi, Českém Brodě, Kutné Hoře, Praze, Zbraslavi, Hlohovci a Vídni. Zdroj informací PETRTÝL, M. *Zlatě doma : Sborník k devadesátinám zasloužilého učitele spisovatele Pavla Šuly*. Praha : Albatros, 1972.

⁸² BENEŠ, V. *Česká čítanka : Československé mládeži v Americe*. Praha : Péčí sboru zástupců české svobodomyšlné školy v New Yorku, 1912.

⁸³ Hana Benešová (později provdaná Klenková) se narodila 8.6. 1905 v Čakovicích. Studovala na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, studium však přerušila a složila učitelé zkoušky v Čáslavi. V mládí cestovala se svými rodiči a i později podnikla poznávací cesty do Rakouska, Švýcarska a opět do USA, kde 1927–28 studovala sociologii a psychologii na Vassar College v Poughkeepsie u New Yorku. Krátce pracovala ve výchovném ústavu pro dívky Sleighton Farm v Pensylvánii. Po návratu učila rok v Praze. V roce 1929 se provdala za učitele Ladislava Klenku, který byl ředitelem dětského výchovného ústavu v Načeradci. Zde Klenková působila v letech 1939–1964 jako vychovatelka. Pozdní léta svého života strávila v obci Lesáky pod Blaníkem a od roku 1967 žila v Praze. Přispívala do periodik *Panoráma*, *Národní osvobození*, kam psala fejetony o výchově, *Národní práce*, *Právo lidu*, *Péče o mládež*, *Pod Blaníkem*. V roce 1941 kryla svým jménem publikaci svého otce - výběr folklorních textů ke kresbám Mikoláše Alše *Rok na vsi*. Hana Klenková je autorkou knih *Vendulka tanečnice*, *Regina Lorencová*, *Buď moudrá, má bolesti*, *Dům tiché pohody*, *Slunečná farma*, *Darebák*. Klenková byla ve své výchovně-vzdělávací práci přesvědčena o tom, že rozhodující vliv na charakter dítěte má výchovné prostředí. Ve svých dílech se podobně jako její otec zabývala kritikou sociálních rozporů a sociální nespravedlnosti. (Zdroj: *Slovník českých spisovatelů* od r. 1945)

⁸⁴ JUDr. Václav Beneš se narodil v Brandýse nad Labem 7. května 1910. Od roku 1948 žil v Kanadě a USA. Byl právník a diplomat. (Zdroj: informační stránka Českého spolku Bratislava, www.cesi.sk).

Milušku, které se říkalo Muška⁸⁵. V knize Památník našeho osvobození (1928) najdeme Benešovy vzpomínky z této doby, kde se vyznává z veliké bolesti z tohoto dlouhého odloučení od rodiny. Přesto touha podívat se do Ameriky, která byla v Českých zemích prezentována jako země politické svobody, levného živobytí a snadného výdělků⁸⁶, byla silnější. Zcela jistě v Benešově rozhodnutí hrála významnou roli i snaha prospět veliké české a slovenské větvi národa, která žila na svobodě, ale ztrácela sepětí s vlastními kořeny.

Amerika byla v době Benešova odjezdu silnou světovou hospodářskou velmocí. Bujela zde všechna průmyslová odvětví, rostla populace, rozvíjela se města, budovala se infrastruktura. Hospodářský rozvoj si žádal mnoho pracovních sil, které tvořili především přistěhovalci, osídlující Severní Ameriku. Evropské vystěhovalectví do Ameriky tvořilo v padesátých letech 19. století asi třetinu přírůstku obyvatelstva Spojených států amerických⁸⁷, první Češi a Slováci však odrazili od evropských břehů mnohem dříve. Masově se přistěhovalectví začalo šířit až po prohrané revoluci v roce 1848 v důsledku těžké sociální situace v Rakousku. Počty emigrantů vytrvale sílily a vrcholily v letech 1905 – 1906.⁸⁸ Většina přistěhovalců se usídlovala především na území při Atlantickém oceánu kolem New Yorku a Baltimore, protože cesty do nitra země byly složité a kulturní život ve vnitrozemí teprve vznikal. Díky větší koncentraci přistěhovalců na východě docházelo k prvnímu organizování našich krajanů právě zde. Centrem spolkového života se stalo Chicago ve státě Illinois. Vojta Beneš ve své knize Československá Amerika v odboji (1931) uvádí, že první Češi se v Chicagu usadili v roce 1852, v roce 1860 položili základy mohutné osadě Česká Plzeň a v roce 1861 založili první český chrám, kostelík sv. Václava. Vznikaly zde národní budovy, především sokolské, byly vydávány noviny – např. Pokrok, Katolické noviny, Národní listy, Nová doba a velmi úspěšná Svornost.⁸⁹ Americká emigrace byla naší nejčetnější emigrací vůbec.

„Podle úředních údajů z roku 1910, zveřejněných v adresáři a almanachu českého obyvatelstva v Chicagu vydaném v roce 1915 žilo před první světovou válkou nejvíce Čechů v následujících státech: Illinois 124 225, Nebraska 50 680, Ohio 50 004, New York

⁸⁵ Muška byla přezdívka nejmladší dcery Vojty Beneše, která se narodila v také v Brandýse nad Labem. Jmenovala se Miluše. Více informací o ní se však bohužel nalézt nepodařilo.

⁸⁶ KUTNAR, F. Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti. In *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1970, s. 216.

⁸⁷ ŠATAVA, L.: *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Praha: Univerzita Karlova, 1989.

⁸⁸ BENEŠ, V. *Československá Amerika v odboji*. Praha: Pokrok, 1931, str. 9.

⁸⁹ VONDRÁŠEK, V.; HANZLÍK, F. *Krajané v USA a vznik ČSR v dokumentech a fotografiích*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2009, 978-80-7278-528-5, str. 12.

47 400, Wisconsin 45 336, Texas 41 080, Minnesota 33 247, Iowa 32 050, Pennsylvania a Missouri 14 000.“

„Podle odhadů žilo na začátku války ve Spojených státech asi 650 000 českých krajanů.“⁹⁰

Češi byli na 9. místě mezi národnostmi tvořícími vystěhovalectví. Hlavní příčinou odchodu z vlasti byly v letech 1848 – 1914 především sociální poměry domova. Byli zde i političtí uprchlíci, kteří z domova utíkali pro své přesvědčení. Vojta Beneš uvádí, že vystěhovalci, kteří přicházeli jen kvůli sociální bídě, byli lidé prostí, často s velmi malým vzděláním. Přicházeli, aby našli v nové zemi chleba a přístřeší, o věci veřejné se však nestarali. Byli nedůvěřiví ke všem a ke všemu. Emigranti z okruhu řemeslníků a továrního dělnictva byli školenější a inteligentnější. Přicházeli sem i politicky a národnostně uvědomělí horníci z Ostravska s tradicemi sociálních zápasů s německým kapitálem.⁹¹ Vojta Beneš odjížděl do Ameriky ze země, ve které se rozvíjelo mladé a slibné hnutí dělnické a socialistické, které si žádalo pracovníky a oddané příznivce. Tyto ideje mu byly blízké, v Americe pro ně však tolik místa nebylo. Výjimkou bylo Chicago, které se stalo významným střediskem dělnického hnutí. V roce 1866 se zde konala stávka za 8hodinovou pracovní dobu.⁹²

„Bylo v samé povaze amerického hospodářského života, v jeho individualismu, že socialism neovládl nikdy širokých vrstev ani českých ani slovenských, ani jiných. Větší demokracií vyrovnávala Amerika protivy společenské a svou příležitostí k jakémusi hospodářskému zajištění od socialismu spíše odváděla.“⁹³

4.2 Gustav Habrman

Na cestu do Ameriky se vydal Vojta Beneš v srpnu roku 1913. V této době se poprvé

⁹⁰ VONDRÁŠEK, V.; HANZLÍK, F. *Krajané v USA a vznik ČSR v dokumentech a fotografiích*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky, 2009, 978-80-7278-528-5, str. 12.

⁹¹ BENEŠ, V. *Československá Amerika v odboji*. Praha : Pokrok, 1931, str. 8 - 10.

⁹² VONDRÁŠEK, V.; HANZLÍK, F. *Krajané v USA a vznik ČSR v dokumentech a fotografiích*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky, 2009, 978-80-7278-528-5, str. 11.

⁹³ BENEŠ, V. *Československá Amerika v odboji*. Praha : Pokrok, 1931, str. 38.

setkal s Gustavem Habrmanem (1864-1924)⁹⁴, který byl tehdy rakouským poslancem. Beneš si Habrmana velmi rychle oblíbil. Uznával jeho učitelské a politické kvality a později o něm řekl, že jeho ministerská éra povznesla sebevědomí učitele, vyprostila ho z patriarchálního područí fary, selské kasty a vrátila mu jeho důstojnost. O jejich prvním setkání hovořil Beneš ve své knize věnované právě Habrmanovi.

„Byl jsem v té době učitelem v Brandýse nad Labem a chystal jsem se do Ameriky, kam jsem byl pozván, abych tam pracoval v českých školách. Venkovský, hodně nezkušený kantor, který pro chudobu nebyl nikdy dále než ve Vídni a nyní se měl vydati do Ameriky bez jakékoliv znalosti anglického jazyka. Byl jsem proto rád, když mě zvěčnělý bratr Václav řekl: „Vojto, jedeš prý do Ameriky. Habrman jede také a zve Tě, abyste jeli spolu.“ Přišlo mi to velmi vhod. Bratr Václav smluvil naši schůzku, a tak jsem se v Lidovém domě „pod zrcadlem“ sešel jednoho dne měsíce srpna roku 1913 s poslancem Gustavem Habrmanem, abych se s ním vydal druhého dne na cestu přes „velikou vodu“. Habrman byl vyslán výkonným výborem strany, aby ve Spojených státech amerických mezi našimi soudruhy i českým lidem vůbec promluvil o zápasech dělnického lidu za sociální a politická práva v tehdejší Rakousku.“⁹⁵

Do Ameriky odjížděli oba cestovatelé parníkem Kronprinz Wilhelm, který kotvil v německém přístavu v Brémách. Vojta Beneš si ve vzpomínkách na Habrmana chválil, jak výhodné bylo cestování s tímto mužem a jak si vážil a užíval výhod, kterých se mu díky Habrmanovi dostávalo. V Brémách před odjezdem parníku přednesl Beneš svou první politickou řeč k sociálním demokratům o kulturních otázkách v Rakousko-Uhersku. K tomuto vystoupení se váže půvabná historka.

„V zadu vstal jakýsi dobrý muž, nevím už, jestli také soudruh a upospíchanou řečí žádal soudruha Habrmana, aby se vyslovil o významu esperanta. Tu a tam zasykl smích. Žadatel byl totiž znám svým fanatickým zaujetím pro esperanto a právě svým fanatismem a zbrklostí uváděl je v posměch. Bylo nutno vysloviti se o esperantu. Gusta se obrátil na mne a povídá: „Vojto, musíš o tom něco říci, já o tom ničeho nevím!“ Hrklo ve mě jako v hodinách. Vždyť jsem o esperantu také ničeho nevěděl. Ale neodvážil jsem se Habrmanovi odepřítí a tak jsem odpověděl. Byl-li ten můj nápad šťastný či nešťastný, nechci ani dne říci, ale je jisto, že jsem tehdy poprvé za Gustu dělal beránka, který hřích

⁹⁴ Gustav Habrman byl českotřebovský rodák, novinář, politik, prvorepublikový ministr školství a ministr sociální péče, který sbíral své zkušenosti ve Vídni, Francii a USA (v New Yorku a Chicagu), jako politik prosazoval myšlenky sociální demokracie. WALTER, V. *Gustav Habrman první ministr školství a národní osvěty československé republiky* : Praha : Státní nakladatelství, 1932.

⁹⁵ BENEŠ, V.; KOUDELKA, J. *Gustav Habrman, 1864 – 1924*. Plzeň : Omladina, 1924, str. 6.

smívá. Nebylo to naposled, ale tolik mohu říci, že ať to bylo poprvé či naposled, vždycky to hodně špatně dopadlo. Tedy esperanto. Povídám: „Přátelé, o esperantu, žel, ničeho nevím. Docela ničeho a je tedy velmi těžko, abych o něm mluvil. Ale přece se odvážím. Slyšeli jste o vysokém radovi židovském Galimelovi z Písma? Ten, když se ho Židi ptali, co soudí o revolučním působení Kristovu, velmi dobře řekl: „Je-li učení jeho z d'ábla, samo sebou padne. Je-li z Boha, nikdo z lidí je neudusí a nezastaví.“ A tak soudruzi, myslím, bude i s esperantem. Stojí-li zač, bude prospívati. Je-li to hloupost, zajde samo sebou.“⁹⁶

Odpověď Beneše tehdy vyvolala smích, jen tazatel s odpovědí nebyl spokojen. Zlobil se, že pro tak pitomou odpověď nemusel přijet učitel až z Čech.

Na parníku z Brém se Habrman brzy infiltroval mezi českou společnost. Každý den se konala na palubě česká sešlost a každý den se muselo zpívat. Na tom Habrman trval. On i Vojta Beneš si na parníku společně protřpěli mořskou nemoc, pomáhali si navzájem, a když dorazili do New Yorku, měl Beneš pocit, že se s Habrmanem zná již řadu let. V knize věnované Habrmanovi na něj vzpomínal jako na velikého člověka s dětsky dobrým srdcem, s duchem a vůlí celého muže, s intelektem rozsévače ušlechtilého lidství a měl ho za to srdečně rád.⁹⁷ O mnoho let později byli sousedy na Ořechovce. Vojta Beneš říkal, že nejkrásnější pohled na Prahu je právě od Habrmanů za letní bouřky.⁹⁸

4.3 České dítě v Americe

Cesta Vojty Beneše do Ameriky znamenala velký čin, který vyžadoval dobrou přípravu. Amerika totiž nebyla přístupná nepromyšlenému reformování. Tomu nebyl nakloněn ani Beneš, který přinesl pro své úsilí řadu zkušeností i přesný plán, ve kterém ukázal, jak je možné zlepšit české školství po stránce vnitřní i vnější.

Zatímco Habrman zamířil do hlavních měst a středisek obydlých Čechy, Vojta Beneš se usídlil nejprve v New Yorku, kde se stal učitelem 1. a 2. třídy na české svobodomyšlné škole. V první třídě vyučoval 90 děvčat a 60 chlapců. Později se na této škole stal řídícím učitelem. Tato zkušenost se mu stala základem pro jeho další reformní působení v Americe. Zde pronikl do povahy a jazykové úrovně česko-amerického dítěte,

⁹⁶ BENEŠ, V.; KOUDELKA, J. *Gustav Habrman, 1864 – 1924*. Plzeň : Omladina, 1924, str. 7.

⁹⁷ BENEŠ, V.; KOUDELKA, J. *Gustav Habrman, 1864 – 1924*. Plzeň : Omladina, 1924, str. 7.

⁹⁸ BENEŠ, V.; KOUDELKA, J. *Gustav Habrman, 1864 – 1924*. Plzeň : Omladina, 1924, str. 3.

zde vycítil, jakými neduhy trpí zdejší české školy a co je třeba učinit, aby začaly vykonávat úkol, který těmto školám patřil. O této etapě svého života píše Vojta Beneš v řadě svých knih, zcela je jí však věnována útlá publikace s názvem *Je Čechům v Americe třeba české školy?* (1914)⁹⁹. V této knize Vojta Beneš uvádí, že úkol, který před ním ležel, byl velmi složitý a občas měl chuť pod jeho váhou rezignovat. Reformovat českou školu v Americe totiž znamenalo reformovat celý tamější český život.

„Byl jsem kdysi přítomen zjevu, který otrásl nebezpečně mou vírou v českou naši budoucnost v této zemi. Bylo to tehdy, když v mé přítomnosti 30 mladíků a českých dívek českých z klubu mládeže anglicky prohlásilo (čeština jejich byla totiž přespříliš ubohá), že by vstoupili rádi do spolku „Jan Žižka“, kdyby tato korporace měla jiné jméno, jež by se dalo snadněji vyslovit.“¹⁰⁰

Neznalost mateřského jazyka. To bylo to, co Vojtu Beneše sráželo na počátku jeho působení na kolena. Vojta Beneš však v Americe poznal i čiperné, české, bystré dítě a brzy uvěřil, že existuje možnost jeho jazykového vývoje. Stoprocentní jistoty nabyt, když přijel do chudé české farmářské osady u Petersburgu a slyšel mluvit děti ze třetího kolene českých farmářů dobrou češtinou. Tento zážitek i vědomí historické, kulturní a morální povinnosti vůči svému národu a také existence mnoha svobodomyšlných škol po všech koutech Ameriky jej utvrdila v odhodlání vytrvat.

„Je věčnost - v našich dětech. A my všichni zachraňujeme svou věčnost a nesmrtelnost v nich.“¹⁰¹

Z citovaného úryvku je zřejmé, že pro Beneše bylo dítě nositelem citů, ideálů a kultury, která měla být předána dalším pokolením, a proto bylo nutné zachovat živý český jazyk. Beneš říkal, že život není jen tělo a kosti – je to duše, srdce, smysly, touhy, naděje a lidské zápasy. Naši otcové nežili tím, co jedli a pili, ale tím, v co věřili a doufali, za co bojovali a za co přinášeli oběti. A toto vše nelze zachovat, pokud nám dítě nerozumí.¹⁰² Tak chápal Beneš své češství a to byl důvod, proč mělo dítě dobře znát mateřský jazyk. Proto bylo klíčové znovu naučit dítě mluvit, psát, číst a myslet v českém jazyce. Od této základní myšlenky se odvíjelo celé Benešovo reformní konání v Americe.

⁹⁹ BENEŠ, V. *Je Čechům v Americe třeba české školy?* Ohio : Sdružení českých svobodomyšlných škol v Clevelandu, 1914.

¹⁰⁰ BENEŠ, V. *Je Čechům v Americe třeba české školy?* Ohio : Sdružení českých svobodomyšlných škol v Clevelandu, 1914, str. 5.

¹⁰¹ BENEŠ, V. *Je Čechům v Americe třeba české školy?* Ohio : Sdružení českých svobodomyšlných škol v Clevelandu, 1914, str. 6.

¹⁰² BENEŠ, V. *Je Čechům v Americe třeba české školy?* Ohio : Sdružení českých svobodomyšlných škol v Clevelandu, 1914, str. 7.

4.4 Systém školství

Popis základního systému českého školství v Americe a stanoviska Vojty Beneše k tamější situaci můžeme najít v knize Československá Amerika v odboji. Ve Spojených státech existovaly tři druhy škol pro české emigranty – svobodomyšlné školy doplňkové a dále katolické školy, které nahrazovaly tzv. public schools¹⁰³, a nedělní evangelické školy.

Katolické školy byly denní. Vyučování zde však probíhalo v angličtině a poslání národního školství plnila pouze výuka náboženství a výuka českého jazyka. Beneš měl k těmto školám výhrady. Především mu vadilo, že učitelky těchto škol, ač schopné didaktičky, neznaly český jazyk a scházelo jim české národní cítění, protože se samy narodily a vyrostly v Americe.

Svobodomyšlné školy doplňkové pak mohly navštěvovat děti nad rámec školních povinností, které jim ukládala anglická škola. Návštěva těchto škol však byla dobrovolná, školní budovy svou kapacitou ani vybavením nedostačovaly a hluboce zaostávaly za bohatě vybavenými školami anglickými. Velkou překážkou v práci těchto škol pak byli učitelé s nízkou pedagogickou kvalifikací. Tento stav však nemůžeme generalizovat. Vojta Beneš vyzdvihoval například práci a vybavení doplňkových škol v Baltimore, Clevelandu a Chicagu.

„Z českých osad Baltimore, Cleveland a zvláště Chicago postaraly se o vlastní pěkné budovy školské. Chicagské školní budovy Vojta Náprstek, Jan Neruda, Jan Amos Komenský byly chloubou školního chicagského českého výboru, který se o doplňkové školství opravdově staral.“¹⁰⁴

Tyto školské budovy byly dobře vybavené, vyučování vedli kvalifikovaní učitelé a dokonce byly vydávány vlastní učebnice. Ve Spojených státech existovalo i několik slovenských doplňkových škol. Všechny tyto školy v Americe zastřešovala Matice školská, kterou vedl učitel J. J. Kárník v New Yorku.

Nedělní školy pak zřizovali evangeličtí faráři při svých farnostech. Učili zde jazyk a církevní zpěv.

¹⁰³ Public school – (am.) státní škola MAREŠ, J.; GAVOR, P. *Anglicko-český pedagogický slovník*. Praha : Portál, 1999, ISBN 80-7178-310-2, str. 136.

¹⁰⁴ BENEŠ, V. *Československá Amerika v odboji*. Praha : Nakladatelství Pokrok, 1931, s. 47.

4.5 Reformní návrh pro české svobodomyšlné školy

Na začátku svého pobytu provedl Vojta Beneš důkladnou analýzu, která měla zmapovat systém českého školství v Americe a jazykovou úroveň tamějších dětí, jejich výrazový slovník i stylistické schopnosti. Pokud jsme tvrdili v předcházejícím textu, že Josef Kožíšek měl na Beneše velký vliv, pak se tento vliv a zkušenosti ze zápské školy úročily právě zde. Tak jako Kožíšek i Vojta Beneš nezačínal svou reformu studiem neživotných teorií. Svůj zájem nejprve obrátil k tomu nejdůležitějšímu – k dítěti. Z jeho zkoumání vyšlo, že české děti v Americe vstupují do české školy zpravidla až v 8. roce života a v této chvíli byl již podle Beneše jazykový vývoj zanedbán. Děti nebyly schopné sestavit větu v češtině, nedokázaly česky konverzovat, měly chybnou výslovnost a minimální slovní zásobu. Zajímavé, i když nepříliš překvapující bylo zjištění, že děti z amerického venkova mluví mnohem lépe česky než dítě velkoměsta. Když začal Vojta Beneš učit v Americe, trvalo velmi dlouho, než mu děti dokázaly odpovídat na otázky celou větou. Po určitém čase, kdy je Beneš cvičil ve výslovnosti, učil je správně číst, psát, skloňovat, vysvětloval jim gramatické definice, byly děti již schopny sestavit krátké příběhy z ulice a odpovídat celou větou. Přestože byla forma jejich vyjadřování chudší a výslovnost nečeská a mnoho dětí špatně vyslovovalo hlásky (především ch, j, č, ř, p), základní úkol reformního snažení se začínal naplňovat – české děti v Americe začínaly česky cítit, myslet a mluvit.

Hlavní příčinu stavu, kdy české děti v Americe zapomínaly češtinu, viděl v rodině, v nelítostném sociálním založení nové země a také ve škole. Česká škola doplňovací měla mluvit hlasem matky a otce, kteří mají české cítění v srdci. Proto měla reforma začít právě v rodině, která měla mluvit s dítětem co nejvíce a neměla se spokojit s krátkou odpovědí. Vojta Beneš konstatoval, že dítě do 4 let zůstává s matkou. Do této doby je vše v jazykovém vývoji v pořádku. Problém začal poté, co dítě opustilo matku, která odešla do práce a na dítě začal působit nový neznámý vychovatel – ulice a dětská společnost. Ta podle Beneše v USA vychovala mnoho dětí a odcizila je rodičům, víře i vlasti. V tomto momentě se zlomil slabý český jazykový základ a dítě začalo raději mluvit anglicky a začalo se odcizovat domácímu prostředí. Zároveň jej přijala anglická škola a dítě se jen nerado vracelo do české, chudé školy. Věřil tedy Vojta Beneš, že se dá změnit amerikanizující vliv na české dítě? Odpověď zní částečně. Věřil v možnost jazykového

vývoje, který udrží jisté pouto s rodnou zemí, nevěřil však v nic víc. Pro tento účel navrhl 3stupňový systém pro českou svobodomyšlnou školu:

Stupeň	Věk žáka	Vzdělávací cíl
I.- Přípravka jazyková	5-8 let	Zachovat, rozvinout jazykovou, konverzační schopnost a výslovnost dítěte.
II. – Česká škola	8-14 let	Prohlubovat schopnost mluvení, vyjadřování, další rozvoj vědomí češství, nově čtení, psaní.
III. – Dorostový klub	14-20 let	Základ pro kulturní česko-americký dorost – demokratické češství, pokrokové názory na zdejší život sociální i politický, základ náboženské a politické svobodomyšlnosti

Tabulka č. 1. : Návrh vnitřní reformy české svobodomyšlné školy v Americe.¹⁰⁵

V jazykové přípravce se nemělo číst ani psát, ale pouze souvisle česky mluvit a myslet. Tento první stupeň měl být pouze školou zábavy a radosti. Teprve poté šlo dítě do jazykové praxe, na druhý stupeň české školy, kde již psalo a četlo a dál rozvíjelo schopnosti získané v přípravce. Vojta Beneš zde rozeznával dva důležité pojmy – čtení a četbu. Pod pojmem čtení rozuměl schopnost řadit hlásky a písmena v slova a schopnost reprodukovat je. Porozumění textu označoval pojmem četba a ta byla úkolem II. stupně školy. Zároveň Beneš zdůrazňoval význam dalších předmětů – historie, zeměpis, zpěv, protože právě tyto předměty měly mít obrovský význam pro jazyková cvičení. Tento systém jazykového vyučování byl Benešem dobře promyšlen. Ve věku 6-8 let studovaly děti na anglické škole. Zde překonaly mechanické překážky čtení, prošly těžkými psychologickými procesy čtení. Na tuto rozvinutou čtenářskou schopnost pak navázala česká škola, která měla naučit dítě hláskovat českou abecedu a rovnou přešla ke čtení pojmovému. Úloha dorostových klubů pak nebyla ani tak školská, jako spíše společenská. V klubech měly probíhat přednášky, zpěv, debaty, vše v duchu českém a česky.

Ať byla situace na českých školách jakkoliv neuspokojivá, Vojta Beneš vždy zdůrazňoval obdiv a úctu k tamějším českým učitelům. Tuto práci v Americe totiž vykonávali večer, za nepatrný plat nebo dokonce zdarma, jen z lásky k dětem a rodnému kraji. I pro ně vypracoval Beneš řadu doporučení a sestavil profil ideálního učitele. Tím

¹⁰⁵ BENEŠ, V. *Je Čechům v Americe třeba české školy?* Ohio : Sdružení českých svobodomyšlných škol v Clevelandu, 1914, str. 21.

měl být nejlépe odborník ze staré vlasti. Pokud nebylo možné tento požadavek splnit, měl být vychovatelem a učitelem dětí člověk inteligentní a charakterově čistý, který dobře znal český pravopis i stylistiku, s dobrým ústním projevem, jasnou a výraznou mluvou, živou a veselou povahou, který měl rád hudbu, zpěv, divadlo.

Kromě osobnosti učitele se Vojta Beneš ve svém reformním návrhu zabýval i vnější stránkou českých škol v Americe. Prohlašoval, že školství nemůže být zreformováno jen záměnou vzdělávacích obsahů, učebnic a osnov. Za důležité považoval i technické vybavení škol a zohledňování hygienických aspektů školy. I to byly podle Beneše podmínky zdárné reformy. České školy v Americe pracovaly ve velmi ubohých poměrech. Často byly zřizovány v národních budovách, které však sloužily i k jiným účelům, a proto zde nebyl klid na práci. Děti byly v neustálém kontaktu s cizími lidmi, v budovách se často pilo, tančilo, bylo těžké zde udržovat kázeň. Taková škola neměla podle Beneše vážnost a úctu rodičů ani dětí. V ostrém protikladu tomuto bídnému stavu pak byly public schools – čisté, klidné, dobře umístěné, bohatě vybavené knihami, pomůckami, knihovny, respektované rodiči i dětmi. Vojta Beneš řekl, že americká škola pěstovala nenásilně patriotismus, zatímco naše škola byla tomuto americkému vlastenectví dobrým pomocníkem. Vojta Beneš požadoval, aby dala česká osada v Americe českému dítěti čistou, tichou a spořádanou školu, která by byla vzdálená hostinskému životu, dobrého učitele, lepší učebnice a knihovny, vážnost a plat učiteli a také jednotnou organizaci česko-amerických škol.

4.6 Čítanky pro české děti v Americe

Velkým přínosem pro práci učitelů a pro české děti v Americe byly české čítanky, určené doplňovacím školám. Byly již praktickým krokem k realizaci reformy, kterou jsme představili v předchozí kapitole. Vojta Beneš tyto čítanky připravil ve spolupráci s Josefem Kožíškem. Obě díla dosáhla velkého rozšíření v USA a Benešovi zajistila velkou popularitu mezi krajany. Podívejme se na tato dvě díla podrobněji.

První kniha s názvem *Česká čítanka československé mládeži v Americe* vyšla v roce 1912.¹⁰⁶ a byla v podstatě vlastivědnou knihou, která měla české děti seznámit se

¹⁰⁶ Pravděpodobně jediný exemplář v ČR najdeme v archivu Národní knihovny v Hostivaři. Kniha byla majetkem Přemysla Pittera. BENEŠ, V. *Česká čítanka : Československé mládeži v Americe*. Praha : Péčí sboru zástupců české svobodomyšlné školy v New Yorku, 1912.

starou vlastí. Čítanka byla určena starším dětem (pravděpodobně dětem na úrovni České školy ve věku 8 – 14 let¹⁰⁷) a měla následující strukturu:

I. kapitola - Rodná země

II. kapitola – Dějiny národa

III. kapitola – Naše práce

IV. kapitola – Naše kultura

V. kapitola – Výbor z naší literatury

VI. kapitola – Naše nová vlast

Úvodní kapitola *Rodná země* začíná překrásnou básní Jaroslava Vrchlického s názvem *Čechy*. Po ní následuje představení různých koutů české vlasti. Najdeme zde podkapitoly *Praha*, *Karlův most*, *Polabí*, *Táborský kraj*, *Krkonoše*, *Šumava* a řadu dalších. Tato místa jsou velmi působivě a romanticky vykreslena. Kniha obsahuje mnoho fotografií. Nechybí ani vyprávění o povaze českého lidu, české vesnici či národních krojích. Kapitola *Dějiny národa* vyzdvihuje nejvýznamnější, ale také nejtěžší chvíle v naší historii a představuje největší české osobnosti. Kapitola *Naše práce* je velmi půvabná. Popisuje různé profese a sám Vojta Beneš zde velmi hezky píše o ovocnářství a své lásce ke květům a stromům. Najdeme zde i příspěvky Machara či Mrštíka a dalších autorů. Kapitola *Naše kultura* začíná dlouhou a podrobnou zprávou o české literatuře. Vojta Beneš ji napsal společně s Pavlem Sulou. Následují podkapitoly o českých spisovatelích, divadle, hudbě a výtvarném umění. Celý tento díl je zakončen pojednáním o víře a národním zápasu, které napsal Hanuš Sedláček, učitel a dobrý přítel Vojty Beneše. Navazující *Výbor z naší literatury* předkládá dětem ukázky básniček K. J. Erbena, česká přísloví Ladislava Čelakovského, národní písně, pohádky (například *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*), básně K. Havlíčka Borovského či ukázku z románu *Karolíny Světlé Kříž u potoka*. Závěrečná část čítanky je věnována *Nové vlasti*, do které děti přišly nebo se v ní již narodily. Kniha končí důrazným apelem, aby se české děti vždy hrdě hlásily ke svému češství.

¹⁰⁷ Viz II. stupeň - Česká škola v reformním návrhu Vojty Beneše, str. 55 této práce.

Druhá čítanka byla vydána v roce 1916 a dostala název Druhá čítanka pro české školy v Americe. Podíváme-li se na Benešův navržený systém českých škol a na úvodní slova této druhé čítanky, která uvádíme v následujícím odstavci, pak můžeme usuzovat, že byla určena pro tzv. Přípravku - tedy děti ve věku 5-8 let.¹⁰⁸

„Mé milé děti!

Toto je Vaše kniha. Povídá o Hájkovic rodině. Pan Hájek je řezník. Zůstává na desáté ulici. Obchod má na první Avenue. Mají Boženu, Miloše a malou Aničku. Hájkovic jsou hodní lidé. Každý je má rád. Božena i Miloš chodí do školy. Malá Anička doma zlobí. Mají také starou babičku. Ta umí asi tisíc pohádek. Často Aničce nějakou povídá. V Belleville zůstává strýček Březina. K němu často jezdívají. A potom mají strýce Kalinu. To je farmář v Oklahomě. Oklahoma je krásná země. Leží daleko odtud. Tam, kde sluníčko zapadá. Farmář Kalina má farmu, pole i lesy. Také mnoho krav i koní. Líbí se Kalinovým na farmě. Hájkovy děti tam v létě byly. A jak se jim tam líbilo! Co tam bylo ovoce, medu. A jiných dobrých věcí. Lesy tam tiše šumí. Potoky vesele tekou. Ptáci zpívají. Kalinovic děti je měly tolik rády. To tam bylo veselo! O tom vypravuje tato kniha. Mějte ji také rády!“¹⁰⁹

Tato čítanka byla sestavena z českých pohádek (například pohádka O řepě nebo pohádka O Budulínkovi), českých básniček, hádanek, příběhů českých dětí v Americe, něžných vzpomínek na rodnou vlast, např.:

„Paní Hájková koupila švestky. Byly to švestky z Kalifornie. Jinde v Americe ani nerostou. Všichni se těšili na knedlíky.“¹¹⁰

Byla zde nenápadná upozornění na krásy české literatury, na půvab České země, byly tu krátké příběhy, na kterých Beneš děti vychovával, někdy až příliš drsně. Odkazujeme zde například na pohádku o hádajících se koťátcích, která neuposlechla maminku a uhořela. Ať zní tato obsahová náplň jakkoliv nesourodě, Beneš ji zkombinoval a vzájemně provázel velmi citlivě. Pro ilustraci uvedeme příklad z jedné kapitoly, kde Beneš sloučil rádobu neslučitelné a s vtípem přeskakoval mezi příběhem z reálného života, pohádkou i básničkou, uzavírajíc vše odkazem na krásu národních písní.

¹⁰⁸ Viz I. stupeň - Přípravka v reformním návrhu Vojty Beneše, str. 55 této práce.

¹⁰⁹ BENEŠ, V. *Druhá čítanka pro české děti v Americe*. New York : Sbor zástupců České svobodomyšlné školy, 1916, str. 3.

¹¹⁰ BENEŠ, V. *Druhá čítanka pro české děti v Americe*. New York : Sbor zástupců České svobodomyšlné školy, 1916, str. 3.

Hájkovy děti, které jsou ústředními postavami čítanky, se jednoho dne vypravily do Central Parku a vzaly s sebou jejich koťátko. Na tuto situaci navazuje smyšlený příběh, jak jim kotě v Central Parku chtěli sežrat psi. Čítanka pokračuje českou básničkou *Macek* (*Macek lezl ze vrátek, roztrhal si kabátek, kočka mu je zašívala*). Na tuto českou básničku navazuje pohádka O myši schůzi, kde se myši radí, jak vyzrají na nového kocoura v domě. Kapitola končí článkem o Sokole, kam děti chodily zpívat a celou tuto kapitolu uzavírá Beneš takto:

„Lidé se zastavují na ulici. Poslouchají. Velice se jim ta píseň líbí. Ale nerozumí. Nedaleko stojí americký strážník. Ptají se ho anglicky: „Kdopak zpívá tu pěknou píseň?“ Strážník odpovídá: „To české děti z naší čtvrti. Umějí krásně zpívat. Krásné písně mají Čechové. Žádný jiný národ tak zpívat neumí.“¹¹¹

Čítanka k dětem promlouvala krásně a citlivě o naší zemi a vzbuzovala chuť tuto zemi poznat. Můžeme se domnívat, že s tímto záměrem také Vojta Beneš čítanku tvořil. Zatímco první čítanka z roku 1912 již české děti zahrnuje konkrétními informacemi o naší zemi a vzdělává, čítanka pro děti mladší působí na city a budí zájem o rodnou zemi. A také dokáže dítě pěkně pobavit. Zakončíme tuto kapitolu dvěma krátkými ukázkami z této knihy.

„Jednou za týden šel Miloš s Boženkou do knihovny do „Public Library“. Byly tam dvě hodné slečny. Jedna půjčovala české knihy a druhá anglické. Chodilo tam mnoho dětí. Některé také z české čtvrti. Seděly u stolečků a četly. Některé si vybíraly knihy. V sobotu brala je česká slečna dolů do veliké síně. Ukazovala dětem obrázky z České země. Krásná města, vysoké hory, zelená luka, tmavé lesy, široké řeky. „Jaká to je krásná země!“, povídal jednou Miloš. „Až budu velký, pojedou do Čech, abych viděl Prahu“.¹¹²

„Božena si nesla „Little Lord“ a potom „Kytici“. V té je pohádek, panečku.“, řekla maminka. „Večer nám budeš čísti!“¹¹³

¹¹¹ BENEŠ, V. *Druhá čítanka pro české děti v Americe*. New York : Sbor zástupců České svobodomyšlné školy, 1916, str. 84.

¹¹² BENEŠ, V. *Druhá čítanka pro české děti v Americe*. New York : Sbor zástupců České svobodomyšlné školy, 1916, str. 17.

¹¹³ BENEŠ, V. *Druhá čítanka pro české děti v Americe*. New York : Sbor zástupců České svobodomyšlné školy, 1916, str. 18.

4.7 Vliv amerického pobytu na pedagogické a politické názory Vojty Beneše

Ve 35 letech poznal Vojta Beneš svět, který jeho krajanům žijícím v habsburském otroctví zůstával většinou navždy utajen. Získal slušné jazykové vybavení, které mu později pomohlo stát se jedním z čelních představitelů česko-amerického revolučního hnutí, jež bojovalo za svobodu naší země. Poznal zemi s největší mírou osobní svobody, poznal základní principy fungování americké společnosti i hospodářství. Poznal americká velkoměsta i život na americkém venkově. Po odchodu z New Yorku procestoval celou českou Ameriku – od Atlantického po Tichý oceán, od severní Dakoty až na jih Texasu a Mississippi. Takto strávil téměř rok a zabýval se situací místního školství, zvláště jeho pozornost znovu přitahovalo elementární čtení, všímal si však i školní hygieny, školních budov a dalších místních odlišností. Na této cestě získal neobyčejně cenné a bohaté vědomosti i praktické zkušenosti místního lidového školství. A co bylo nejdůležitější – pocítil sílu americké demokracie, která na něj i na ostatní přistěhovalce působila mohutnými a blahodárnými vlivy. Byla to zdravá škola života, která jej naučila lépe číst, víc myslet a užívat svobody. Od této chvíle začal připouštět cestu, která by vedla k samostatnosti našeho národa, přestože pevné rozhodnutí o konci existence naší země v rámci Rakousko-Uherska učinil až po svém návratu do Čech. Přesto již tehdy správně tušil, že vejde-li jeho země do boje o samostatnost, bude potřebovat podporu všech Čechů a Slováků rozptýlených po světě a již v této době jej svíraly obavy, že vystěhovalci nebudou ochotni pomoci, protože svou vlast již nepovažují za vlastní. Nejlépe o této situaci hovoří sám Beneš v následujícím úryvku.

„Přes všecko takové úsilí byl odedávna pociťován vytrvalý úbytek českého dorostu. Chudoba českého prostředí školského přetěžce zápasila s bohatstvím amerických škol, a tak se pomalu, ale stále ztrácela mládež česká i slovenská ve vlnobití amerického života. Mluvě o těchto ztrátách, ukazuje dr. Vojan na čtyři příčiny: nedostatek národního uvědomění, přílišný shon po hmotném blahobytu, pohodlí a nerozumné spolkaření. Odtud lze také vysvětliti zjev, který dr. Vojan nazval výstižně odštěpenectvím od českého života. «Odštěpenci stojí úplně na americké půdě. My jsme Američané, říkávají, tato země dala nám vše, vzdělání, výživu, politická práva, kulturní volnost; proto musíme cele se jí

věnovati. Naše děti tak jako tak nemohou mít jiného zájmu leč o Ameriku, proto zanechme všeho, co jim beztoho nemůžeme vštípití. »¹¹⁴

Tyto obavy jej utvrzovaly ve správnosti jeho reformní pedagogické koncepce, kterou pro české školy v Americe navrhl. Jeho cílem bylo probudit českého člověka, aby byl připraven pomoci, až přijde hodina dvanáctá. Z této doby také pocházejí Benešovy první výroky o demokracii.

„Demokracie, to není jen vládní forma. To je daleko víc. To je také důvěra. Proto nezáleží v demokracii jen na konstituci, nejde jen o volební osudí. Jde o důvěru. Žádná demokracie a žádná demokratická vláda není tak slabá jako demokracie bez důvěry. Má-li však demokracie důvěru, je prostě nezničitelná.“¹¹⁵

„Demokracie je jistě velmi nesnadnou formou státního života. Aby byla vytvořena, k tomu třeba mnoho odvahy, poctivosti a práce jejich občanů, k tomu třeba i vysoké mravní výše a inteligence jejich. Čím nižší je mravní a intelektuální úroveň lidu, tím nedokonalejší je demokracie, již tvoří. Je proto mnoho padělků demokracie.“¹¹⁶

„Demokracie znamená mimo jiné i sociální smysl pro oběť. Demokracie znamená také dobrovolný ústup od výhod a privilegií nezasloužených prací, její hodnotou a výkonností. Cesta demokracie je dlouhá a namáhavá.“¹¹⁷

O vývoji Benešových pedagogických názorů nemáme přímé zprávy, leccos však můžeme usuzovat. Pokud se Vojta Beneš před svým odjezdem přikláněl k realizaci volné školy, byť v modifikované podobě směřující především k nezávislosti celého školského systému, po svém návratu tento názor změnil a požadoval školu jednotnou, která by vyhovovala požadavkům demokratizace vzdělávání. Chtěl vzdělání pro všechny bez ohledu na sociální rozdíly. Kritizoval dualismus rakousko-uherského školského systému i nespravedlivý přístup k vyššímu vzdělání. O tomto tématu budeme více hovořit v kapitole s názvem Škola a výchova v demokratickém státě.

Svou americkou cestu zakončil Vojta Beneš úspěchem. Uspořádal velký koncert českých dětí, zorganizoval konferenci, na kterou se sjeli učitelé českých škol až z Bostonu a Philadelphie. Svými názory si zcela získal učitelstvo, které bylo zpočátku skeptické

¹¹⁴ BENEŠ, V. *Československá Amerika v odboji*. Praha : Nakladatelství Pokrok, 1931, s. 48.

¹¹⁵ BENEŠ, V. *Z časů veliké víry*. Rukopis. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/5.

¹¹⁶ BENEŠ, V. *Škola a výchova v demokratickém státě*. Rukopis. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/5.

¹¹⁷ BENEŠ, V. *Škola a výchova v demokratickém státě*. Rukopis. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S518/5.

k jeho práci. Čeští krajané dosvědčovali, jak poctivě a oddaně mezi nimi dřel, jak vyvažoval obrovskou asimilační sílu Ameriky. Když odjížděl, loučili se s ním a chtěli, aby se vrátil. Tehdy ještě nemohli tušit, jak brzy se jim jejich přání vyplní.

5. VÁLEČNÉ OBDOBÍ

Vojta Beneš se z Ameriky vrátil 21. července 1914. Události a doba spojená s atentátem na Františka Ferdinanda d'Este jej zastihly na americké půdě. Do poklidného období, které československá Amerika tehdy zažívala, zazněl 28. června 1914 sarajevský výstřel. Americký tisk okamžitě zaplnil stránky amerických novin líčením této události a přinášel řadu úvah na téma budoucnosti Rakouska. Začátkem července se však zprávy uklidnily a hovořilo se dokonce o smírném vyřízení celé záležitosti. A tak se Vojta Beneš, povzbuzen tímto „uspokojivým“ vývojem, vydal z New Yorku německým parníkem Vaterland do Hamburku a dál do své rodné vlasti. Těchto pár červencových dnů však bylo jen klidem před těžkou a dlouhou bouří, která přišla záhy poté.

5.1 Krátce ve vlasti

Vojta Beneš se vracel domů po velmi dlouhé době, a tak se nemohl dočkat setkání s rodinou. Tehdy měl tři děti, které neviděl rok. Václava, Hanu a Milušku. Vracel se zpět do Brandýsa nad Labem na své původní učitelské místo do měšťanské chlapecké školy. Pár dní po jeho návratu 25. července roku 1914 přinesly noviny zprávu o ultimátu Srbska. V neděli ráno předal městský tajemník zprávu, že má v pondělí rukovat. A tak Vojta Beneš rukoval spolu s ostatními kamarády do školy u vinohradské vodárny. Byl však propuštěn a čekal na superarbitraci¹¹⁸. Vojta Beneš sám prohlašoval, že toto byl moment, kdy se v něm zrodila skutečně smrtelná nenávist proti Rakousko-Uhersku. Nebylo tomu vždycky tak. Ještě v době svého prvního příjezdu do USA nepřemýšlel o variantě samostatného Československa. Svou první veřejnou řeč na americké půdě přednesl českým strojníkům, kteří pracovali v Singerových závodech. Před nimi poprvé promluvil o smyslu české školy. Zde však ještě mluvil pro zachování Rakouska, které by bylo spravedlivé a poctivé ke všem svým národům. Chápal jeho existenci jako trvalý stav, přál si však, aby tento stav byl demokratický. Později pod vlivem knihy Dr. Josefa Fořta Ven z přitímní (1905), která uvažuje o možnosti osvobození naší vlasti, a pravděpodobně i pod vlivem zážitku americké svobody změnil názor. Nikdy si nepřál osvobození své vlasti za cenu krve miliónů lidí, avšak když se o pár měsíců později do Ameriky vrátil, byl to jiný

¹¹⁸ Superarbitrace – voj. (dř.) přezkumné řízení k zjištění stupně schopnosti n. neschopnosti k voj. službě. Kolektiv autorů. *Akademický slovník cizích slov*. Praha : Academia Praha, 2001, ISBN 80-200-0607-9, str. 720.

Beneš. Beneš odhodlaný vést revoluci proti Rakousko-Uhersku, ochotný dát za vlast cenu nejvyšší.

Vraťme se ale zpět k měsícům před druhým odjezdem Vojty Beneše do Ameriky. O této době se můžeme dočíst v Benešově knize *Jak žije a trpí naše domovina pod ranami války* (1917)¹¹⁹ a také v článku *Domů a z domova* (1928)¹²⁰. Celé prázdniny roku 1914 strávil Vojta Beneš přípravou na superarbitraci. Rozhodl se, že nebude vojákem rakouské armády, a tak celé prázdniny úmyslně hladověl, aby zhubl a zeslábl. Celé dny jezdil na kole, večer snědl kousek chleba, kávu či polévku. Vždycky měl silnou vůli a vydržel i tentokrát. Odměnou mu bylo zproštění vojenské služby, což oslavil v malé vinárně v Karmelitské ulici. Zde se po týdnech hladovění poprvé dosyta najedl. Dál učil na brandýské měšťanské škole, avšak již zde začal psát protirakouské verše a to i ve škole, což bylo tehdy klasifikováno jako velezrada. Skutečná velezrada ho však teprve čekala. České národní sdružení se totiž vytrvale obracelo do Londýna a prosilo T. G. Masaryka, aby přijel osobně do Ameriky a podepřel sdružení proti rakušáctví, nedůvěře a pochybnostem. Masaryk, který sám nemohl, vzkázal domů, aby někoho poslali místo něj. Tajemník pražské Mafie se obrátil na Edvarda Beneše, který požádal svého bratra Vojtu. Ten se 26. července 1915 vydal přes Holandsko zpět do Ameriky. Bez peněz, s holýma rukama, ale s nadšením pro osvobození své vlasti. Cítil se být poslem, ústy profesora Masaryka. Odjel s velkým posláním přesvědčit krajany, aby pomohli politické akci, aby pomohli Českému Národnímu Sdružení ve Spojených státech, protože ono bylo jednou z nadějí našeho národa, avšak osamoceno nemohlo udělat mnoho pro osvobození.

Od první chvíle, kdy dostal Vojta Beneš nabídku znovu se vrátit do Ameriky, věděl, že nesmí doma nechat rodinu napospas rakouské pomstě a kriminálům. A také měl v úmyslu nevrátit se, pokud by se osvobození národa nezdařilo. Trvalo mu ale několik měsíců, než našel příležitost vhodnou pro svůj útěk. Šance přišla spolu s Ing. Stanislavem Špačkem, který studoval americký taylorismus¹²¹, a chtěl využít této teorie při výcviku zmrzačených vojáků. Vojtu Beneše požádal, aby ...

¹¹⁹ BENEŠ, V. *Jak žije a trpí naše domovina pod ranami války*. Chicago : Čes. Ústřední knihkupectví, 1917.

¹²⁰ BENEŠ, V. *Domů a z domova (Trocha válečných vzpomínek)*, in: Památník našeho osvobození, 1928.

¹²¹ Taylorismus – název dostala tato teorie dle amerického Ing. W. Taylora. Znamená uplatňování vysoce intenzivních metod práce založených na jejím rozložení na jednoduché, stálé a rychle opakované pracovní úkony a na diferencované úkolové mzdě. Kolektiv autorů. *Akademický slovník cizích slov*. Praha : Academia Praha, 2001, ISBN 80-200-0607-9, str. 748.

„ v Americe mezi našimi krajany působil k tomu, aby nám sem do Čech, do ústavu Dra. Jedličky posílali vzorky umělých údů a literaturu o nich.“¹²²

Beneš v této nabídce okamžitě uviděl možnost, jak utéci. 15. května 1915 dostal zvací dopis od školy pro válečné invalidy v Praze. Měl zaopatřit modely amerických umělých končetin (pracovních i kosmetických) včetně obrázků, studií, výročních zpráv, pracovních metod, rozpočtů a dalších materiálů. Dopis podepsal prof. MUDr. Rudolf Jedlička. S tímto dopisem zažádal Beneš o povolení k odjezdu Ministerstvo vojenství ve Vídni. Uvedl zde, že se chce uplatnit v práci pro vlast. Ve skutečnosti však za touto prací stála velezrada – revoluční hnutí v Americe. Ministerské úředníky pravděpodobně nenapadlo, že by brandýský učitel mohl něco znamenat v zápase proti Rakousku, přesto se po odevzdání žádosti dlouho nic nedělo. Až jednoho dne mu přinesl okresní tajemník zprávu, že na místodržitelství leží jeho povolení k odjezdu do Ameriky. Vojta Beneš neměl ani v této chvíli vyhráno. Musel odjet s celou svou pětičlennou rodinou a sám neměl tolik peněz na cestu. Prodal celý nábytek i domek v Brandýse. Nechal si jen knihy, které odvezl do Brázdimi k dědečkovi své ženy. Po žních roku 1915 přišel den odjezdu. V té době se každý učitel, kdykoliv odjížděl z místa svého působiště, musel hlásit místním školním úřadům. Navíc bylo v této době zcela vyloučeno, aby učitelé kamkoliv odjížděli, natož pak do Ameriky. Učitelé bojovali na frontách, jejich nedostatek stále rostl, třídy se spojovaly a školské úřady učitele potřebovaly. A také byly nanejvýš opatrné. C.k. zemská školní rada mohla jeho cestu zakázat, čehož se Beneš obával nejvíce, protože již v době jeho první cesty do Ameriky v roce 1913 úřady pečlivě zkoumaly důvody jeho odjezdu. Proto se rozhodl obelstít hned několik institucí najednou – okresní školní radu v Brandýse, školního inspektora a zemskou školní radu. Jak jsme již řekli, Vojta Beneš opustil vlast v době žní. V tomto čase chyběly pracovní síly na polích a pro velké statky to byla pohroma. Beneš věděl, že potřebuje čtyři dny na to, aby se bezpečně dostal do Holandska. A tak šel za okresním školním inspektorem Václavem Procházkou a požádal ho o čtyři dny volna. Jako důvod uvedl, že jeho tchán z Brázdimi potřebuje pomoc na poli. Inspektor Procházka dovolenou ochotně podepsal. Vojta Beneš v článku Domů a z domova píše, jak jela celá rodina za starým dědečkem do Brázdima a pak do Prahy. Byl červenec a přšelo. Tehdy se obával, že do Ameriky odjíždí navždy. Z této doby pochází jeho kniha *V tesklivé noci volám* (1917)¹²³. Na Masarykově nádraží se rozloučil s bratrem a odjel přes Německo do Holandska. Jeli hodně rychle. Cestou přišli o všechna zavazadla, na

¹²² BENEŠ, V. *Domů a z domova (Trocha válečných vzpomínek)*, in: Památník našeho osvobození, 1928, str. 86.

¹²³ BENEŠ, V. *V tesklivé noci volám*. Chicago, III. : Čes. Ústř. knihkupectví, 1917.

kteřé nemohli čekati. Beneš tušil, že ho začnou úřady velmi brzy hledat. Když přišel později z Vídně zatykač, jeho švagr, četnický strážmistr v Čelákovících a jeho tchán byli kvůli Benešovi tvrdě vyslýcháni. Takto dramaticky začala druhá cesta Vojty Beneše do Spojených států amerických. Útěk se však podařil a Vojta Beneš i s celou rodinou přistál u amerických břehů, aby zde probudil spící krajany k revoluční akci na pomoc trpícímu domovu.

5.2 Pozadí válečného konfliktu

Rakousko – Uhersko pod vlivem Německa pro nás bylo národním hrobem. Dr. Karel Kramář a mnoho dalších varovalo v rakouském parlamentě před tímto zhoubným spojenectvím, před expanzivní politikou a válečnými záměry Berlína. Avšak Habsburkové, Maďaři i rakouští Němci si tento konflikt přáli. Habsburkové čelili rostoucímu jihoslovanskému uvědomění. Maďaři se obávali demokratických snah, které by jim vzaly nadvládu nad slovanskými národy v Uhrách. Rakouští Němci očekávali od válečného konfliktu trpký konec našeho národa. V těchto místech můžeme vysledovat jisté chyby naší tehdejší politiky. Neměli jsme žádat o samostatnost Vídeň, protože ona již nerozhodovala o našem osudu. Měli jsme učinit českou otázku otázkou mezinárodní. Nikdo se však tímto směrem nevydal a svět nás neznal. Nevěděla o nás Anglie, Rusko ani Francie. A tak jsme na začátku světové katastrofy stáli sami.

Podívejme se na tomto místě na společenskou a politickou situaci v době první světové války blíže. Už dlouho před jejím vypuknutím pokládal český národ místní Němce za bezpečně zabydlené ve své hospodářské i politické nadřazenosti a boj o přinejmenším rovnoprávnost dosahoval takové intenzity, že ovlivňoval český život ve všech ohledech. Existovala nejen česká, ale i německá divadla, koncertní sítě. Existovaly české i německé banky. Bylo více než patrné, že spojenectví Rakousko-Uherska s Německem nebezpečně zvýšilo sebevědomí rakouských Němců a znemožnilo zlepšování českých pozic v rámci monarchie. Zápas o nové uspořádání, jehož výsledkem měla být říše spravedlivější ke svým národům, nakonec odstranila první světová válka.

První známky tohoto konfliktu byly patrné už na přelomu 19. a 20. století, kdy se začalo vyhrcovat napětí mezi velmocemi, které se postupně spojily do dvou nepřátelských bloků. Prvním z nich byly centrální mocnosti Německo a Rakousko-

Uhersko, které později podpořilo Turecko a Bulharsko. Na druhé straně stálo Srbsko, státy Dohody, tj. Francie, Velká Británie a Rusko, k nimž se připojila řada dalších států. Centrální mocnosti spoléhaly na podporu Itálie, s níž tvořily před válkou Trojspolek. Řím však po vypuknutí války vyhlásil neutralitu a v roce 1915 se připojil k Dohodě. Ještě významnějšího spojence našla Dohoda v USA, které v roce 1917 rovněž vstoupily do války. Záminkou pro vypuknutí války se stal již výše zmiňovaný atentát na rakouského následníka trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este, který byl spáchán 28. června 1914 v Sarajevu. Atentát měla na svědomí tajná srbská teroristická organizace. Rakousko-Uhersko předalo Srbsku ultimátum, kde žádalo, aby se Srbsko vzdalo své nezávislosti. Srbsko podmínky přijalo, ale Rakousko-Uhersko tento krok označilo za nedostatečnou odpověď a pod přímým tlakem Německa vyhlásilo 28. července 1914 Srbsku válku. Postupným zapojováním států do války tak vznikl celosvětový konflikt, který měl za následek těžké hospodářské ztráty a především pak ztráty na lidských životech.

Vypuknutí války v Čechách bylo pro některé politiky impulsem k odchodu do ciziny, odkud plánovali organizovat odboj proti Rakousku-Uhersku. Nejvýznamnější z nich, profesor T.G. Masaryk, navázal na podzim roku 1914 tajné styky s americkými krajany a přáteli v dohodových zemích. Byla mu přislíbena pomoc za podmínky, že emigruje. Učinil tak v prosinci 1914 a zde začala jeho práce v organizaci odbojové činnosti. Na konci dubna 1915 předal Masaryk britskému ministerstvu zahraničních věcí prohlášení, ve kterém požadoval vytvoření samostatného československého státu spojením českých zemí a Slovenska. Vojta Beneš patřil k Masarykovým spolupracovníkům již před válkou. Poprvé se potkali v roce 1906 a nyní byl Beneš připraven pomoci Masarykovi i svému bratrovi Edvardovi v revoluční práci. Vojta Beneš věřil ve vítězství, ve své knize Vojáci zapomenuté fronty (1923) však s obavami konstatoval, že nás válka zastihla rozervané, nesjednocené a navzájem se ubíjející. Jedním hlasem ale dodával, že „Jen v neštěstí se pozná Slovan!“ . Měl pravdu. Vyhlášení války a mobilizační rozkazy zchladily vášně a rozepře uvnitř národa a znovu jej semkly. Někde v těchto dnech náš národ pochopil, že tento velký světový konflikt změnil osudy mnoha zemí, a že je možná cestou i k naší svobodě. Pochopili jsme a začali bojovat!

„Svědomy národa našeho se probudilo, staré historické svědomí českého lidu, svědomí Husovo a Bílé hory, silnější než sobecké výpočty a machiavelism chytráků. Je to totéž svědomí mravnosti, pro něž vyvolána veliká reformace husitská, je to totéž svědomí

*pokroku, pro něž lid náš pocítil, že v tomto velikém boji národův je místo jeho na straně těch, kdož jsou napadeni germánským imperialismem.*¹²⁴

5.3 Podruhé v Americe v čele československého zahraničního odboje

Vojta Beneš znal ze svého prvního pobytu v USA místní poměry, což byl dobrý předpoklad pro práci v zahraničním odboji právě v této zemi. Kromě toho mu jeho první pobyt v Americe přinesl jistou známost a popularitu mezi českým lidem, který již dobře věděl, kdo je Vojta Beneš. Krajané ho srdečně vítali, když 16. srpna 1915 dorazil k americkým břehům i s celou svojí rodinou na palubě zaoceánského parníku New Amsterdam a ubytoval se u Vosků. Ihned po příjezdu začal Vojta Beneš organizovat revoluční hnutí v USA. Připomeňme, že oficiálně byl československý zahraniční odboj zahájen u příležitosti 500. výročí upálení mistra Jana Husa. Ve svém projevu tehdy Masaryk řekl, že se český národ rozchází s Rakousko-Uherskem, usiluje o samostatnost a vyhlašuje Rakousko-Uhersku válku. Za československý zahraniční odboj se postavili zástupci českých a slovenských krajanských organizací, kteří uzavřeli 22. října 1915 v americkém Cleavelandu dohodu. V ní vyjádřili své přání o soužití českého a slovenského národa ve společném československém státě. 14. listopadu 1915 byl v Paříži ustaven Český zahraniční komitét a vydáno svolání, že náš národ usiluje o samostatný československý stát bez ohledu na Rakousko-Uhersko.

Vojta Beneš o svých začátcích v Americe říkal, že to byla nevděčná práce, která vyžadovala mnoho diplomacie a energie. Města pracovala samostatně a nebyla připravena ke společné akci. V New Yorku byl Emanuel Voska, v Chicagu Josef Tvrzický, jistý zájem projevovala Omaha a Cedar Rapids. Tvrzický, sám horlivý organizátor našich krajanů, o Benešovi řekl, že nebýt jeho, nebylo by české revoluce v Americe. Hlavním úkolem hnutí bylo získat americké Čechy a Slováky pro morální a finanční podporu, aby mohlo samostatné Československo vzniknout.

„Přátelé, nedejte se klamati! Pravda: bude bída v naší zemi, bude třeba peněz pro sirotky a ubožáky. Ale nezapomínejte, přátelé, že je ještě jedna bída. Bídou hmotnou bude

¹²⁴ Beneš, V. *Vojáci zapomenuté fronty*. Praha : Památník odboje, 1923, s. 23.

*trpěti snad 10.000 vdov a sirotků, ale bídou politickou, germanisací, útlakem, žaláři a popravami, absolutismem trpí dnes a trpěti bude 10 miliónů!*¹²⁵

*„Bída hmotná zahojí se ve třech – čtyřech létech, ale národ jednou porobený ani za staletí nepovstane ze své politické bídy.“*¹²⁶

Vojta Beneš připravil hnutí po ideové i administrativní stránce. V prosince roku 1915 vyšla kniha *Jak žije a trpí naše domovina pod ranami války*. V Americe vzbudila neobyčejný zájem. Vypracoval plán postupu, připravil stanovy Českého Národního Sdružení¹²⁷. Rozděлил Ameriku na kraje a krajské výbory, které řídily Ústřední výbor v Chicagu. Těmto výborům pak podléhaly pobočky v jednotlivých českých osadách. Tento plán dokončil Beneš již v říjnu 1915 a s drobnými úpravami byl ihned přijat. V této době vzniká také *Druhá čítanka pro české děti v Americe* (1916), o které jsme mluvili v předcházejícím textu. Beneš chtěl jistě tímto dílem pozdvihnout vědomí krajanských dětí, druhým důvodem k vydání knihy však byly i důvody existenční. Kniha měla přinést peníze do rodinného rozpočtu Benešových, který v této době nebyl příliš stabilní.

5.4 Agitační cesta po českých osadách

Vojta Beneš dorazil do New Yorku v červenci 1915 a ihned začal pracovat, první měsíce však nepodnikl žádné veřejné vystoupení a pracoval více či méně tajně. Teprve na konci října 1915 dostal od profesora Masaryka zprávu, že jeho bratr Edvard je bezpečně za hranicemi v Paříži. To byla chvíle, kdy se Vojta Beneš vrhl do veřejného života mezi své krajany a začal vykonávat veřejnou revoluční práci. 8. listopadu vystoupil na velké schůzi v dělnické sokolovně a krátce poté se vydal na cestu po českých osadách

¹²⁵ BENEŠ, V. *Vojáci zapomenuté fronty*. Praha : Památník odboje, 1923, s. 20.

¹²⁶ BENEŠ, V. *Vojáci zapomenuté fronty*. Praha : Památník odboje, 1923, s. 21.

¹²⁷ České národní sdružení byla organizace českých vystěhovalců v USA, která byla založena v roce 1914 v Chicagu. Finančně podporovala zahraniční odboj a organizovala v Americe propagandu proti Trojspolku. V roce 1915 uzavřela se Slovenskou ligou *Clevelandskou dohodu* o společném boji za samostatný československý stát. Měla 200 poboček a 120 000 přímých i nepřímých členů. Úkolem sdružení bylo také informovat oficiální, politickou Ameriku o našem boji o naše práva a svobodu. Velký význam mělo dle Vojty Beneše sdružení i pro emigraci samotnou, protože ihned po skončení války mělo začít pečovat o české školství americké. České národní sdružení budovali Češi ve Francii, Anglii a v Americe, svaz československého lidu vznikl v Rusku. Slováci v Americe vytvořili Slovenskou Ligu, která se stala rovněž součástí československého odboje. Nad těmito organizacemi stála Národní rada československá, která byla hlavním hybatelem československého zahraničního odboje za 1. světové války. Vznikla z tzv. Českého komitétu zahraničního v Paříži v únoru roku 1916. Vystupovala s programem vytvoření samostatného československého státu, pro nějž se pokoušela získat vlády dohodových států. Podílela se na organizaci a řízení zahraničních vojenských jednotek (legií). Koncem války v červnu až září 1918 byla postupně uznána vládami Francie, Velké Británie, USA a Japonska za oficiální představitelku budoucího československého státu. 14.10.1918 přetvořena v tzv. prozatímní československou vládu v Paříži. Zanikla 14.11.1918 vytvořením první vlády ČSR. V čele Národní rady československé stáli T. G. Masaryk, který zastával funkci předsedy.

v Americe. Tímto způsobem navázal kontakt s hnutím, podepřel je celou silou své temperamentní osobnosti a splnil úkol, který mu Masaryk uložil. Revoluční hnutí totiž potřebovalo apoštola, který by šel od osady k osadě, promlouval do duše lidí, prolamoval jejich lhostejnost. A Beneš se tímto apoštolem skutečně stal. Jeho vyslání do Ameriky se okamžitě ukázalo jako nanejvýš šťastná volba. Stal se předním vojákem zahraničního odboje a vykonal v Americe obrovské dílo. Vpřed ho hnala naděje, že nastala chvíle, kdy mohl být zřízen samostatný stát, kdy mohl zůstat zachován národ s vlastní kulturou a tradicemi svých předků. K tomu však bylo třeba zburcovat všechnen lid, obětovat majetek a mnohdy i život. S touto vizí zcestoval Vojta Beneš americkou zemi křížem krážem, dnem i nocí ji projezdil, prospal stovky nocí v amerických vlacích na lavici, protože neměl peníze na spací vůz. Burcoval americké Čechy a Slováky, uvědomoval je a nabádal k boji proti Rakousku. Mluvil o utrpení své rodné země, o povinnosti českého dítěte k rodné zemi. Pobízel krajany ke vstupu do českých legií nebo americké armády, sbíral peníze pro další odboj. Byl nejvýmluvnějším řečníkem a měl to nejlepší doporučení pro svoje konání. Přišel ze staré vlasti, kde byl očitým svědkem utrpení země, která strádala pod ranami války. Měl až jakési náboženské zanícení pro věc. Mluvil o strastech českého lidu ve staré vlasti, vykládal o jeho nadějích a očekáváních, o blížícím se osvobození. Probouzel spáče, podněcoval odvahu všech, kteří přestávali věřit, budil smysl pro obětavost a lásku k věci československého lidu. O jeho působení v Americe později hovořil Karel Bradáč, okresní školní inspektor v příspěvku Příkladné životy (1938).

„A zlaté srdce pana vládního rady Vojtěcha Beneše plné živé lásky k daleké vlasti trvale si dobývalo důvěry amerických Čechů. V. Beneš zaplašoval jejich pochybnosti pevnou vírou, jejich rozkvetlé naděje podporoval živinou silou svého horoucího nadšení. Čeho dobyl Dr. Eduard Beneš ve světě diplomatickém, vědeckém a žurnalistickém, to k našemu prospěchu uplatnil vládní rada Vojta Beneš v širokých vrstvách lidových. Byl uchvacujícím řečníkem, obávaným bojovníkem ve službě utištěného národa a jest jím i doma nyní ve službě malého člověka a školního dítěte.“¹²⁸

Svou cestu začal v novoanglických státech, navštívil Bedford, Boston, Philadelphii, Washington, Petersburg. Odtud se přesunul do Ohia a Pensylvanie mezi slovenské a české horníky. V dubnu roku 1916 se s rodinou přestěhoval do Chicaga, ale nezůstal zde dlouho.

¹²⁸ BRADÁČ, K. Příkladné životy. *Školský rozhled*, 1938, roč. I., č. 6-7. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/4.

„Toho roku agituje v Minnesottu, Dakotě, Wisconsinu, Oklahomě a Texasu. Texas byl oddán Dr. Iškovi. Práce tu byla zlá, vysilující. Vojta Beneš přespává v sedě na lavici ve vlaku, aby neztratil ani chvíli. Přišly tu na něho okamžiky, kdy tělo klesalo pod tíží a přálo si konec“¹²⁹

Vojta Beneš měl k úspěchu na americké půdě všechny předpoklady. Byl houževnatý, vytrvalý, nesmírně pracovitý, s pevnou vůlí. Měl přirozenou autoritu, značný politický přehled a dokázal vzbudit v amerických krajanech mimořádnou obětavost.

„Odváděli a obětovali ze svých, většinou těžce vydělaných grošů značné pravidelné příspěvky Národní radě a úctyhodné dary, úhrnem přesahující miliony.“

„Krajané, američtí Češi a Slováci, obětovali pro svobodu svého lidu hojně krev a životy. Do padesáti let hlásili se dobrovolně v tisících čeští a slovenští muži do amerických legií a do řadového vojska Spojených států severoamerických. Vedle těch, kteří se narodili v českých zemích, hlásili se a šli dobrovolně na smrt děti českých a slovenských vystěhovalců za věc svých otců, dědů a pradědů. Sami už českou a slovenskou řeč ani neovládali. Stačilo jim vědomí, že jde o odplatu za křivdy, páchané cizáky na lidu, z jehož krve vyšli a o osvobození staré vlasti.“¹³⁰

Denně mluvil na schůzích, psal články do novin. Byl vysoce hodnocen pro své působivé řečnické schopnosti, kterých bylo třeba právě v době přerodu, neujasněných názorů, nejistot a zmatků. Svými kolegy byl označován za geniálního řečníka, který svůj dar zcela věnoval pro dobro a pomoc utiskovanému národu. Nikdy se nestalo, že by mluvil o něčem, co by nebylo v souladu s jeho osobními názory. Pokud promluvil, byl přesvědčen, že je nutné promluvit. Pak to ale nebyla ústa, která hovořila, ale jeho srdce naplněné opravdovostí svého přesvědčení. To vše činilo jeho prosby neodolatelnými a mnoho lidí proto odpovídalo kladně na jeho žádosti o pomoc.

„Vojta Beneš je rozený řečník-básník, jenž tuší a vycítuje mnohem víc, než možno ze skutečností jen rozumově vyvozovat, a vidí dál a pronikavěji, než možno vidět pouhým věcným nazíráním. Dovedl říci jasně, co si mnozí teprve začínali nejasně uvědomovat. Tak se stával časovým mluvčím, tlumočnickem těch rodících se snah, vývojových potřeb, nutnosti obrody, očisty, úpravy, pomoci, propagátorem příprav na účelné řešení

¹²⁹ BERNÁŠEK, A. *Vojta Beneš*. Praha : Svaz národního osvobození, 1925, str. 22.

¹³⁰ HABRMAN, G. K padesátce Vojty Beneše. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/3.

*přicházejících a neodbytných aktualit. Myšlenkové a výrazové bohatství vynášelo řeči Vojty Beneše až na úroveň uměleckých výkonů, v nichž básnické a řečnické zkratky, vybraná synonyma i protiklady, obraty duchaplně stylisované až v okřídlená slova způsobovaly, že si posluchači odnášeli z projevů Vojty Beneše nejen hluboké dojmy, ale i obsažné podněty a vzpomínky.*¹³¹

Práce Vojty Beneše v Americe vyžadovala i značnou dávku odvahy. Například v roce 1916 opustil americký kontinent a vydal se téměř bez peněz a dokonce bez pasu, uprostřed nejhorší ponorkové války jako revoluční posel do Londýna s poselstvím amerických krajanů profesoru Masarykovi. Po této úspěšné misi a šťastném návratu zpět do USA pokračoval Vojta Beneš v započaté práci. Agitoval v Minnesotě, Dakotě, Wisconsinu, Oklahomě, Texasu, Nebrasce. V roce 1917 odjel do Kalifornie, kde 2. dubna v den vyhlášení války Ameriky Německu promluvil k českému lidu. Odtud dál pokračoval ve své cestě do Oregonu, Kolumbie, do státu Washington, do Utahu a Montany. Rozšiřoval po Americe anglickou válečnou literaturu, vydával českou literaturu propagační. Po příjezdu Milana Rastislava Štefánika v roce 1918 se stal náborovým komisařem pro americký východ. Kromě svobodomyšlných krajanů obrátil Vojta Beneš na stranu hnutí i české a slovenské katolíky, kteří zatím stáli stranou.

Jeho práce v USA měla i odvrácenou stranu. Vojta Beneš se stal terčem prudkých a nenávistných útoků odpůrců, kteří nesouhlasili s jeho konáním. On jich ale nedbal a šel znovu od města k městu, až na sklonku války měla revoluční organizace 350 poboček po celých Spojených státech amerických. Svolával po koloniích schůze, sjednocoval přívržence různých stran a frakcí, nabádal krajany k finančním obětem. „Československá Amerika“ jeho zásluhou financovala naše hnutí v cizině, takže T.G. Masaryk mohl s chloubou prohlašovat, že jsme nepřijali ani krejcar z cizích peněz.

5.4 Konec války

O zásluhách Vojty Beneše se u příležitosti oslav jeho padesátky zmiňuje Gustav Habrman.

¹³¹ PÁTEK, F. *Školský rozhled*, 1938, roč. I., č. 6-7, s. 1. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/4.

„Vojta Beneš projevil neobyčejnou propagační a organizační činnost pro věc československého revolučního odboje v Americe. Jezdil z místa na místo, z jednoho konce Ameriky na druhý. Více ve vlacích a na cestách, nežli v klidu a v kruhu své rodiny nebo přátel, kázal a hlásal se zápaem a vírou nadšence a zaníceného vyznavače veliké myšlenky, že veliký osudový okamžik nadešel českému lidu. Promešká-li se, nikdy více se nevrátí a lid český staré vlasti pro všechny budoucí časy zůstane v prokletém otroctví a pod cizáckou nadvládou. Teď, anebo nikdy více jest možno jej osvoboditi, zříditi samostatný stát, zachovati se jako národ s vlastní kulturou a velikými tradicemi svých předků. K odvrácení dalšího podrobení a nabytí svobody jest zapotřebí, aby všichni čeští lidé podstoupili zápas a boj na život a na smrt a obětovali všecko, statky i životy.“¹³²

Gustav Habrman hovoří o Vojtovi Benešovi ještě jednou, ovšem tentokrát v rovině osobnější.

„Prozradím ještě tajemství Vojty Beneše. Má čtyři lásky: A netroufám si říci, která jest největší. K ženě a rodině, k české demokratické svobodné škole a učitelstvu, k české věci a k československému státu a ke snahám a potřebám chudého pracujícího lidu. Pro tyto své lásky žije, pracuje, zápasí. Pro sebe nezná oddechu. Nemá mimo práce a bojů téměř žádných potřeb. Odbývá se ledajak. Je nenáročný. Skromný v požadavcích. Netouží po požitcích. Jest horečně činným a neúnavným. Pravý nezmar. Má své pravdy a náklonnosti. Koho má rád, za toho se bije. Čemu věří, slouží s bezpříkladnou vytrvalostí a vírou. Čeho jest nepřítelem, nenávidí a ze vši duše zatracuje. Jest tvrdým k odpůrcům a nepřátelům. Dobrý k svým, v rodině, v dělnictvu a v národě. Zápasníkem v boji jest neobyčejně účinným a jest to člověk dobrý.“¹³³

O své práci v Americe v době první světové války napsal Vojta Beneš knihu Děti v bouři revoluce (1934). Kniha je napsána obrozenecko-sentimentálním stylem, ale obsahuje nesmírně zajímavé informace. Vypráví o útrapách, které zažil s rodinou během svého působení v Americe, o tamějších představitelích české a slovenské komunity. Popisuje americké občany, kteří různými prostředky a cestami pomohli zrodu nezávislého Československa. Kniha je dokonce jakýmsi průvodcem po oblastech, kde čeští emigranti žili na počátku 20. století. Z tohoto období pochází také dílo Z časů veliké víry (1926). Velký význam pro českou Ameriku měl anglický spis Bohemia vydaný v létě roku 1917 u

¹³² HABRMAN, G. K padesátce Vojty Beneše. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/3.

¹³³ HABRMAN, G. K padesátce Vojty Beneše. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/3.

příležitosti československé výstavy na univerzitě v Chicagu. Tato kniha informovala Američany o kulturních poměrech, o naší literatuře a českém umění.

Benešův pobyt v Americe se chýlil ke konci tak, jak se chýlila ke konci i první světová válka. V roce 1918 se v Americe odehrály dvě významné události, které byly pro Beneše odměnou za jeho několikaleté úsilí. První z nich bylo uvítání T. G. Masaryka v Americe dne 5. května 1918. Díky Benešově energické práci a důkladné agitaci se sjelo ze všech koutů Ameriky 150 000 krajanů, aby Masaryka uvítali. Není třeba zdůrazňovat, jak mocný vliv měla tato událost na celé protirakouské hnutí. Druhá významná událost se stala 4. července 1918. Z Benešova popudu se po celé Americe pořádaly velké manifestace, na kterých československý lid slavným slibem prohlásil věrnost Americe. O pár týdnů později odeslal rakousko-uherský ministr zahraničí Julius Andrássy Spojeným státům oficiální sdělení, ve kterém jeho vláda ve snaze ukončit válku za každou cenu slíbila uznání práv Čechoslováků.¹³⁴ O den později byla oficiálně vyhlášena naše samostatnost. A tak přišel čas, kdy mohl Vojta Beneš z Ameriky odjet. Cítil, že československá Amerika naplnila smysl svého poslání, a přestože byla umírající větví československého národa, pomohla ve své smrti obhájit svobodu svých bratrů a sester. V tom viděl Vojta Beneš smysl jejich života i života svého

Několikrát jsme se zmínili o tom, že během svého druhého pobytu v Americe získal Vojta Beneš značné sumy peněz na podporu našeho zahraničního odboje. Také těsně po válce v roce 1919 organizoval tzv. „Lod' lásky“, která materiálně podpořila domovskou vlast. Tato loď vezla milióny šatstva a potravin do vyhladovělého Československa. Během války se totiž potraviny odesílaly přednostně na frontu a rychle mizely z pultů prodejen a zároveň výrazně rostla jejich cena. I ten, kdo nebojoval, poznal boj o chleba a jiné životní nezbytnosti. V domácnostech se většinou netopilo, protože uhlí potřebovaly továrny, černý trh vzkvétal a peníze těch, kteří žili ve městech, putovaly do kapes sedláků a překupníků. Muže, kteří narukovali, musely v zaměstnání nahradit ženy. Nebezpečí náhlé smrti nebylo přirozeně v zázemí tak hrozné jako na frontě, ale nakažlivé choroby, jimž podvyživení, vyčerpaní lidé nedokázali vzdorovat, kosily obyvatelstvo stejně nemilosrdně jako nepřátelské kulky.

¹³⁴ ČORNEJ, P.; POKORNÝ, J. *Dějiny českých zemí do roku 2004 ve zkratce*. Praha : Práh, 2004, ISBN 80-7252-026-1, str. 41-42.

6. PRÁCE PRO SVOBODNÉ ČESKOSLOVENSKO

V prosinci roku 1919 se Vojta Beneš vrátil do vlasti, nikým neočekáván, nikým nevitán. První měsíce po válce a po jeho příjezdu do Čech však nebyly klidnější než předchozí těžké a síly beroucí období. V květnu před jeho příjezdem zemřel v Praze jeho bratr Václav. Jeho žena Emilie přišla za války o matku. Benešova rodina zůstávala prozatím v Americe s dětmi, zatímco Beneš projížděl mladou republiku - Československo. Znovu přednášel, účastnil se schůzí, jejichž výtěžek dával Českému srdci, vdovám a sirotkům po legionářích a zároveň čekal, kdy bude povolán zpět do školské služby. Ihned po svém útěku do Ameriky byl totiž suspendován. Čekání na své jmenování vyplňoval psaním. V této době vznikla brožura *Revoluční hnutí v Severní Americe*, Masarykovo dílo v Americe a rozsáhlá práce *Československá Amerika v odboji*, která byla vydána až v roce 1931 (v městské knihovně v Praze najdeme tuto knihu s vlastnoručním věnováním Vojty Beneše z 19. června 1932). Jmenování do služby však stále nepřicházelo, a tak Beneš znovu odjel do Ameriky za rodinou a byl rozhodnutý, že už zde zůstane. Jakkoliv na Beneše a na jeho zásluhy zapomněly oficiální úřady, nezapomněl na něj jeho přítel, učitel Hanuš Sedláček a napsal ostrý článek do novin. Zároveň Josef Kožíšek, který byl zpět v Zápěch, napsal za Beneše žádost o místo ředitele měšťanské školy v Brandýse nad Labem. Tyto zprávy a zájem jeho přátel Beneše přesvědčily k návratu do vlasti i s celou svou rodinou.

Po dlouhé přestávce se mohl Vojta Beneš vrátit k pedagogické práci, která mu byla tolik milá. Nenastoupil na místo ředitele brandýské měšťanky, ale zažádal o místo školního inspektora pro Brandýsko a v roce 1920 přešel jako inspektor na Vinohrady. Jeho reformní pedagogické úsilí kdysi překazila první světová válka a nyní se k ní mohl s radostí vrátit. Důkladně promyslel ráz a duch popřevratové doby. Píše se, že celá jeho činnost po návratu z Ameriky se nesla ve znamení úsilí o novou školu. Promýšlel její novou funkci v demokracii, zabýval se úlohou inteligence v nově vzniklém státě a změněných společenských podmínkách.

„Intelligence si pak musí uvědomit, že svého velikého a žádoucího významu v národě a ve státě nabude jen tehdy, zbaví-li se společenských předsudků i privilegií starého

*intelektualismu, který dělal rozdíly mezi « pánem » a « dělníkem ». Proto také demokracie nebude ničím bez mas, proto je místo inteligence u mas!*¹³⁵

Zamýšlel se nad postavením a novými úkoly učitelů, které vybízel k aktivnějšímu zapojení do veřejné práce. V jeho očích osvobodila demokracie společenské síly, znamenala trvalý ruch a závodění v práci. Velký přínos nového demokratického zřízení ve společnosti viděl v tom, že člověk nemůže nic získat dekretem, protože všechna jeho čest a úspěch vyrostou jedině z práce. Tak chápal rozdíl mezi starou a novou dobou. Stará doba dávala čest a štěstí těm, kteří měli dekret a privilegia. Nová doba naopak hodnotila práci a měla přinést smrt privilegovanému intelektualismu. Dr. Jaroslav Kubista hovořil o tom, že mu spolupráce s Benešem v té době vtiskla zápal ideového i revolučního ducha. Ovlivnilo ho jeho nadšení a horečnatá práce politická i pedagogická.

*„Jeho převratná činnost, zvláště řeči, promíšené biblickými citáty, jako by po americku zpracovávaly poněkud těžkopádnou českou povahu, ale zasazoval klíčivé semeno do vnímavých povah.“*¹³⁶

Ve výchově občana nového demokratického státu kladl Vojta Beneš nesmírný důraz na občanskou snášenlivost. Apeloval na skutečnost, že dosavadní vztah lidí k věcem života i smrti a dosavadní racionalismus nestačí pro radostný život. Prohlašoval, že člověk nemůže vytrvale popírat. Negaci chápal jako popření života. Život podle něj naopak volá po kladných, tvůrčích silách, po veliké naději opřené stejně o hloubku srdce, jako o sílu vůle a sílu rozumu. Tyto ideály vycházely do značné míry ze srovnání českých poměrů u nás a v Americe.

„Tázali se mne kdysi, jaký že je rozdíl mezi školou americkou a českou. Řekl bych toto: Naše škola je dosud převážně celým svým založením, svou tradicí, svou vnitřní prací, organizací, administrací, školou liberalistickou. Proto se u nás více zatěžuje paměť, méně se tvoří charakter a vůle. Zaměstnáváme se příliš mnoho rozumovými schopnostmi dítěte, zapomínáme, že dítě je také členem společnosti, činným členem sociálního prostředí. Myslíme příliš na potřeby zítřka, zapomínáme dneška a jeho práv. U nás se více ví,

¹³⁵ Moravskoslezský učitel – věstník ústředních spolků učitelských na Moravě a ve Slezsku, 1938, roč. XXXV., č. 30-31, s. 277. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/2.

¹³⁶ KUBISTA, J. V dětech je národ věčný. Věstník Zemského ústředí péče o mládež v Čechách, 1938, č. 4-5, s. 39. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/1.

*v Americe se více umí, dovede, neboť demokratická škola stará se v první řadě o to, aby dítě také umělo, tvořilo, nikoliv, aby jen vědělo.*¹³⁷

6.2 Okresní školní inspektor, zemský školní inspektor

Jak jsme již řekli, život po válce zavedl Vojtu Beneše nejprve zpět do Brandýsa nad Labem, kde díky intervenci svých přátel působil jako okresní školní inspektor. V roce 1920 přešel na pražské Vinohrady a v letech 1922 – 1925 byl zvolen zemským školním inspektorem v Československé republice. O jeho inspektorské práci najdeme mnohá svědectví ve Školském rozhledu z roku 1938. J.A. Kupka, okresní školní inspektor, zde vyzdvihuje jeho oblibu mezi učitelstvem.

*„Byl vždy naším učitelem. Dovede pochopiti každou věc správně, dovede se dívat očima jasnými, vidí hluboko a vidí všechno. Protože byl výborným učitelem, byl vždy i výborným inspektorem.“*¹³⁸

Po roce 1918 řídilo školní inspektory Ministerstvo školství a národní osvěty. Hierarchie školního dozoru byla tato. Při místní školní radě byl radou volený místní školní dozorce, který zajišťoval styk mezi školou a školní radou. Neměl však právo zasahovat od vyučovacího procesu. Vládní dozor vykonával okresní školní inspektor, kterého jmenoval na základě návrhu Zemské školní rady nebo žádosti Okresního školního výboru ministr školství a národní osvěty. Okresní školní inspektori zajišťovali administrativní záležitosti svého okresu, kontrolovali dodržování předpisů a především dohlíželi na vyučovací proces a práci učitelů. Funkce inspektora zahrnovala tři základní oblasti: kontrolní, poradní a iniciativní. Okresní školní inspektori byli podřízeni zemským školním inspektorům. Každý okresní školský inspektor měl vyměřen svůj obvod. Volen byl na pět let, později na 6 let. Kolem roku 1924 se objevovaly snahy o vydání inspektorského zákona, avšak byly zcela neúspěšné. Okresním školním inspektorem se mohl stát učitel školy národní s odbornou zkouškou pro školy měšťanské a 15letou služební praxí nebo učitel školy střední s 12letou praxí. Měl být způsobilý pro vedení pedagogické a administrativní agendy. Školní dozor tedy vykonávali školní inspektori, kteří o své práci podávali hlášení zemským školním inspektorům. Vladimíra Jelínková (1980) uvádí, že ve

¹³⁷ BENEŠ, V. *Škola a výchova v demokratickém státě*. Rukopis. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/5.

¹³⁸ KUPKA, J. A. Vojta Beneš a školní inspektori. *Školský rozhled*, 1938, roč. I., č. 6.-7. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/4.

spisech Státního archivu ve „Stručné zprávě zemského školního inspektora Vojtěcha Beneše o činnosti okr. šk. inspektorů v obvodu jemu svěřeném za školní rok 1922-1923“ najdeme seznam 19 okresních školních inspektorů, doplněný hodnocením každého z nich. Jejich schopnosti jsou hodnoceny výtečně, velmi dobře, uspokojivě, dostatečně a sotva dostatečně. Vojta Beneš ve školním roce 1922/1923 vykonal ve svém obvodu 50 návštěv. Po okresních školních inspektorech jemu podřízených vyžadoval, aby nezapisovali nevýznamné návštěvy na škole, ale jen skutečné inspekce. Byl si totiž vědom, že tehdejší kritéria práce okresního školního inspektora byla určována především kvantitou, nikoliv kvalitou.¹³⁹ V knize Škola a výchova v demokratickém státě (1921) Beneš vymezuje úlohu tehdejšího školního inspektora takto: Školní inspektor je organizátor školské práce, zdroj výchovné energie a tvůrce učitelské spolupráce i kladného, povzbudivého nazírání na školu.

Na pozici inspektora si Vojta Beneš získal bezmeznou důvěru učitelstva a v roce 1928 byl zvolen předsedou Svazu učitelstva československého, vrcholné organizace československých učitelů. V této funkci setrval až do roku 1932.

6.3 Škola a výchova v demokratickém státě

„Je si československá škola a její učitel vědom své nesmírné odpovědnosti vůči národu a před dějinami?“¹⁴⁰

Tuto otázku si Vojta Beneš pokládal v roce 1921, když psal své dílo Škola a výchova v demokratickém státě. Tato kniha obsahovala na svou dobu velmi revoluční návrhy na změny ve školství mladé republiky, která převzala po převratu v roce 1918 školský systém Rakousko-Uherska a dál se řídila říšskými zákony (především zákonem z roku 1869 a z roku 1849). Platnost starých říšských zákonů v nové republice byla jedním z důvodů, proč krátce po válce vznikla řada reformních návrhů na změny v oblasti školství. Ke skutečným změnám však docházelo jen velmi zvolna. V červenci roku 1920 vystoupil T. G. Masaryk na Prvním pražském sjezdu československého učitelstva a přátel školství, kterého se účastnilo přes pět tisíc učitelů. Masaryk zde zdůrazňoval, že učitel si musí především uvědomit význam revolučního převratu a směřovat k osobnímu rozvoji, aby se

¹³⁹ Informace o organizaci školního dozoru čerpány z JELÍNKOVÁ, V. *Postavení školního inspektora v období buržoazní Československé republiky*. Praha: Ústav školských informací při Ministerstvu školství ČSR, 1980.

¹⁴⁰ BENEŠ, V. *Škola a výchova v demokratickém státě*. Praha: J. Rašín, 1921, str. 7.

stal živým vzorem pro své žáky. Zároveň Masaryk apeloval na demokratizaci vzdělávání a školy a veliký důraz kladl na vysokoškolské vzdělání učitelů.¹⁴¹

V tomto duchu uvažoval i Vojta Beneš ve svém díle *Škola a výchova v demokratickém státě* (1921). Vycházel zde jednak ze sociálně demokratické politické ideologie, která kritizovala třídní systém školství (zvláště pak školství středního), propagovala rovné právo na vzdělání a povinnost státu chránit a rozvíjet intelekt svých občanů. Zároveň kritizoval tradiční školu, která opomíjela samostatnou činnost žáka, nerespektovala individuální odlišnosti, svazovala učitele. Je patrné, že po válce viděl Beneš školu novými očima. Mnoho let strávených v Americe, v zemi iniciativní a spravedlivé, i když podle Beneše příliš individualistické demokracie, kde i ten poslední má reálnou šanci patřit v životě mezi první, mocně posunulo jeho názory na školu a výchovu. Amerika zdůraznila především jeho negativní postoj k herbartismu a rakousko-uherské škole, která coby autokratický, od života odtržený systém zanedbávala citovou a volní stránku osobnosti dítěte. Rakousko-uherská škola nebyla dílnou lidskosti ani demokracie, byla neblahým dědictvím zaniklé monarchie. Dosavadní škola podle Beneše nevychovala celého člověka. Vychovávala intelekt bez citu a vůle. Beneš dokonce hovořil o mravně oslabeném intelektu.

Řekli jsme, že Vojta Beneš, jakkoliv odmítal vypjatý individualismus a nemilosrdný kapitalismus Ameriky, obdivoval jednotný systém tamějšího školství, který tvořily 6leté elementary schools, 2leté junior high schools a 4leté high schools. Beneš byl nadšen i tzv. consolidated schools, jednotnými středními školami spojenými s 8 třídami základního stupně. Obdivoval americkou diferenciaci žáků a přechod mezi ročníky dle schopností. Beneš ve své knize píše, že mu jako sociálnímu demokratovi vyhovovalo, že v Americe nikdo necítil studium proletariátu jako něco nepatřičného. Vzdělání zde podle něj neznamenal sociální nebezpečí, naproti tomu jedním z mnoha důvodů nepřijetí reformního návrhu Václava Příhody na jednotnou, vnitřně diferencovanou školu, který vznikl ve 30. letech v naší zemi, byla obava veřejnosti z dramatického nárůstu studujícího proletariátu.¹⁴²

¹⁴¹ Informace o průběhu sjezdu učitelů z KÁDNER, B.; ČÁLEK, F. *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha : Sjezdový výbor čsl. obce učitelské, 1921.

¹⁴² Na konci 19. a počátkem 20. století byl v Americe kladen důraz na rozvoj elementárního školství. Do roku 1890 byla zákonem zavedena povinná školní docházka ve 27 státech USA, ve většině států trvala do 14 let, avšak proces zavádění povinné školní docházky pokračoval ještě tři další desetiletí. Teprve v roce 1918 bylo dosaženo vydání zákonů o povinné školní docházce v tehdejších 48 státech USA. V řadě amerických elementárních škol se vyučovalo poměrně málo dní v roce a značná část mládeže školního věku se vyučování vůbec nezúčastňovala, neboť mnoho dětí pracovalo.

Ještě na konci 19. století poskytovala střední vzdělání téměř výhradně čtyřletá střední škola tzv. „high school“, tuto školu však navštěvovalo jen malé procento žáků, byly to školy elitní. Zdroj informací BROWN, T.G. *Dějiny spojených států amerických*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 978-80-7106-588-3.

Idea jednotné školy, která je v knize *Škola a výchova v demokratickém státě* (1921) rozvíjena jako reformní školský návrh, zde nebyla propracována do důsledků podobně jako řada jiných návrhů z této doby. Ukazovala však cestu, po které má pedagogická práce jít. Konkrétní návrh později vypracoval Václav Příhoda (reformní návrh jednotné, vnitřně diferencované školy), který rovněž zdůvodňoval potřebnost jednotné školy právem na vzdělávání bez ohledu na sociální postavení žáka¹⁴³. Co konkrétního však navrhoval Vojta Beneš? V první řadě převýchovu a pozdvižení učitelstva, které má v rukou mládež. Žádal nového, příkladného učitele, který svým příkladem povede žáky k praktické vzdělanosti a morální výši. Obdivoval ideál pracovní školy a požadoval ruční práce ve škole jako cestu k mravní výchově. Nikoliv penězi či dary, ale prací měl člověk podle Beneše dávat to nejlepší ze sebe. Tak chtěl Beneš svůj národ pozdvihnout morálně. Pamatoval však i na důležitost tělesné výchovy, která v jeho pojetí zahrnovala výživu těla, tělesnou hygienu a tělesná cvičení. Požadoval „hygieničtější“ školní budovy a vybavení tříd. Můžeme předpokládat, že jej k tomuto požadavku přivedla skvělá vybavenost škol v Americe. Vojta Beneš ve své knize píše, že ho kdosi požádal o vysvětlení, jaký je rozdíl mezi naší školou a školou americkou. Odpověď uvádíme pro přehlednost v tabulce níže.

Naše škola	Americká škola
<ul style="list-style-type: none"> - založením liberalistická - zatěžuje paměť, nikoliv charakter a vůli - zaměstnává rozumové schopnosti dítěte - nechápe dítě jako člena společnosti, aktéra sociálního prostředí - myslí na potřeby zítřka, zapomíná na dnešek - v naší zemi se více ví - vnucování hotové pravdy, nikoliv její hledání 	<ul style="list-style-type: none"> - v Americe se více umí, dovede - americká škola klade důraz na umět, tvořit - škola pro život, škola jako střádání životních zkušeností, nikoliv přijímání hotových poznatků

¹⁴³ VÁŇOVÁ, R. *Československé školství ve 30. letech : (příhodovská reforma)*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1995., str. 7.

V duchu amerického vzoru chtěl Vojta Beneš vytvořit vlastní školu. Z dostupných pramenů víme, že se v roce 1918 setkal s T. G. Masarykem a jednal s ním o nutnosti pokusného školství. Chtěl, aby jeho revoluční práce v Americe vyvrcholila velkým reformním pokusem v Čechách. Měl připravenou koncepci vzorného ústavu, avšak tento plán se nikdy neuskutečnil.

Na závěr této kapitoly je třeba podotknout, že přes existenci mnoha reformních pokusů v poválečných letech byl výsledek práce tehdejší koaliční vlády jiný. Potom, co vyprchalo popřevratové nadšení, přišla pragmatická vládní politika, která ovlivnila i politiku školskou. Demokratizace vzdělání se zatím nekonala a návrhy na veřejné vysokoškolské vzdělání učitelů zůstávaly dál v zásuvkách ministerstva. Reformní snahy tak zůstávaly spíše obrazem idealismu než skutečným školským realismem.

6.3 Vojta Beneš na obranu škol proti klerikalismu

Návratem do vlasti začala také nová etapa Benešovy politické práce v rámci sociální demokracie. Přestože stál v jejích řadách od roku 1897, přijal svou první kandidaturu až na vyzvání voličů na Plzeňsku a v roce 1925 se stal poslancem za župu plzeňskou, kde byl zvolen opětovně roku 1929. Poslancem za sociální demokracii byl až do roku 1935, v letech 1935 a 1936 byl senátorem Národního shromáždění. V obou sněmovnách byl zpravodajem kulturního výboru, kde vytrvale hájil zájmy národa, odrážel útoky na učitelstvo a chránil demokratický ráz československého školství.¹⁴⁴ K dalším funkcím Beneše patřilo předsednictví Svazu československého národního osvobození.

Mezi úspěchy Vojty Beneše na poli politickém patřilo mimo jiné přijetí nového zákona o újezdních školách měšťanských a především pak působení v oblasti sociální politiky, konkrétně v zajištění péče o děti v obtížné zdravotní či sociální situaci (prakticky vykonávané v Zemském ústředí péče o mládež). Tuto oblast jeho činnosti rozebereme později podrobně. Velké zásluhy Vojty Beneše se pojí též s roky 1926 a 1927 a

¹⁴⁴ Informace o dějinách sociální demokracie a činnosti Vojty Beneše v této straně v knize TOMEŠ, J. *Průkopníci a pokračovatelé : osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878-2003*. Praha : Demos, 2004.

souvisí s ohrožením tehdejší školy katolickým klerikalismem. Nejlépe vystihuje tuto dobu a Benešovo konání následující úryvek z věstníku Moravskoslezský učitel z roku 1938:

„Když reakce v letech 1926-1927 zuřivě útočila za « panské koalice » na školu, která jí byla dána bez ochrany v plen, postavil se jediný statečně a nadšeně na její ochranu jako obránce školy a učitelstva. Jeho spisky z této doby « Nepromluvíš křivého svědectví » (1926) a « Výchova k otroctvu či ke svobodě? » zůstanou navždy krásným dokumentem jeho statečného ducha a jeho lásky ke škole a učitelstvu právě tak, jako sta a sta přednášek, které tehdy na obranu školy a učitelstva konal, a řadu článků, které o téže věci do novin napsal. Odrazil-li se tento tehdy velmi nebezpečný útok reakce na školství, « ponechané bez ochrany », je to kromě zemřelého Gustava Habrmana hlavní zásluhou Vojty Beneše.“¹⁴⁵

Co přimělo Vojtu Beneše, aby zdvihl hlas tak jako mnohokrát předtím a upozornil na nebezpečí pro školu, kdyby se dostala zpět pod nadvládu církve?

On sám, coby poctivý, čestný a pravdu milující člověk byl především silně pobouřen křivými obviněními, které páter Bohumil Stašek a jeho Lidová strana vnesla proti národní škole. Zároveň tu byla živá vzpomínka na starou monarchii, ve které vládl Bůh nad duchovními vrchnostmi, které řídily vrchnosti světské, jimž byla podřízena i naše země. Vzpomínka na stav, kdy neexistovala vláda lidu, ale vláda nad lidem. A byly tu i Benešovy osobní zkušenosti z Ameriky z dob první světové války. V řadě jeho knih z této doby najdeme zmínky o tom, že mezi svobodomyšlnými a katolickými Čechy v Americe existovala hluboká propast. Tyto dva tábory spolu nekomunikovaly, neměly zájem o společnou věc. Trvalo téměř tři roky, než se za první světové války katoličtí Čechové v Americe přidali na stranu zápasu o národní svobodu. Hlavní příčinou byla podle Beneše, který na spojení těchto dvou skupin usilovně pracoval, duchovní rozpolcenost. Stejnou rozpolcenost měla podle něj vytvářet škola, která by zdůrazňovala politickou či náboženskou rozdílnost. Ta byla nebezpečná zvláště v dobách krizí, kdy musí být národ jednotný, má-li být zachován. V neposlední řadě bylo důvodem velké angažovanosti v této kauze i Benešovo zjevné tíhnutí k husitství a jeho pohled na římskokatolickou církev jako na tmářskou organizaci.

¹⁴⁵ Moravskoslezský učitel – věstník ústředník spolků učitelských na Moravě a ve Slezsku, 1938, roč. XXXV., č. 30-31. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/2.

Podívejme se na situaci roku 1926 blíže. 25. listopadu přednesl páter Bohumil Stašek, poslanec, generální tajemník Československé strany lidové a šéfredaktor Lidových listů, v poslanecké sněmovně řeč, ve které hlásal, že národní škola a její učitel ohrožuje a podlamuje budoucnost naší země. Tím vyvrcholila kritika poslanců této strany, kteří nesouhlasili s tehdejší pojetím školy, která se podle nich nacházela v naprostém úpadku a měla vychovávat mravně pokřivenou mládež. Báli se o budoucnost katolické církve, o postavení katolického dítěte a katolického učitele, kteří měli údajně trpět v národní škole jako mučedníci. Zásadní chybu viděl páter Stašek i ostatní představitelé strany ve výchovných a vzdělávacích metodách vycházejících z materialistického světového názoru, který zpochybnil Boha jako nositele neviditelného, nehmatatelného, leč vyššího řádu, kterému je podřízen celý svět. Do středu výchovy bylo naopak postaveno dítě – člověk – budoucí občan svobodného státu, poslušný zákonům, které si uložil sám, ze své svobodné vůle a ušlechtilého rozumu. Tento názor se stal trnem v oku představitelům Lidové strany¹⁴⁶. Naopak výchovu, která směřovala mládež k poddanosti církvi, označoval Vojta Beneš jako „výchovu k otroctvu“.

„Katolické náboženství nezůstalo jen poměrem člověka k Bohu a neomezilo absolutní úsudky jen na věci metafyzické, ale vztáhlo je i na obory smyslové zkušenosti, stalo se světovým názorem a přišlo do konfliktu s empirickými, neustále se rozvíjejícími vědomostmi.“¹⁴⁷

¹⁴⁶ Spor se podobal historickým událostem 19. století, kdy spolu stát a církev soupeřily o vládu nad národním školstvím. Po porážce revoluce v roce 1848 zavládlo období bachovského absolutismu. V roce 1855 uzavřel papež Pius IX. s rakouským císařem Františkem Josefem I. konkordát, který nově vymezil vzájemné vztahy školy a církve. Podle této dohody bylo vyučování na nižších i vyšších školách podřízeno církvi. Gymnázia a střední školy určené pro katolickou mládež se staly konfesijní. Učitelem na těchto školách se mohl stát jen katolík. Nábožensky smíšené školy byly rozpuštěny, což mělo negativní vliv na vzdělání a celkové postavení např. židovských dětí, které byly nuceny sedět v oddělených lavicích a měly zakázáno stýkat se s ostatními dětmi. Všechny učebnice byly revidovány, aby byly v souladu s učením katolické církve. Hlavním vyučovacím předmětem bylo náboženství. Konkordát přinesl také značně nerovnoprávné postavení protestantů. Ti museli své školy platit z církevních zdrojů, což mělo často za následek jejich zánik. Katolické školy byly naopak financovány z veřejných zdrojů. Nekatolictví učitelé byli vyloučeni z učitelského stavu. V roce 1860 se vzdal císař František Josef I. absolutismu, což přineslo jisté uvolnění a nová práva do škol. Císařský patent z roku 1861 zaručil protestantům rovnost s katolíky, svobodu a veřejnost vyznání atd. Prosincové zákony z roku 1867 tuto rovnoprávnost potvrdily a daly průchod ideji náboženské svobody, svobody svědomí, mínění, projevu. V roce 1866 utrpělo Rakousko další těžkou porážku ve válce s Bismarckovým Pruskem. Tento neúspěch se částečně svaloval i na konkordátní školy a volalo se po osvobození školy národní. O následném uspořádání poměru státu a církve v oboru školství, který vyplynul z celkové situace v monarchii, hovoří kniha *Interkonfesijní škola v Rakousku* (1907). Školský zákon z roku 1868 předal školy pod státní správu, kterou reprezentovaly školní rady (zemské, okresní a místní) a postavil je na interkonfesijní základ, „tj. vyučování laické je svobodno od všech konfesijních vlivů.“¹⁴⁶. Toto rozhodnutí v praxi znamenalo, že školy mohly navštěvovat děti bez ohledu na své náboženské vyznání. Toto nařízení mělo vliv i na obsah vyučování. Stát zajistil výuku náboženství, které prováděla stále církev a měla nad ním dohled. Zároveň však stát zaručil, že ostatní předměty budou podávat vědění na základě poznatků novodobé vědy, bez příměsi církevní ideologie.

¹⁴⁷ *Interkonfesijní škola v Rakousku : k disciplinování učitele Lva Pelikána*. Praha : Čas, 1907, s. 11 – 12.

Novou školu, vzdělávající pro život a pro hospodářské potřeby potřebovali zvláště rakouští Němci, kteří na poli průmyslu a obchodu začali dobývat světové trhy a potřebovali vzdělané a schopné pracovníky pro své záměry. Církve či náboženské společnosti byly dále oprávněny zřizovat a na svůj náklad vydržovat školy soukromé, veřejnými se mohly stát až po splnění zákonných podmínek. Učitelem se mohl stát člověk bez ohledu na své vyznání, po splnění zákonných podmínek. Toto nařízení neplatilo pro Slovensko, kde mohla církev stále zřizovat školy veřejné. Zásady zákona z roku 1868 pak důsledně provedl říšský zákon vydaný 14. května 1869, který stanovil nová pravidla národního školství a prodloužil školní docházku na osm let. Zákon nevyloučil náboženství ze školy, protože připouštěl jeho pozitivní působení na člověka, ale odmítl jej jako centrální bod celého vyučování.

Proti novým zákonům se však znovu postavila katolická církev. Zákon z roku 1868 zavrhl sám papež Pius IX., později proti němu protestovali i čeští biskupové, kteří požadovali obnovení stavu, který nastolil konkordát. Na tento nátlak církve a jako odpověď na vlnu kritiky školského zákona z roku 1869, která přicházela z řad šlechty a měla hospodářský podtext, byla v roce 1883 vydána novela zákona s mnoha neblahými důsledky pro školu. Umožnila například úlevy ve školní docházce, znamenala nový ústupek katolické církvi. Vyučování na školách začínalo a končilo modlitbami, děti i učitelé navštěvovali katolické bohoslužby. V učebnicích se znovu objevovaly články katolického charakteru. Novela také zvýšila počet výukových hodin náboženství a nařizovala učitelům dozor nad náboženskými cvičeními. Na učitelských ústavech bylo omezeno vyučování pedagogiky a všeobecně vzdělávacích předmětů ve prospěch náboženství a hře na varhany, což nepochybně snížilo úroveň učitelských stavů. Otakar Kádner označil tento stav za zrušení interkonfesijnosti školy.¹⁴⁸

Avšak druhá polovina 19. století a začátek 20. století postavil před školu a jejího učitele zcela nové úkoly. Společenský vývoj, prohlubující se dělba práce, specializace oborů, rozvoj průmyslu a rostoucí potřeba odborných pracovníků měla za následek nárůst počtu škol a profesionalizaci učitelů. A tak se znovu vymezoval poměr mezi školou a církví. Výstižnou charakteristiku tohoto vztahu najdeme v přednášce F. Morkese „*K historii českého církevního školství*“ (2000). Konstatuje, že otázka postavení církve na školách byla na přelomu století ovlivněna mimo jiné i rostoucí organizovaností učitelstva

¹⁴⁸ KÁDNER, O. *Vývoj a dnešní soustava školství*. 1. díl, s. 123.

ve spolecích a politizací veřejného života, v němž politizující katolicismus nebyl u učitelstva oblíben. Naopak. Učitelé, kteří se stali novou, samostatnou pracovní skupinou, prosazovali názor, že škola má být vědecká a kulturní instituce, která potřebuje klid a prostor pro realizaci svých pedagogických záměrů, které nesmí být spojovány se zájmy jakékoliv církve. Ideálem učitelů byla volná škola, ve které se měly děti různého vyznání vzdělávat a vychovávat společně, ve vzájemném respektu a toleranci, v těsném spojení se skutečným životem. S tímto dědictvím vstoupila česká škola do 20. století. Na něm začal podle Františka Morkese stavět nový, samostatný československý stát i jeho národní školství.

Jeden z prvních výnosů Gustava Habrmana, který v letech 1918 – 1920 zastával funkci ministra školství, stanovil, že „politické a náboženské přesvědčení nemůže být předmětem disciplinárního vyšetřování“¹⁴⁹. Zároveň byl vydán výnos o náboženských úkonech¹⁵⁰. Škola ani úřady nesměly žáky k účasti na náboženských úkonech nutit ani jim v nich bránit. Výnos o těchto věcech zněl velmi citlivě, neboť nabádal k taktnímu a opatrnému postupu ve věcech náboženství a vědomě se nepouštěl do podrobných předpisů či nařízení. K otázce výuky náboženství se vymezilo ministerstvo výnosem ze srpna roku 1919, který nařizoval, že povinná výuka náboženství nesmí být v rozporu se školní výchovou a působením rodiny. Na obecných a měšťanských školách se náboženství vyučovalo 2 hodiny týdně, rovněž tak na nižších stupních škol středních. Ve IV. a V. třídách gymnázií a reálků se náboženství vyučovalo jen jednu hodinu týdně. Zproštění výuky náboženství měli být všichni žáci bez víry a žáci víry neuznané státem, pokud si rodiče nepřáli jinak. Učitelé katolického náboženství, kterým se snížil počet výukových hodin vlivem nižšího počtu hodin náboženství, byli povinni vyučovat předměty, pro které nenabývali učitelskou způsobilost. Ústavní listina Československé republiky z roku 1920 potvrdila, že „státní správě přísluší vrchní vedení a dozor na veškeré vyučování a vychovávání“¹⁵¹ a zaručila základní občanská práva a povinnosti, mimo jiné i svobodu víry a právo „vykonávat veřejně i soukromě jakékoli vyznání, náboženství nebo víru, pokud

¹⁴⁹ Morkes, F. K historii českého církevního školství, Referát na setkání ředitelů církevních škol. Praha : 2000

¹⁵⁰ „V tomto výnosu, platném pro všechny střední školy, se sdělovalo, že náboženské úkony nejsou integrující částí náboženské výuky ve školách (jak to stanovila nařízení z roku 1870) a proto že ani neúčast žactva na těchto úkonech nemá žádný vliv na známku z mravů, ani na známku prospěchovou z náboženství. Účast žáků na náboženských úkonech měla být pouze záležitostí jejich náboženského citu, případně vůle rodičů. Současně ministerstvo školství zrušilo i povinnost profesorů mít při náboženských úkonech nad žactvem dozor. V případě žáků obecných a občanských škol výnos stanovil, že i jejich účast na náboženských úkonech je dobrovolná a že je třeba se vystříhati „všelikého nátlaku pro účastenství v nich“. V tomto případě upozorňoval výnos i na to, že zejména v zimě mohou útlé a chatrně oděné děti v nevytopené kapli či studeném kostele snadno utrpět újmu na zdraví. Obdobně jako v případě středních škol, ani u žáků obecných a měšťanských škol neměla neúčast mít vliv na známky z chování nebo náboženství a dozor učitelů při náboženských úkonech se stával dobrovolným.“ www.eamos.cz.

¹⁵¹ Ústava Československé republiky z roku 1920, zák. 121/120 Sb., § 120

výkon ten není v neshodě s veřejným pořádkem a řádem nebo s dobrými mravy“¹⁵². Od roku 1920 měli učitelé právo spolurozhodovat v místních, okresních a župních radách o otázkách výchovy mládeže. Všechna tato opatření dala svobodu přesvědčení učitelům, dětem, studentům i rodičům, do značné míry však omezila vliv církve na výchovu a vzdělání, po jehož znovuoživení volala v roce 1926 Lidová strana. Vojta Beneš byl jedním z těch, kteří se proti tomuto volání ostře ohradili.¹⁵³

Vojta Beneš dobře vycítil nebezpečí, které tento spor nesl. Znal podobnou situaci z Francie, kde byli lidé nabádáni, aby neposílali do národních škol děti, protože tam budou zkaženy. Ve svém spise *Výchova k otroctvu či ke svobodě* (1927) rezolutně odmítl, že by stará monarchistická a kněžím podřízená škola byla lepší. Vyvracel tvrzení o údajné lásce mezi učitelem a knězem. Chápal je jako výplod státních školských úřadů bývalé rakouské monarchie. Připomínal, že dříve byl učitel podřízen církvi, která ho považovala spíše za pacholka než za vychovatele dětí, a že smysl výchovy v monarchii byl jiný, než jaký si žádá nová doba. Tehdejší cílem výchovy bylo naučit děti psát, číst a především poslouchat cizí vládnoucí vrchnost. Novým cílem výchovy dle Beneše mělo být dítě mravní, inteligentní, slušné, čestné, spravedlivé, které chce dobro pro sebe i pro národní a státní společenství. Stará škola učila otrocké poslušnosti, nová měla učit poslušnosti právu a občanské sebevládě, protože jedině tak měla smysl znovuzískaná svoboda naší země.

*„Nebojujeme proti Bohu, proti náboženství. Proti žádnému náboženství, neboť každý nosí svého Boha v srdci svém. Bojujeme pouze proti náboženskému fanatismu lidové strany, která nechce československému státu přiznati práva, aby té jednotě a suverenitě československého národa sloužilo podle ducha ústavy, podle níž je a zůstane lid jediným zdrojem státní moci.“*¹⁵⁴

Vojta Beneš nebojoval proti Bohu. Uznával význam církve, která patřila po staletí k důležitým nositelům vzdělanosti a nejinak tomu bylo ještě ve stoletím devatenáctém. Znovu se vracíme k přednášce Františka Morkese, který o církevním školství (2000) řekl, že nesmí být přehlížena důležitá role duchovních v rozvoji škol v 18. a 19. století, protože právě duchovní měli větší cit ve vztahu k dítěti a vyšší vzdělání než většina tehdejších, profesně nepřipravených učitelů, kterými byli vysloužilí vojáci, zběhlí studenti či jiní

¹⁵² Ústava Československé republiky z roku 1920, zák. 121/120 Sb., § 122

¹⁵³ Další informace o historii církevního školství jsme čerpali z *Revue církevního práva* (více detailů o zdroji lze nalézt v Seznamu literatury uvedeném v závěru této práce)

¹⁵⁴ BENEŠ, V. *Výchova k otroctvu či ke svobodě?* Praha : Knihovna svazu národního osvobození, 1927, č. 42, s. 15.

vyučující považující své učitelování pouze za dočasné.¹⁵⁵ Ve shodě s tímto tvrzením jsou i názory Benešovy. To, proti čemu v roce 1926 bojoval, byl náboženský fanatismus a křivá nařčení Lidové strany. Obvinil pátera Staška ze znehodnocování parlamentarismu a zneužívání parlamentu k demagogii a osobním útokům. Ve svém spisu Nepromluvíš křivého svědectví (1926) pak bod po bodu vyvracel lživá tvrzení pátera Staška prostřednictvím výpovědí svědků, příkladů ze života škol a vlastním šetřením na příslušných místech. Vyvracel nepravdy o tom, že Alois Jirásek byl zdrojem protikatolického štvání, že docházelo k persekuci katolických učitelů ve státních úřadech, že nové čítanky záměrně vypouštějí vše náboženské, že žáky učí mravně pokřivení učitelé apod. Zabýval se však i složitým vztahem školy a církve. Hlavní úskalí v tomto vztahu viděl Vojta Beneš v rozdílném pohledu na morálku. Podle církve nemohl být původcem mravního řádu člověk, který se na svět rodí se zátěží dědičného hříchu, ale pouze Bůh. Proto neměl být člověk vychován ke svobodnému lidství, jak to požadoval Beneš a mnoho dalších. Měl se stát pasivním, poslušným a věrným služebníkem cizí vrchnosti. Je nutno dodat, že tento názor neprosazovala církev obecně, ale především Lidová strana. Například profesor evangelické fakulty, Dr. František Žilka¹⁵⁶ rovněž žádal veřejné, laické, svobodomyšlné státní školství. Beneš dále upozorňoval na nepříznivou situaci na Slovensku, kde v menších vesnicích vedle sebe existovaly dvě až tři školy – katolická, protestantská a státní. Všechny byly jednotřídní, protože v nich nebylo dost dětí pro další třídu a žák zůstával 8 let v třídě jedině!

Ideálem Vojty Beneše byla škola, která slouží státu, je pilířem národní jednoty, věří v člověka, který je zdrojem moci a vládne sám sobě. Výchova, která odmítla otrockou poslušnost a dokázala vychovat dítě k sebevládě, svobodě, suverenitě a mravním schopnostem, měla být hlavním úkolem národní školy. Proč? Protože pokud se ocitne stát v krizi, musí být národ jednotný.

„I nová škola učí paměť dítěte, psát i počítat, ale nezůstává jen u paměti. Neboť dítě je vedle paměti také rozum, úsudek, srdce a vůle. Věříme, že výchovou lze dovést mládež k rozumu osvícenému, k srdci šlechetnému a vůli i charakteru pevnému. Český člověk musí umět také poslouchat, ale svůj osvícený rozum, ušlechtilé srdce, železnou vůli za cílem všeobecného dobra.“¹⁵⁷

¹⁵⁵ Morkes, F. K historii českého církevního školství, Referát na setkání ředitelů církevních škol. Praha : 2000

¹⁵⁶ Dr. František Žilka (1871-1944) vedl katedru Nového zákona na Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké v Praze.

¹⁵⁷ BENEŠ, V. *Výchova k otroctvu či ke svobodě?* Praha : Knihovna svazu národního osvobození, 1927, č. 42, s. 21.

Na obhajobu národní školy Vojta Beneš doložil ve své knize *Výchova k otroctvu či ke svobodě* (1927) řadu příkladů ze škol, kde děti svědomitě pomáhaly chudým, opuštěným nebo nemocným dětem i ostatním potřebným. Chtěl tak demonstrovat lidský a vpravdě křesťanský duch tehdejší školy.

„Protože mám rád svůj národ a miluji jeho lid, vyznávám se s Parkerem, že tak,

jako věřím ve svého Boha,

tak věřím, že demokracie je jedinou nadějí československého národa,

že demokracie bez dobrých škol národních je nemožna,

že národní škola musí býti domovem, rájem našich dětí,

a že bude-li ideál svobodné, jednotné národní školy uskutečněn, krev našich umučených bratří, krev našich synů, padlých v boji za svobodu, nebyla vylita nadarmo.“¹⁵⁸

6.4 V čele Zemského ústředí péče o mládež

Vojta Beneš po návratu do svobodného Československa dobře vycítil, že místem, kde bylo v poválečném období třeba jeho bohatých zkušeností, jeho pílě a nadšení, byla péče o děti a mládež. Měla v tu dobu v naší zemi už dlouhou tradici.

První nalezištec v Čechách vznikl již po třicetileté válce, kdy přibývalo opuštěných dětí, o které pečoval Vlašský špitál¹⁵⁹. Byl to však dobrovolný charitativní počín a příklad občanské ctnosti, nikoliv iniciativa státu. Teprve v roce 1862 se stala součástí říšského zákona nařízení upravující péči o osiřelé a opuštěné děti. Zemský chudinský zákon z roku 1868 potvrdil právo na veřejnou pomoc a péči potřebným osobám bez ohledu na jejich věk, čímž se starost o osiřelé děti stala obecní povinností. Nutno dodat, že značně neoblíbenou. První významnou institucí, která pečovala o opuštěné děti, byl Zemský

¹⁵⁸ BENEŠ, V. *Výchova k otroctvu či ke svobodě?* Praha : Knihovna svazu národního osvobození, 1927, č. 42, s. 47.

¹⁵⁹ Vlašský špitál sídlil ve Vlašské ulici č.p. 335/III. Původně patřil Italské kongregaci, která zde zřídila nemocnici a špitál, který se později změnil v chudobinec a sirotčinec. Poskytoval ochranu chudým, dětem bez rozdílu víry či národnosti, nemanželským rodičkám, svobodným matkám. (Zdroj: *Měsíčník městské části Praha 1*. Únor 2009, str. 27)

výbor v Čechách pro péči o mládež. Tu v roce 1902 založil Zemský sirotčí fond. V roce 1904 vznikly dobrovolné, samosprávné organizace, tzv. Okresní komise pro péči o mládež, které pomáhaly úřadům s péčí o mládež ohroženou ve vývoji tělesném, rozumovém nebo mravním. Zdrojem financování jejich práce byly členské příspěvky, příspěvky od přátel, příspěvky od obce a dále výdělky z vlastních aktivit a výdělky z kampaní, které se konaly třikrát ročně. Vrcholným orgánem Okresních komisí byla od roku 1908 Česká zemská komise pro péči o mládež, která sdružovala dobrovolné pracovníky různých oborů a pracovala bez finanční pomoci státu. Takto vypadala struktura polooficiálních institucí sociální péče o ohrožené děti u nás před první světovou válkou. V této podobě již poskytovala soustavnou, profesionální, na prevenci zaměřenou pomoc, opřenu o moderní, vědecké poznání dítěte. Zůstala stále podepřena dobrovolnými a náboženskými spolky, které zachovávaly spontánní a přirozený charakter poskytované péče. Zároveň celé toto soukolí pomáhající dětem spolupracovalo s dalšími institucemi, které Beneš nazýval humanitními. Patřil mezi ně např. Červený kříž, Masarykova liga proti tuberkulóze. Spolupráce byla navázána i s Péčí o pracující dorost, s Venkov dětem či Zdravá generace atd.

Pokud se podíváme na způsob vzniku organizované péče o mládež, můžeme konstatovat, že byla konstituována tzv. „zdola“. Na počátku nestála organizace či nařízení státu. Byli to jednotlivci – dobrovolníci, učitelé (prameny uvádějí zapojení až 5 000 národních učitelů v Okresních péčích) a další nadšenci, kteří byli ochotni věnovat svůj volný čas, energii a často i peníze na pomoc dětem. Oni byli tím dobrým základem, který stál u zrodu organizované péče o mládež a který byl připraven k práci v momentě, kdy se péče o dítě stala skutečným národním zájmem. Mezi tyto dobrodince patřil i Vojta Beneš. O svém prvním kontaktu s touto organizací napsal v Našem Polabí v dubnu 1935. Ještě za svého působení v Brandýse nad Labem v době před první světovou válkou se konala v Okresním domě schůze, na které přednášel i Břetislav Foustka, profesor pražské univerzity. Rozvíjel zde obraz neradostného dětství, vzpomínal na tisíce a tisíce opuštěných dětí, dětí abnormálních, životem poznamenaných. Vojty Beneše se tato přednáška hluboce dotkla a patřil mezi první, kteří se k práci pro české dítě přihlásili. Stal se tajemníkem Okresní péče o mládež. Později měl v této organizaci funkci generálního poručníka osiřelých dětí a také v letech těsně po válce organizoval ošacovací a stravovací

kampaně pro děti nezaměstnaných otců a matek. Práce v Zemském ústředí byla jen logickým vyústěním cesty, kterou započal v Brandýse před válkou.¹⁶⁰

Hlavním úkolem České zemské komise pro péči o mládež byla podpora a koordinace činnosti Okresních komisí péče o mládež. V roce 1918 jich sdružovala 138! Zakládala ale i specializované ústavy a zařízení, např. Výchovný ústav pro debilní mládež (1910), Sdružení pro výzkum dítěte (1910), Ochrana matek a kojenců (1915) atd. Zabývala se osvětou, vydávala časopis Ochrana mládeže (později přejmenovaného na Péče o mládež a od roku 1936 nový měsíčník s názvem V dětech je národ věčný). Péče o mládež se od roku 1915 stala novým vyučovacím předmětem na učitelských ústavech. V roce 1918 byla otevřena Vyšší škola sociální péče pro absolventy středních škol. Velký význam měla komise během první světové války a krátce po ní, kdy narostl počet dětí, které nutně potřebovaly pomoc. Byli to váleční sirotci a děti ze sociálně slabých rodin. Na konci války spravovala komise 15 vlastních ústavů a zároveň umisťovala na své náklady děti do specializovaných ústavů. V té době byly Okresní komise přejmenovány na Okresní péče o mládež a staly se výkonným orgánem Zemské komise. Zároveň vydalo Ministerstvo sociální péče nové stanovy a Československá zemská komise byla přejmenována na Zemské ústředí péče o mládež. V té době sdružovalo 220 Okresních péčí v Čechách a 79 na Moravě a ve Slezsku.¹⁶¹

Vraťme se nyní zpět k Vojtovi Benešovi. Když Beneš promýšlel nutnost postarat se o potřebné děti, dával své myšlenky a názory do poměru s americkým heslem *Pomoz si sám!*, jehož praktické důsledky viděl na vlastní oči během svého pobytu v USA. V české emigraci se podle Beneše díky tomuto tvrdému, ale příležitost dávajícímu principu probudila skrytá energie, iniciativa, radost z úspěchu a činu, odvaha do života, schopnost dívat se s klidem vstříc nesnázím. Zdůrazňoval však, že dítě si samo pomoci nedovede, a je proto povinností státu tuto péči zajistit, protože národ jsou i děti nemocné, opuštěné či jinak znevýhodněné, které nedokážou samy tento svůj úděl změnit. Vojta Beneš prohlásil, že „*V dětech je národ věčný*“. Toto krédo, které se později stalo vůdčí myšlenkou Zemského ústředí péče o mládež od jeho vstupu do této organizace, poprvé vyslovil během své přednášky O nejkrásnějším vlastenectví v rozhlase (1938).

¹⁶⁰ *Naše Polabí. : vlastivědný sborník okresu Brandýského.* Roč. XII., Okresní osvětový sbor, Brandýs nad Labem : 1935.

¹⁶¹ V části věnující se historii péče o děti a mládež v Čechách jsme čerпали z těchto zdrojů:

TVRDOŇ, A. *Péče o chudé v ČSR.* Praha : ČSÚS, 1935.

TVRDOŇ, A. *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v republice Československé : Seznam podle stavu v roce 1934.* Praha : ČSÚS, 1936.

STEJSKAL, C. *Rozvoj péče o mládež do okupace.* Plzeň : Krajský pedagogický ústav v Plzni, 1969.

Kolektiv autorů. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém.* Praha : IREAS, institut pro strukturální politiku, o.p.s., 2007, ISBN 978-80-86684-47-5. (kapitola Historický vývoj péče o opuštěné děti u nás, str. 193 – 205)

„Vlast je silná a krásná nebo ubohá a bídná ve svých dětech. Ve svých dětech je národ smrtelný nebo věčný. Je tedy úkolem nejkrásnějšího vlastenectví zachovati národu zdravé a silné, co se mu narodilo. Jeho děti. Považuji péči o dítě za jeho nejvyšší poslání.“¹⁶²

Vojta Beneš celý svůj život věřil, že výchovou se dá zlepšit svět. Tato myšlenka se prolíná celým jeho spisovatelským dílem, jeho činností v Americe, jeho prací v místních podmínkách. Prosazoval ji v již zmiňovaném spise Škola a výchova v demokratickém státě (1921), ve spise O lepší svět I-IV. (1928). Podobné myšlenky najdeme i v díle O víře ve výchovu (1932). Ve svém snažení na poli výchovy však neustále narážel na sociální překážky, které brzdily jeho práci i práci ostatních pedagogů. Proto se snažil tyto překážky odstranit a věrný heslu „*Pryč s hladovými dětmi ze školních lavic!*“ hledal pro svoji činnost organizační oporu. Nalezl ji v Zemském ústředí péče o mládež a v roce 1934 se stal jejím předsedou. Vystřídal na této pozici JUDr. A. Tůmu, sekčního šéfa Ministerstva sociální péče.

Od začátku své práce měl Vojta Beneš jasnou vizi, kam organizaci dále směřovat. Měl rovněž velmi konkrétní představu o tom, jací lidé by měli péči o děti i organizační práci v komisích a na ústředí zajišťovat. Charakterizuje ji nejlépe následující úryvek.

„Okresní péče o mládež - takový všední a nezajímavý titul. A přece jak hluboký, jak bolestný nebo zase radostný. Je za ním obsah! Jaká hluboká sociální propast se za ním otvírá a kolik lásky, obětavosti, kolik skutečného vlastenectví lze najíti za tím šedivým názvem! Není snad větší národní ctnosti nad tu, která národu zachraňuje dítě. To je ten překrásný, těžký však úkol Okresní péče o mládež, a proto kladu tak velký důraz na složení jejího výboru a předsednictva. Proto prosím, aby do něj nevstupoval nikdo, kdo nemá času ani dobré vůle věnovati se péči o dítě celým svým srdcem. Nechť se k sociální práci nehlásí marnivci a lovci spolkových funkcí, jež pak nemohou, nedovedou nebo nechtějí je zastávati. Takový mohou být funkcionáři všude jinde, ve všech možných spolcích, ale v péči o dítě jich nelze potřebovati. Jejich láska, jejich starostlivost o dítě musí být daleko, daleko větší než jejich jméno, či úřad, který v občanském životě zastávají. Jedinou odměnou, ale tou nejkrásnější, bude vděk tolikých dětských očí Vašeho kraje.“¹⁶³

¹⁶² BENEŠ, V. *V dětech je národ věčný - O nejkrásnějším vlastenectví, svazek I.* Praha : Knihnice Zemského ústředí péče o mládež v Čechách, 1938, str. 5.

¹⁶³ Úryvek z řeči Vojty Beneše, předsedy Zemského ústředí péče o mládež, čtený na valné schůzi Okresní péče o mládež v Poděbradech: *Věštník zemského ústředí péče o mládež v Čechách*, 1938, č. 4-5, s. 39. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/1.

V Zemském ústředí se znovu projevila Benešova potřeba tvořit, nebo minimálně přetvářet starý zacházející útvar v nový, s lepším obsahem a moderním duchem. Zemské ústředí se potýkalo s celou řadou obtíží, především finančních. Benešovým záměrem bylo přetvořit spolek financovaný z členských příspěvků a veřejných subvencí na veřejnoprávní organizaci. Reforma Zemského ústředí znamenala těžkou práci a výsledky se dostavovaly jen zvolna.

„Nešlo to tak rychle, jak si přál, a nešlo to ani snadno. Vlastní povaha přímo vulkanická narážela na překážky den co den. Řada přátel věrně oddaných myšlence rostla pomalu; jsou to funkce pomalé a málo lesklé, než aby se do nich hrnuli pracovníci. Práce mravenčí s prostředky sotva dostačujícími, hodně byrokraticky podložená. Ale V. Beneš dovedl vydržet v této bojové posici. Až zvítězil. Dnes si můžeme říci, že zvítězil. Co bylo možno pro péči o mládež v Čechách touto spolkovou formou udělat, bylo uskutečněno.“¹⁶⁴

Jeho zásluhou se organizace mohutně rozvíjela, její vnitřní reformy směřovaly k tomu, aby se zlepšila a usnadnila její činnost a v návaznosti na to i sociální postavení dítěte a školy. Pro tento účel doplnil Vojta Beneš Zemské ústředí novými pedagogicko-sociálními zařízeními. Můžeme jmenovat například založení Zemského pedologického ústavu v roce 1935, který sloužil jako sběrná, diagnostická a třídící stanice a který začal tvořit jednotnou evidenci postižených dětí a mládeže v naší zemi. Zde Vojta Beneš úzce spolupracoval s Doc. PhDr. Cyrilem Stejskalem¹⁶⁵, který na základě požadavku ministerstva v roce 1935 vypracoval vědeckou koncepci a organizační plán tohoto pedopsychologicky zaměřeného pracoviště.

„Senátor Vojta Beneš, bratr ministra zahraničí, si mě pozval k spolupráci a udělal mě ředitelem Zemské poradny péče o mládež, kterou teď horečně organizují, abychom 1. ledna mohli začít vyšetřovat. Budou mi podléhat všechny české děti v celé zemi české, pokud jsou jakkoliv nehybné, tedy zmrzačené, hluchoněmé, slepé a nevidomé, slabomyslné a duševně jinak nenormální, zanedbané a ohrožené zpuštěním, dorostenci od soudů mládeže. Počítám, že jich máme v Čechách ke 30 000¹⁶⁶. Práce těžká a často neradostná, ale někdo ji musí dělat a pořádně. To jsou také duše národa.“¹⁶⁷

¹⁶⁴ KUBISTA, J. V dětech je národ věčný. *Věstník zemského ústředí péče o mládež v Čechách*, 1938, roč. 1, č. 6-7, s. 39. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/1.

¹⁶⁵ Doc. PhDr. Cyril Stejskal patří k zakladatelům českého poradenství, školní psychologie a pedologie.

¹⁶⁶ C. Stejskal provedl průzkum v národních školách a dostal se ke skutečnému číslu, které nebylo daleko od původního odhadu. Napočítal 27 tisíc „abnormálních“ dětí (tehdejší výraz pro děti znevýhodněné).

¹⁶⁷ MUSIL, J.V. *Cyril Stejskal - život a dílo : rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*. Olomouc : Společnost J.L. Fischera, 2005, ISBN 80-903449-0-9, str. 16.

V době, kdy ústav zahájil svou činnost, byl velmi skromně vybaven po stránce personální, ale hmotně nestrádal. Byla to velká zásluha Vojty Beneše, který vyčlenil celé II. poschodí budovy Zemského ústředí v pražské Chotkově ulici č. 8. Protože se předpokládalo, že ústav bude často pracovat s dětmi z venkova, poskytl Beneš ještě další hmotné a finanční prostředky. Věnoval ústavu větší část volných a zlevněných jízdenek, vyhradil roční paušál 80 000 Kč, aby mohly děti vyšetřené v pedologickém ústavu nastoupit do specializovaných ústavů (Jedličkův nebo Deylův ústav¹⁶⁸) a dalších 15 000 Kč na úhradu léčby potřebným dětem na zakoupení ortopedických přístrojů a pomůcek.

„Protože se dalo předpokládat, že všechna vyšetření u nás a na klinikách nebude možnost pořídit za jediný den, rozhodl předseda senátor Vojta Beneš velkoryse, že o ubytování a stravování pozvaných dětí a jejich průvodců se Zemské ústředí postará ve vlastním útulku. V témže II. poschodí dal upravit kuchyň, ložnici pro děti a sousední pro jejich matky, celkem s 10 lůžky; rovněž hospodyně a pěstounka, obě hodné sirotky po legionářích, byly ubytovány v přilehlé místnosti. Tento útulek se nám velmi osvědčoval. Dopoledne pěstounka Mária vodila děti na určené kliniky, po obědě a odpočinku je zavedla na blízký Hrad, na petřínskou rozhlednu, k orloji nebo do loutkového divadla, za nepříznivého počasí měla pro své svěřence po ruce hry a knížky. Tak mohly děti pobýt u nás i několik dní, zvláště ty, které si vzal do práce prof. Seeman na svém foniatickém oddělení, než zacvičili matku, aby podle návodu doma pokračovala v rehabilitačních cvičeních. Ale také s psychologické stránky se ukázalo toto řešení velmi výhodným. Když byly děti „doma“, zacházeli jsme – i večer – mezi ně, sblížovali se s nimi, nenápadně je pozorovali při jejich vyprávění a zábavách. Teprve když odložily ostych před námi, brali jsme si je s sebou na vlastní psychologické vyšetření.“¹⁶⁹

Mezi další úspěchy v oblasti péče o mládež patřilo zřízení dorostových odborů při Zemském ústředí i při Okresních péčích o mládež, nové upravení poraden pro volbu povolání a jejich začlenění k sociální péči.

¹⁶⁸ Jedličkův ústav na pražském Vyšehradě byl založen v roce 1913 pražským chirurgem Rudolfem Jedličkou. Zařízení pečovalo o tělesně postižené děti a poskytovalo jim nejen rehabilitační péči, ale i vzdělání. Zahrnovalo mateřskou, základní a několik typů středních škol. Původně byl ustaven a přes čtyřicet let provozován Spolkem pro léčbu a výchovu rachitiků a mrzáků v Praze. (zdroj: http://www.jus.cz/parse_url.php?url=/historie-JUS-jako-celku)

Deylův ústav byl založen v roce 1910 Zemským spolkem pro výchovu a zaopatřování slepců v Praze v čele s očním lékařem a vědcem MUDr. Janem Deylem. Vznikl jako dobročinné zařízení určené pro výchovu slepé mládeže v domě u Sedmí čertů na Malé straně na Maltézském náměstí. (zdroj: <http://www.kjd.cz/about?setlang=cs>)

¹⁶⁹ MUSIL, J.V. Cyril Stejskal - život a dílo : rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace. Olomouc : Společnost J.L. Fischera, 2005, ISBN 80-903449-0-9, str. 97.

Velmi významnou snahou Vojty Beneše bylo spojení všech spolků a institucí, které pečovaly o matku a dítě, v jeden silný proud tak, aby byla veškerá sociální a zdravotní péče postavena na jeden společný zákonný základ. Tím zasáhl do osudů Československé ochrany matek a dětí, která po více než 20 let samostatně vykonávala preventivní zdravotní péči o matky a děti. Její představitelé zpočátku projevíli obavy, že sloučením bude obětován další klidný rozvoj organizace.

„Postup Vojty Beneše byl však upřímný, korektní a přesvědčivý. Navštívil schůzi Ochrany matek a dětí a zdůraznil, že ochrana mateřství je stejně významným problémem jako ochrana státu, přislíbil a zabezpečil dosavadním pracovníkům netoliko úplnou pracovní a programovou volnost, ale i vydatnou pomoc dosavadních duševních i hmotných sil Zemského ústředí a sám se za splnění slibů zaručil.“¹⁷⁰

19. prosince 1936 pak došlo ke sloučení Československé ochrany matek a dětí se Zemským ústředím péče o mládež v Čechách.

Vojta Beneš však nepomáhal lidem v nouzi jen prostřednictvím práce v této instituci. Jeho dobré srdce a štedrá povaha ho vedly i k osobní pomoci. Prameny hovoří o tom, jak v době největší bídy v letech 1931-1935 kupoval za svůj senátorský plat celé vagóny brambor a posílal je nezaměstnaným lidem na rodné Plzeňsko. Z odměny pro starostu Svazu učitelstva československého čtyři roky nevzal ani korunu. Každoročně ji celou rozdával na podporách chudým, kteří byli vyřazeni ze života krizí v lidské společnosti.

„Prostředky k doplňování podpor opatřuje si péče sama vlastními akcemi, dary a podniky, prostě sežene si je přičiněním a zásluhou svých vedoucích osobností i porozuměním širokých vrstev obyvatelstva. Vy jste viděli nedávno předsedu České zemské péče, dřívějšího senátora Vojtu Beneše, státí s pokladničkou na rohu pražských ulic, kde vedle jiných osobností sbíral dobrovolné dary obyvatelstva ve prospěch péče o mládež.“¹⁷¹

Činnost Vojty Beneše v Zemském ústředí skončila v září 1938. Mnichov a následný vpád Hitlera v základech otřásl republikou a otřásl i třicet let budovanou péčí o mládež. Mnoho dětí zůstalo v záboru, mnoho jich uteklo do vnitrozemí. V zemi bylo mnoho uprchlíků, kteří potřebovali pomoc. Před Zemskou péčí se otevíraly nové úkoly, její

¹⁷⁰ V dětech je národ věčný. *Věstník zemského ústředí péče o mládež v Čechách*, 1938, č. 4-5. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/1.

¹⁷¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/070schuz/s070019.htm>

činnost však byla omezena. Zemský pedologický ústav byl zrušen v prosinci 1938. Také vývoj po válce a zejména po roce 1948 se ubíral zcela jiným směrem. Nalezl inspiraci v sovětském systému péče o děti – systému, který řídil stát a vychovával děti ke kolektivnímu cítění ve velkých skupinách a velkých ústavech, zcela vzdálen citlivé, na dítě orientované péči v době předválečné.¹⁷²

¹⁷² Další informace o historickém vývoji péče o dítě v Čechách jsme čerpali z: Kolektiv autorů. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha : IREAS, institut pro strukturální politiku, o.p.s., 2007, ISBN 978-80-86684-47-5, str. 194-205.

7. POSLEDNÍ ROKY VOJTY BENEŠE VE VLASTI

Posuňme se nyní v historii naší země i v čase života Vojty Beneše o kus dál, do roku 1936. I v tomto roce vykonával Beneš politickou práci. Vykonával ji velmi poctivě, trpěl však jejími obtížemi, zejména spoustou intervencí, které po něm byly žádány a které musel provádět na úkor práce zákonodárné. Proto se v roce 1936 rozhodl svého mandátu zříci. Učinil tak těsně poté, co byl jeho bratr Edvard zvolen prezidentem Československa. V pramenech můžeme najít v souvislosti s touto událostí zmínku o tom, jak Vojta Beneš přišel do svého rodného kraje, do městečka Kralovice oznámit krajanům, že se zřekl senátorského mandátu. Zároveň však oznámil, že se nikdy nehodlá vzdát práce pro československé děti. A to také učinil.

„Učitelstvo v něm vidělo v parlamentě svého zástupce a obhájce, a proto se nerado smířilo s tím, že Vojta Beneš opustil tuto práci. I zde však zanechal po sobě skvělou památku. Zákon o újezdních školách měšťanských se – ne nadarmo – nazývá zákonem Benešovým, protože se o něj opravdu velmi zasloužil.“¹⁷³

I nadále však Beneš zůstal věrný své velké lásce - starosti a péči o mládež, o československé děti, které v něm našly skutečného dobrodince, přítele, ochránce i otce. Tak, jak za svého působení v Americe neúnavně cestoval po celém území této země, tak dál objížděl organizace pečující o mládež v Československu – Okresní péče o mládež, Okresní péče o mládež v pohraničí. Právě v pohraničí vládly nesmírně nuzné poměry. Bylo zde mnoho nezaměstnaných lidí, kteří nebyli schopni nalézt práci i několik let. Právě sem přišla velká podpora, která zmírnila hmotný nedostatek a strádání místních obyvatel. Byla zajištěna výživa, ochranné očkování. Vždy, když bylo nejhůř, Vojta Beneš obstaral vše potřebné a nikdy neváhal použít vlastních peněz. O jeho pomoc, návštěvu či proslov žádaly i jiné organizace, např. Obce přátel legionářů, Svaz národního osvobození. A tak Vojta Beneš poté, co odložil poslanecký a senátorský úřad, dál neúnavně jezdil, pomáhal, řečnil a přinášel pomoc potřebným.

„A Vojta doma nebývá, tluče se po nocích ve vlaku, časně vstává, vyjíždí, jde-li to, autem do časného rána. A po cestě mlčí, mlčí zarytě, opravuje, dopisuje koncepty svých řečí. Jsou to známé útržky z bloku s hesly, vykřičníky, otazníky. To jsou koncepty Vojtovy

¹⁷³ KOUBEK, L. *Školský rozhled*, 1938, roč. 1, č. 6-7, s. 2. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/4.

*řeči. Z těch osamocených slov skládá mohutnou mozaiku, vykouzlí plastický obraz, ať hovoří o dětech, v nichž je národ věčný, anebo mobilizuje mravní síly národa.*¹⁷⁴

V roce 1933 v Německu převzali moc nacisté, kteří se netajili svými agresivními záměry vůči ostatním státům včetně naší země. Československo se tak ocitlo ve vážném nebezpečí a Vojta Beneš si jej také velmi silně uvědomoval. Proto v roce 1937 organizoval přednáškovou kampaň s názvem Mobilisace mravních sil národa, v jejímž rámci sám přednášel v několika desítkách československých měst. Přál si, aby byl náš národ v těžkých chvílích připravený, pohotový a jednotný k obraně. Aby dokázal udržet to, co tak těžko Masaryk a legie získaly. Opět zde uplatnil své řečnické umění, kterému nemohl nikdo odolat. Byl znovu označen za apoštola - apoštola československé demokracie. Ve svých přednáškách nabádal k lásce k vlasti, obětavosti, národnímu sebevědomí a uskutečňování ideálů Masarykových. To, co mu také přineslo mnoho obdivu a úcty, byl jeho prostý a srdečný způsob jednání s lidmi bez rozdílu.

*„Vnitřní opravdovost, vyrovnanost a životní optimismus přímo z něj vyzařují a na každého působí přitažlivě. A při veškeré vážnosti jeho práce si dodnes zachoval vzácný dar srdečného humoru. Dovede vyprávěti různé příhody, které zažil, s takovou bezprostředností a tak plasticky, že je radost ho poslouchat. A zvláště mile působí, že zůstává i v řeči věrný svému původu. Ačkoliv procestoval půl světa a v Americe snad je tak doma jako v Čechách, přece podnes si zachoval některé dialektické zvláštnosti ze svého rodiště Kožlan.*¹⁷⁵

Československo se připravovalo na německou expanzi. Budovalo armádu i pohraniční opevnění. Edvard Beneš, který byl 18. prosince 1935 zvolen nástupcem T.G. Masaryka, zesílil svou aktivitu ve Společnosti národů a prosazoval zde koncepci kolektivní bezpečnosti. Posiloval vztahy s Francií a i Sovětským svazem.¹⁷⁶ Ani on však nezabránil událostem následujícím. V březnu 1938 zabral Hitler Rakousko a brzy mělo přijít na řadu i Československo, kde se sudetoněmecká otázka stala záminkou pro jeho rozbití.

¹⁷⁴ *Věstník zemského ústředí péče o mládež v Čechách*, 1938, č. 4-5, s. 39. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/1.

¹⁷⁵ ROTT, F. *Školský rozhled*, 1938, roč. I., č. 6.-7., s. 2. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, spis S 518/4.

¹⁷⁶ ČORNEJ, P.; POKORNÝ, J. *Dějiny českých zemí do roku 2004 ve zkratce*. Praha : Práh, 2004, ISBN 80-7252-026-1, str. 53.

7.1 Roky 1938 - 1948

Rok 1938 znamenal tragický zánik Československé republiky a těžce zasáhl i do životních osudů Vojty Beneše a celé jeho rodiny. V tomto roce odešel z aktivní služby na Ministerstvu školství a národní osvěty a v srpnu 1938 se vydal na další cestu do Ameriky, aby se znovu pokusil sjednotit české a slovenské spolky. Mezitím se však nad naší zemí začala stahovat mračna. Přestože jsme byli připraveni na válku, rozhodli v Mnichově zástupci čtyř velmocí (Velká Británie, Francie, Německo a Itálie) o rozbití našeho státu, bez zástupců české strany, kteří sice byli přítomni, k jednání samotnému však přizváni nebyli. Československo muselo podle mnichovské dohody postoupit pohraniční území Německu, zbytek státu byl vydán napospas Německu, které okamžitě začalo rozbíjet stávající politické struktury a začalo pronásledovat demokraty.

„Mnichovská dohoda hluboce zasáhla i do osudů Vojty Beneše. Odjel do Ameriky, kde žil určitý čas již před první válkou a během ní, aby zde v kruhu českých a slovenských spolků oslavil dvacáté výročí vzniku republiky a aby zajistil Československu, bojujícímu o svou existenci, jejich podporu. Místo toho se stal svědkem hlubokého politického rozvratu, který vnesl rozbití státu i do českých a slovenských kolonií v Americe. Nevybíravé osobní a politické útoky směřovaly proti němu i jako proti reprezentantu demokratických sil zosobněných jeho bratrem – Edvardem Benešem. Původní cíl americké cesty Vojty Beneše – sjednotit české a slovenské spolky – ztroskotal. Když v prosinci 1938 odjížděl z Ameriky, byl naplněn smutkem a hlubokým zklamáním.“¹⁷⁷

Americká národní rada skutečně pozvala Vojtu Beneše, aby u příležitosti 20. výročí vzniku republiky uskutečnil cestu po Spojených státech amerických. Odjel v polovině srpna roku 1938 do New Yorku. Začal agitovat mezi českými, ale především americkými obyvateli, ale narážel na německou propagandu a izolacionismus. Lidé mu již nebyli zdaleka tolik nakloněni, jako během první světové války. Zároveň musel snášet útoky, které mířily na jeho bratra Edvarda. V prosinci 1938 se vrátil zpět do Prahy, Edvard mezitím odešel do exilu. Po svém návratu do vlasti zažil Vojta Beneš skutečné peklo. Byl sledován, odposloucháván, přátelé se s ním přestali stýkat. Musel se bránit nenávisným útokům, které byly směřovány proti Edvardu Benešovi, celé jeho rodině a všem jeho politickým přívržencům..

¹⁷⁷ BENEŠ, E. *Dopisy bratru Vojtovi 1938-1944*. Praha : Společnost Edvarda Beneše, 1998, s. 7. ISBN 80-86107-05-1.

Po německé okupaci 15. března 1939 začalo gestapo hromadně zatýkat české demokraty a bylo jasné, že nyní byl přímo ohrožen i život Vojty Beneše. Ten se svým odjezdem dlouho váhal. Ve svých 62 letech se již netěšil dobrému zdraví a kromě toho nechtěl opustit svou milovanou vlast. Když však v dubnu 1939 odjela do USA jeho dcera Alice a po ní i syn Václav, rozhodl se Vojta Beneš k odchodu z vlasti. 7.6. 1939 překročil se ženou Emilií u Moravské Ostravice hranici, projel Polskem do Gdyně a lodí Sobieski do Londýna.¹⁷⁸ V Anglii se setkal se synem Václavem, který zde zakotvil po svém odchodu z Československa a stal se blízkým spolupracovníkem Edvarda Beneše. Po svém příjezdu do New Yorku se Vojta Beneš znovu ujal práce mezi československými krajany, a to i přes své zklamání ze svého posledního pobytu zde. Znovu tak pomohl své zemi, ale především si sám zachránil život. Pokud by býval zůstal v Československu, jen těžko by unikl kruté německé perzekuci, které byla vystavena celá jeho rodina.

Ihned po svém příjezdu dostal telegram, ve kterém ho Národní sdružení prosilo, aby se ujal organizační činnosti mezi krajany. Připravil turné přednášek, napsal kolem 300 propagačních článků, 10 knih. Tato práce už ale nebyla tak uspokojivá. Krajané byli podle jeho názoru málo obětaví, navíc ho trápilo špatné zdraví a také autorita Národního shromáždění značně klesla. Za první světové války bylo shromáždění nejdůležitějším kontaktním místem pro duo Masaryk-Beneš. Nyní měl Edvard vlastní profesionální tým, takže nebyl politicky ani finančně závislý na sdružení svého bratra. Vojtu Beneše trápil i jeho rozporuplný vztah k bratrovi. „*Eda nikdy nedovedl zakrýt svou nechut' vůči mně. Ne proto, že by byl osobně proti mně, ale proto, že nerad viděl druhého Beneše na politickém poli*“¹⁷⁹.

Zpět do vlasti se vrátil Vojta Beneš 6. října 1945. Znovu se stal poslancem Národního shromáždění. Angažoval se znovu v otázkách školství. V sociální demokracii patřil v té době k čelním představitelům strany, kteří mírnili činnost Zdeňka Fierlingera. Fierlinger, vůdce levého křídla sociální demokracie, které se hlásilo ke spolupráci s komunistickou stranou, a jeho spolupracovníci ovládli sociální demokracii a odstavili její nejlepší funkcionáře. V roce 1946 však znovu kandidoval Vojta Beneš do parlamentu a společně s protikomunistickými závodními organizacemi vytvořil hnutí proti bolševické infiltraci do ČSSD. Tím se do značné míry zasloužil o porážku fierlingerovských agentů

¹⁷⁹ Informace o době a podmínkách odjezdu Beneše z Čech v roce 1938 čerpány z článku ŠETŘILOVÁ, J. *Válečný deník Vojty Beneše*, in: Dějiny a současnost, 16, 1994, str. 47-50.

na XXI. sjezdu sociální demokracie v Brně v roce 1947. Vojta Beneš považoval celý svůj život Fierlingera za zlého člověka a snažil se o tom přesvědčit i svého bratra Edvarda a jeho ženu Hanu. Fierlinger byl totiž dlouhou dobu jejich nejbližším přítelem, se kterým dokonce sousedili v Sezimově Ústí a ještě předtím společně bydleli v Praze Na Zátorce. Teprve od konce druhé světové války Edvard Beneš svůj názor změnil a na Fierlingera zanevřel.

Během posledních dvou let, které Vojta Beneš strávil ve své rodné vlasti, vykonal ještě mnoho dobrého. Připomeňme si ještě alespoň červen 1947, kdy se postavil na obranu německých-antifašistických učitelů, kterým se po válce dařilo v naší zemi velmi bídě. Ačkoliv jeho kolegové cynicky tvrdili, že tito učitelé mohou přece odejít do Německa, Vojta Beneš opakovaně zdůrazňoval, že oni zůstali věrní Československu a v Německu by je čekala nejspíš smrt. Kromě toho se většinou jednalo o staré lidi, které nechtěl hnát vstříc smrti. Bohužel pro tyto názory neměli tehdejší politikové porozumění.

Velkého uznání se dostalo Vojtovi Benešovi od představitelů všech politických stran v roce 1947 po jeho vystoupení v parlamentu. O tomto vystoupení hovoří Jiří Loewy v článku věnovaném Vojtovi Benešovi.¹⁸⁰ Dlouhá dvoudenní debata se týkala prohlášení ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny, národního socialisty, který žádal, aby mimořádné lidové soudy zavedené po válce prezidentským dekretem byly zrušeny. Vrcholný okamžik této debaty nastal právě v okamžiku, kdy se o slovo přihlásil Vojta Beneš. Prokop Drtina popisuje tento okamžik, kdy starý, zkušený politik a učitel na konci své cesty a veřejné činnosti kázal o potřebě rozumnosti, lidskosti, vzájemného respektu a pochopení, vůli k dorozumění, o spravedlnosti a pravdivosti, jako podmínce pro vytvoření té správné politiky. Po jeho projevu všichni skutečně věřili v budoucnost parlamentní demokracie v Československu. Tato naděje však odešla o osm měsíců později. Vojta Beneš se marně během únorové krize 1948 snažil odvrátit bratra od další kapitulace.

Poslední pokus o záchranu demokracie učinil Vojta Beneš prostřednictvím svého členství v ústředním výkonném výboru ČSSD, kdy společně s V. Bernardem, A. Haisem, V. Holubem a dalšími hlasoval pro návrh V. Majera, aby rovněž sociálnědemokratičtí ministři podali demisi. Pro tento návrh se však z 65 členů ÚVV vyslovilo jen 13. V únoru 1948 inicioval výzvu české inteligence k demokratickému řešení krize (vydána 25.2.1948). Na protest proti komunistickému převratu se vzdal poslaneckého mandátu,

¹⁸⁰ LOEWY, J. Vojta Beneš. *Reflex*, 1997, roč. 8, č. 40, s. 58-60.

odmítl poučnou linii ČSSD a její sloučení s KSČ. Podílel se na formování ilegální Československé nezávislé sociální demokracie a protirežimní rezistence. Kriticky se stavěl k situaci v Radě svobodného Československa i ve vedení exilové ČSSD. V letech 1950-1951 byl spolupracovníkem československého sociálně demokratického časopisu Demokracie a socialismus, který vydával Londýn. Byl horlivým zastáncem evropské integrace.

7.2 Poslední cesta do Ameriky

Prezident Edvard Beneš zemřel 3. září 1948. K jeho hrobu odváděl Benešovu ženu Hanu Vojta Beneš. Po bratrově smrti odešel do Ameriky, tentokrát navždy. Jeho dcera měla americké občanství, a tak mu úřady v odchodu příliš nebránily. V Americe žil Vojta Beneš v Indianě v městečku Mishawa. Naposledy chtěl odstartovat novou kampaň, která by spojila českou Ameriku k útoku proti rudému fašismu, ale jeho plány začal brzdit věk i zdraví. Jeho duch však zůstal nezlomný, což dokládá jeho tehdejší korespondence i příspěvky do časopisu Demokracie a socialismus, který vydával v Londýně v letech 1950 – 1964 ústřední tajemník ČSSD, poslanec Václav Holub. Ve svých úvahách z té doby se Vojta Beneš zabýval ideou integrace zemí střední a východní Evropy, vyzýval k úsilí o novou Evropu, která by směřovala ke společnému životu, nikoliv ke společnému umírání.

Vojta Beneš zemřel dne 20. listopadu 1950 v South Bend, v městě na severu amerického státu Indiana, USA. Daleko od rodné vlasti, ale jako svobodný člověk, který zůstal nezlomen a nepokořen až do konce svého plodného života. V roce 1992 mu byl udělen Řád Tomáše Garrigua Masaryka II. třídy in memoriam. Tento řád patří významným osobnostem, které se zásadním způsobem zasloužily o rozvoj demokracie, humanity a ochranu lidských práv v naší zemi.

8. ZÁVĚR

V předložené práci jsem se pokusila nastínit životní osudy Vojty Beneše se zvláštním zřetelem k jeho pedagogické činnosti i práci sociální. Vojta Beneš se narodil do velmi chudých poměrů, nicméně píle a vytrvalost jeho otce mu umožnila slušné vzdělání, nejprve na měšťanské škole a později na učitelském ústavu v Praze. Do dvacátého století tak vstoupil jako mladý nadějný učitel, sice bez praktických zkušeností, ale s plnou kvalifikací pro obecné školy (od roku 1908 i pro školy měšťanské) a horlivý tyto zkušenosti co nejrychleji získat. Učitelskou profesi začal vykonávat v době více než bouřlivé. Vrcholil náš zápas o samostatnou republiku, která měla stát na nových humanistických a demokratických základech. Zároveň přišla doba, která dala nový směr celému pedagogickému myšlení. Dvacáté století nabídlo mnoho podnětů k úvahám o vývoji teorie a praxe výchovného působení. Proč tomu tak bylo? Změnila se společnost, hospodářská situace a změnily se i požadavky na výchovu. Názory na její nové pojetí se posouvaly od jednoho extrému k druhému, jako kritické reakce na předchozí způsob výchovy. Pedagogiku začaly obohacovat ostatní vědní obory (psychologie, biologie, sociologie a další), což podpořilo i vznik nových výchovných koncepcí. Dalo by se říci, že světová pedagogika dvacátého století, prosycená novými vědeckými poznatky, postavila do středu svého zájmu dítě, s jeho individuálními potřebami, schopnostmi, zájmy, které se staly hlavním zřetelem výchovně-vzdělávacího procesu. Přesycenost učiva s množstvím detailních, vzájemně izolovaných poznatků, formalistický způsob vzdělávání (nízký vztah ke skutečným zájmům dětí, množství učiva přesahující schopnosti dítěte porozumět a trvale si je osvojit), chybný výklad a špatná aplikace Herbartovy pedagogiky a mnoho dalších chyb staré školy se na začátku století začaly systematicky odstraňovat. Pod vlivem těchto teorií a vědeckých poznatků a také pod vlivem svých učitelů (připomeňme Josefa Kožíška, T.G.Masaryka, Františka Čádu a mnoho dalších) začal i Vojta Beneš velmi záhy formulovat vlastní pedagogické názory, které se měnily a postupně vyvíjely praxí i dalším studiem. Je třeba zdůraznit, že Beneš pracoval v Československu ve 20. a 30. letech minulého století, kdy byla naše země jednou z neprogresivnějších zemí v reformních snahách.¹⁸¹

¹⁸¹ PRŮCHA, J. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-584-9, str. 29.

Jako mladý učitel působil Beneš nejprve na několika školách v dnešním okrese Praha – Východ. Připomeňme Čakovice, kde se poprvé setkal s prostým zemědělským lidem, který jej přivedl do řad sociální demokracie. U pana řídícího učitele Jana Urbana si osvojil první metodické a výchovné zásady pro další školní práci. Následující roky ho zavedly do Kostelního Hlavna, Ďáblic a Velkého Brázdimu, kde se Beneš seznámil se svojí budoucí ženou Emilií. Následovala obecná škola v Dolních Počernicích a konečně Veltěž, kde se začal věnovat dětské četbě a studiu dětské kresby pod vedením profesora Františka Čády. Poslední zastávka před důležitým setkáním s Josefem Kožíškem jej zavedla zpět do Čakovic. Devět let učitelské praxe - s takovým vkladem přišel Vojta Beneš na obecnou školu do Záp, kde působil jako ředitel Josef Kožíšek. Je zcela nesporné, že dva roky strávené na této škole měly na další vývoj Vojty Beneše jako učitele obrovský vliv. Zostřil zde své učitelské ostruhy, pronikl hluboko do problematiky prvopočátečního čtení i dětské literatury. Byly by pozdější Benešovy knihy určené pro české děti tím, čím jsou, bez této zápské zkušenosti? Pravděpodobně ne. V Zápech společně s Kožíškem vymezil koncepci volné školy, která měla přinášet volnost pedagogickou, ale také volnost národní, politickou a ideologickou. V tomto návrhu byl již zřetelně cítit vliv pedocentrismu, který učinil dítě nejdůležitějším článkem výchovně-vzdělávacího procesu.

Vyzbrojen praktickými zkušenostmi z obecných škol a obohacen laskavým pedagogickým uměním Josefa Kožíška odchází Vojta Beneš do Ameriky, aby zde prozkoumal stav českého menšinového školství. Za oceánem nachází české dítě, které zapomíná svůj rodný jazyk a ztrácí sepětí se svou vlastí. Beneš zde začíná usilovně pracovat, vydává první čítanku pro americkou mládež, která mu získává známost a náklonnost tamějšího lidu. Navrhuje tříступňový systém pro českou svobodomyšlnou školu. Jeho hlavním cílem je péče o mateřský jazyk, který má probudit národní vědomí. Proč? Ztratí-li krajané sepětí se svou rodnou zemí, nebudou již nikdy připraveni pomoci své vlasti, až bude třeba. A Beneš uvěřil, že přijde doba, kdy český lid povstane a bude bojovat o svoji nezávislost. S americkým pobytem získává Beneš v poměrně mladém věku cenné životní zkušenosti i jazykové vybavení, které využije v následujících letech. Poznává také různá úskalí nekompromisní kapitalistické společnosti, která se přičí jeho sociálně demokratickým názorům. Pro Vojtu Beneše byla Amerika v mnohém drsná a k člověku nekompromisní, avšak uznával a velmi pozitivně hodnotil obrovskou míru svobody, kterou tato země nabízela. Líbil se mu demonstrativní patriotismus Američanů, lákaly ho příležitosti, které tato země nabízela. Beneš poznal tuto zemi skutečně důkladně. Strávil rok na cestách, poznal ohromná americká města i venkov, pocítil sílu americké

demokracie a žádal ji i pro svou zemi. Nutno dodat, že na tento boj nemusel čekat dlouho. Přišel spolu s první světovou válkou. V této chvíli se Beneš odklání od svého pedagogického poslání, odjíždí podruhé do Spojených států a začíná zde mobilizovat síly. Úkol, který mu T.G. Masaryk vytyčil, plní více než úspěšně. I jeho zásluhou, dnes již zcela zapomenutou, vzniká samostatný Československý stát a zároveň se uzavírá první kapitola práce Vojty Beneše a dá se říci, že i první kapitola reformního období pedagogiky u nás. Ta se na začátku století a v letech před válkou odehrávala pod vlivem již zmiňovaného celosvětového hnutí pedocentrismu, protiherbartovských tendencí a pod velkým vlivem romantismu a pozitivismu. Tyto znaky nesla pedagogika i v jiných zemích, česká scéna se vyznačovala specifickou modifikací. Byla značně poznamenána celonárodním protihabsburským odporem. A tak se do popředí reformních snah této doby dostávalo nejen spontánní učení v nové reformované škole, ale také požadavek národní výchovy, tolik patrný v dílech i práci Benešově, který ve svém reformním úsilí vycházel nejen z vědeckých poznatků přicházejících ze světa, ale především ze srovnání národní školy v dřívějším Rakousku a školy budoucí, kterou si přál po válce vybudovat.

Vznik samostatného Československa přinesl nadšení a entuziasmus, který však rychle vyprchával pod tíhou vývojových obtíží mladého státu. Tento stav byl patrný i v pedagogice. Učitelé čekali na rozsáhlou reformu, volali po volné, pracovní škole, byl zdůrazňován požadavek svobody učitelské práce i respekt k potřebám dítěte. Když však změny nepřinesl ani tolik očekávaný Malý školský zákon vydaný v roce 1922, učitelé se rozhodli pro vlastní pedagogické pokusy. Zmíňme zde Jedlinskou školu v Orlických horách, školu v Holešovicích, na Kladně či v Libni nebo umělecké pokusy F. Bakuleho, A. Kavky či F. Mužíka. Tyto pokusy byly zajímavé a jistě prospěšné, nicméně systémovou změnu v prvorepublikovém školství nahradit nemohly.

V této době byl Vojta Beneš již zpět ve vlasti. V roce 1921 vydává knihu Škola a výchova v demokratickém státě a požaduje novou jednotnou, vnitřně diferencovanou školu, která byla v souladu s požadavky sociální demokracie na novou školu. Koncepce zdůvodňovala potřebnost jednotné školy právem na vzdělávání bez ohledu na sociální postavení žáka. V poválečné době již Beneš nepracuje jako učitel, ale nastupuje na místo okresního školního inspektora, později na místo zemského školního inspektora. Na této pozici si získává značné sympatie československého učitelstva. Zároveň v této etapě života nastupuje do aktivní politické služby – od roku 1925 jako poslanec a později jako senátor Národního shromáždění za sociální demokraty. Vytrvale hájí zájmy školy i

učitelstva, vystupuje na obranu škol proti klerikalismu. Značné aktivity prokazuje také na poli sociálním v Zemském ústředí péče o mládež. Nepomáhá jen potřebným dětem, ale sociální rozměr vnáší i do školy. Prosazuje názor, že škola je instituce sociální. Vychází přitom z praktické zkušenosti, kdy děti do školy chodily často hladové, neoblečené, usínaly v teple třídy. To vše vedlo ke špatnému prospěchu. Proto požadoval, aby Okresní péče o mládež budovaly stravovací stanice na každé škole. Podle něj se měla škola změnit z ústavu intelektuálního na ústav vychovatelský a sociální. Základem měla být zdravotní a tělesná péče o nasycené dítě. Zároveň se bál o dorost, který krize ve třicátých letech vyřadila z pracovního poměru. Chátral tělesně, mravně, proto měl stát pečovat o jídlo, oblečení, práci. Kdo je za dítě zodpovědný? Podle Beneše stát, země, obec a odpovědná demokracie.

Tak prožil Vojta Beneš období mezi léty 1918 a 1938. První polovina tohoto období byla poznamenána rozčarováním nad neschopností nalézt jednotnou smysluplnou pedagogickou koncepci pro naše školství. To vše kontrastovalo s pedagogickými úspěchy, které k našim učitelům doléhaly ze zahraničí. Druhá polovina této doby však byla z hlediska systémových změn v československém školství mnohem plodnější. Hlavním tématem se stává jednotná, vnitřně diferencovaná škola pro 1. a 2. stupeň a děti do 15 let. Na pedagogické scéně exceluje Václav Příhoda a Otokar Chlup. Cílem jejich snah je nová jednotná, společenská, demokratická škola, která je přizpůsobena individualitě dítěte a jeho potřebám. Toto je již systémová změna, toto je doba, která skutečně aktivizuje školství, přináší nové přístupy a metody do školy, respektuje zájmy a potřeby dítěte, nutí školy pracovat na společném teoretickém základě. Tyto požadavky prosazoval i Vojta Beneš a můžeme se jen domnívat, že musel být spokojen s vývojem školství ve své zemi.

Druhá světová válka přetíná vše, co se v československé pedagogice tak nadějně rozvíjelo. Odvádí Beneše znovu do Spojených států a odvádí ho znovu od pedagogické práce, zpět k agitační činnosti pro vlast. Krátce po válce začíná na síle nabírat socialisticky orientovaná výchova, která nadřazuje zájmy kolektivu nad zájmy jedince a začíná nivelizace naší školy. Pedagogická obec se snaží oživit předválečné pokusné školy, avšak rok 1948 smývá všechny naděje vydáním zákona o jednotné nediferencované škole. Kolektiv má být nyní vším. Prameny o životě Vojty Beneše z těchto let již nehovoří o jeho pedagogické činnosti, najdeme jen několik zmínek o činnosti politické. Dá se však předpokládat, že tento směr, který naše země po roce 1948 nabrala, nemohl být v souladu

s pedagogickými názory Vojty Beneše, který postavil do centra pedagogického působení dítě, pro které chtěl dobré vzdělání a řádnou výchovu.

„K suverenitě a ke svobodě nutno národ vytrvale vychovávat. Pravda, demokracie je víra v člověka, v jeho intelektuální a mravní schopnosti. Ale víra sama nestačí. Je nutno doprovodit ji zanícenou, upřímnou a opravdovou výchovou a vzdělávací prací. Je nutno učiniti víru skutkem, neboť i ona je bez skutků mrtva.“¹⁸²

Jakými slovy uzavřít práci o muži s mezinárodním renomé Vojtovi Benešovi, vlastenci, učiteli, velké osobnosti, dnes neprávem zapomínané? Jakými větami zhodnotit jeho snažení a duchovní přínos? Práce na této studii byla mnohdy nelehká, a to především v období, kdy se nedalo téměř hnout z místa pro nemožnost dopátrat se příslušných materiálů, při hledání osob, které mohly přinést své osobní zkušenosti či naznačit směr k dalším pramenům či pamětníkům. A pak veliká radost a vzrušující zážitek, když po týdnech bez odezvy náhle kdosi zavolal a překvapivým způsobem posunul pátrání správným směrem. Byla to práce téměř detektivní a v mnoha ohledech velmi poučná, rozšiřující nebývalým způsobem obzory. Byl to návrat do minulosti, k lidem již dávno nežijícím a nyní zpřítomněným jejich myšlenkami, životy i osobním přínosem. Doslova fyzický kontakt s pohnutou dobou a proměnlivými událostmi. Nebyl to však jen život a práce Vojty Beneše na obou kontinentech, se kterými jsem se setkala. Byli to další lidé v jeho blízkém kruhu, při jeho pedagogické, literární i politické činnosti. To byl obrovský přínos a velké osobní obohacení. Díky této práci jsem měla možnost a čest poznat také mnoho zajímavých osobností současnosti, hovořit s nimi, vyptávat se jich osobně, nebo na dálku a přes jejich vzpomínky, názory obohacovat a rozšiřovat práci o nová zajímavá fakta.

Středem mého hledání a objevování však byla především postava Vojty Beneše a jeho pedagogická a osvětová činnost, poctivá snaha o kultivaci školní mládeže, odborný růst učitelů, nejen u nás, ale i ve Spojených státech amerických. Uvědomila jsem si, že čím více je nastupující generace informovanější, vzdělanější, kulturnější a lépe politicky orientovaná, tím rychleji se propojenost myšlenek a činů celého světa začne ubírat tím správným směrem. Ke vzájemnosti, mírovému soužití a společné obraně silných demokratických principů bezpečnějšího světa. Tak, jak si to přál Vojta Beneš.

¹⁸² BENEŠ, V. *Újezdní školy měšťanské – zákony jednomyslné státní vůle*. Praha : Svaz Národního osvobození, 1936, str. 69.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

Archivní prameny:

Elektronický archiv Parlamentu ČR, <http://www.psp.cz/eknih>

Fond Okresní školní rady Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2. Státní okresní archiv Praha – východ, U Továrny 220, 25066 Zdiby-Přemyšlení

Hlavní matrika trojtřídní obecné školy ve Velkém Brázdímě z let 1899 – 1915 - matrika je uložena na ZŠ ve Velkém Brázdímě.

Kožlanská kronika – zdigitalizovaná verze mapující roky 1836 – 1969.

Kronika základní školy Dolní Počernice, Národních hrdinů 70, Praha 9 (kronika byla zapůjčena panem ředitelem Bc. Jiřím Schwarcem)

Vojta Beneš. Spis č. S518/1-6, 530/37. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, Valdštejnská 161/20, 11800 Praha 1

Tištěné prameny:

BENEŠ, V. *Alkohol škůdce lidu*. Praha : Zemský spolek proti alkoholismu.

BENEŠ, V. *Česká čítanka : Československé mládeži v Americe*. Praha : Péčí sboru zástupců české svobodomyšlné školy v New Yorku, 1912.

BENEŠ, V. *Československá Amerika v odboji*. Praha : Pokrok, 1931.

BENEŠ, V. *Črty a povídky*. Praha : Nákladem Volné myšlenky, 1908.

BENEŠ, V. Domů a z domova – trocha válečných vzpomínek. *Památník našeho osvobození, okresní osvětový sbor pod záštitou okresní správní komise v Brandýse nad Labem*, 1928, (více informací neuvedeno)

BENEŠ, E. *Dopisy bratru Vojtovi 1938-1944*. Společnost Edvarda Beneše, 1998. ISBN 80-86107-05-1.

BENEŠ, V. *Druhá čítanka pro české děti v Americe*. New York : Sbor zástupců České svobodomyšlné školy, 1916.

BENEŠ, V. *Jak žije a trpí naše domovina pod ranami války*. Chicago : Čes. Ústřední knihkupectví, 1917.

BENEŠ, V. *Je Čechům v Americe třeba české školy?* Ohio : Sdružení českých svobodomyšlných škol v Clevelandu, 1914.

BENEŠ, V. Josef Kožíšek (Několik vzpomínek k jeho šedesátce). Úhor, 1921, roč. IX, č. 6.-7., str. 81 - 87.

BENEŠ, V. Josef Kožíšek. Lípa, 1922, roč. XII, č. 3.

- BENEŠ, V. *Naše maminka*. Plzeň : Grafika, tiskařské podniky v Plzni, 1946.
- BENEŠ, V. *Nepromluviš křivého svědectví*. Příloha věstníku Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě, 1926.
- BENEŠ, V. *O nejkrásnějším vlastenectví*. Praha : Zemské ústředí o mládež v Čechách, 1938.
- BENEŠ, V. *O víře ve výchovu*. Praha : Státní nakladatelství, 1932.
- Společnou prací několika odborníků z řad učitelstva a přátel školy. *Snahy a cíle volné školy*. Praha : Volná myšlenka, 1907.
- BENEŠ, V. Umřel člověk boží, Jak vznikala poupata, Naše republika, 1933, roč. IV, č.1.
- BENEŠ, V. *Škola a výchova v demokratickém státě*. Praha : J. Rašín, 1921.
- BENEŠ, V. *Újezdni školy měšťanské – zákony jednomyslné státní vůle*. Praha : Svaz Národního osvobození, 1936.
- BENEŠ, V. *Výchova k otroctvu či ke svobodě?*. Praha : Knihovna svazu národního obrození, 1927.
- BENEŠ, V. *V dětech je národ věčný - O nejkrásnějším vlastenectví, svazek I*. Praha : Knihnice Zemského ústředí péče o mládež v Čechách, 1938.
- BENEŠ, V. *V tesklivé noci volám*. Chicago, III. : Čes. Ústř. knihkupectví, 1917.
- BENEŠ, V. *Vojáci zapomenuté fronty*. Praha : Památník odboje, 1923.
- Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 1936, roč. XVIII., s. 1-8. Národní pedagogická
- BERNÁŠEK, A. *Vojta Beneš*. Praha : Svaz národního osvobození, 1925.
- BENEŠ, V. *Za kožlanskými humny*. Praha : Komenium, 1948.
- Společnou prací několika odborníků z řad učitelstva a přátel školy. *Snahy a cíle volné školy*. Praha : Volná myšlenka, 1907.

Literatura:

- BALÍK, S.; HLOUŠEK, V.; HOLZER, J.; ŠEDO, J. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. Brno : MU a Mezinárodní politologický ústav, 2006.
- BROKLOVÁ, E. *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938*. Praha : Slon, 1992.
- BROWN, T.G. *Dějiny spojených států amerických*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-588-3.
- BUDINSKÝ, L. *Deset prezidentů*. Praha : Euromedia Group, 2003. ISBN 80-242-0966-7.
- ČECHUROVÁ, J.; KUKLÍK, J. *Z historie Úřadu vlády České republiky 1918–1992*. Praha : Úřad vlády České republiky, 2006.
- ČECHUROVÁ, J.; ŠTAIF, J. *K novověkým sociálním dějinám českých zemí VI*. Praha : Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0723-9.

- ČORNEJ, P.; POKORNÝ, J. *Dějiny českých zemí do roku 2004 ve zkratce*. Praha : Práh, 2004. ISBN 80-7252-026-1.
- DUBOVICKÝ, I. *Češi v Americe*. Pražská edice, 2003. ISBN 80-86239-04-7.
- HITCHCOCK, E. *Zasvětil jsem život míru*. Praha : Jaroslav Podroužek, 1948.
- HORSKÁ P., MAUR E., MUSIL J. *Zrod velkoměsta*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.
- CHADA, J. *The Czechs in the United States*. Washington : SVU Press, 1981. ISBN 0-936570-03-2.
- CHLUP, O.; KUBÁLEK, J.; UHER, J. *Pedagogická encyklopedie, I. díl*. Praha : Novina, 1938.
- Interkonfesijní škola v Rakousku : k disciplinování učitele Lva Pelikána*. Praha : Čas, 1907.
(jméno autora kniha neobsahuje)
- JELÍNKOVÁ, V. *Postavení školního inspektora v období buržoazní Československé republiky*. Praha: Ústav školských informací při Ministerstvu školství ČSR, 1980.
- JUNGBAUER, F. *Josef Kožíšek, básník – učitel*. Praha : Státní nakladatelství, 1938.
- JURÍČEK, J. *Lev Nikolajevič Tolstoj – Mozaika života a díla*. Bratislava : Obzor, 1980, 94 – 95.
- KÁDNER, O. *Vývoj a dnešní soustava školství, I. díl*. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1929.
- KASPER, T.; KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. České Budějovice : Grada Publishing, a.s., 2008. ISBN 978-80-247-2429-4.
- KLENKOVÁ, H. *Listy o životě doktora Edvarda Beneše*. Praha : Melantrich, 1947.
- KÁDNER, B.; ČÁLEK, F. *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha : Sjezdový výbor čl. obce učitelské, 1921.
- KLIMEK, A. *Velké dějiny zemí koruny české XIII. (1918–1929)*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2000.
- KOHOUTEK, H. *Pohledy do historie čtení, psaní, počítání v počátečním stádiu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1968.
- Kolektiv autorů. *Akademický slovník cizích slov*. Praha : Academia Praha, 2001. ISBN 80-200-0607-9.
- Kolektiv autorů. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha : IREAS, institut pro strukturální politiku, o.p.s., 2007. ISBN 978-80-86684-47-5.
- KOŽÍŠEK, J. *Poupata – čítanka malých*. Praha: Státní nakladatelství, 1934.
- KOŽÍŠEK, J. *Methodický průvodce čítankou malých POUPATA*. Praha: Česká grafická unie a.s., 1925.

- KRÁKOROVÁ, J.; ŘEHÁKOVÁ, R.; ŠVÉDA, J. *Čakovice, Miškovice, Třeboradice*. Praha : FATUM, 2005. ISBN 80-237-3945-X.
- KUTNAR, F. Dopisy českých vystěhovalců z padesátých let 19. století ze zámoří do vlasti. In *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1970.
- MUSIL, J.V. *Cyril Stejskal - život a dílo : rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*. Olomouc : Společnost J.L. Fischera, 2005. ISBN 80-903449-0-9.
- OLIVOVÁ, V. *Dějiny první republiky*. Praha : Karolinum, 2000.
- PACNER, K. *Osudové okamžiky Československa*. Praha : Albatros, 2001. ISBN 80-00-00987-0.
- PICHLÍK, K. *Bez legend. Zahraniční odboj 1914–1918*. Praha : Panorama, 1991.
- PETRTÝL, M. *Zlatě doma : Sborník k devadesátinám zasloužilého učitele spisovatele Pavla Suly*. Praha : Albatros, 1972.
- PRŮCHA, J. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-584-9.
- RECHCÍGL, M. *Postavy naší Ameriky*. Praha : Pražská edice, 2000. ISBN 80-86239-00-4.
- ROBEK A. a kol. *Stará dělnická Praha*. Praha : ČSAV, 1983.
- STEJSAL, C. *Rozvoj péče o mládež do okupace*. Plzeň : Krajský pedagogický ústav v Plzni, 1969.
- ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983.
- TOMEŠ, J. *Průkopníci a pokračovatelé : osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878-2003*. Praha : Demos, 2004. ISBN 80-239-2652-7.
- Mišovič, Ján. *Víra v dějinách země koruny české*. 1. vyd. Praha: SLON, 2001. ISBN 80-85850-99-0.
- TINDALL, G.; SHI, D. *Dějiny Spojených států amerických států*. Praha : Nakladatelství lidové noviny, 2000.
- TVRDOŇ, A. *Péče o chudé v ČSR*. Praha : ČSÚS, 1935.
- TVRDOŇ, A. *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v republice Československé : Seznam podle stavu v roce 1934*. Praha : ČSÚS, 1936.
- URBAN, O. *Česká společnost 1848–1918*. Praha : Svoboda, 1982.
- VÁŇA, J. *Dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
- VÁŇOVÁ, R. *Československé školství ve 30. letech : (příhodovská reforma)*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1995.

VONDRÁŠEK, V.; HANZLÍK, F. *Krajané v USA a vznik ČSR v dokumentech a fotografiích*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky, 2009. ISBN 978-80-7278-528-5.

WALTER, V. *Gustav Habrman první ministr školství a národní osvěty československé republiky* : Praha : St. nakl., 1932.

ZEMAN, Z. *Edvard Beneš – Politický životopis*. Praha : Mladá Fronta, 2002. ISBN 80-204 0770-7.

Použité sborníky, brožury a ročenky:

HAVRÁNEK J. Demografický vývoj Prahy v druhé polovině 19. století. *Pražský sborník historický*, 1969-70.

JANČAROVÁ, M. Právní úprava výuky náboženství v Českých zemích v 19. a 20. století,

LOEWY, J. Vojta Beneš. *Reflex*, 1997, roč. 8, č. 40, s. 58-60.

MARLINOVÁ, O. Ztráta domova bolí. *Psychologie dnes*, 2003, roč. 9, č. 12, s. 16-17.

Měsíčník městské části Praha 1. Únor 2009.

Naše Polabí. : vlastivědný sborník okresu Brandýského, 1935, roč. XII.

Naše Polabí. : vlastivědný sborník okresu Brandýského, 1924, roč. II., č. 4.

Revue církevního práva, 2008, roč. XIV., s. 21 – 60.

ŠETŘILOVÁ, J. Válečný deník Vojty Beneše. *Dějiny a současnost*, 1994, roč.16.

Použité elektronické dokumenty:

<http://www.ccsch.cz>

<http://www.cuni.cz/UK-1391.html> (Zakládací listina Karlovy Univerzity)

<http://www.ebsculpture.net>

<http://en.wikipedia.org>

<http://www.kostelnihlavno.cz/>

<http://www.kozlany.cz>

<http://www.obeczdiaby.cz>

<http://www.pluhuvzdar.cz/eb/index.php> (Benešovi [online]. Pluhův Žďár : Pluhův Žďár. Posl. úpravy 19.6. 2006.)

<http://www.rvp.cz>

<http://www.ucitelskenoviny.cz>

<http://www.zsdolnipocernice.cz>

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1 – Literární tvorba Vojty Beneše
- Příloha č. 2 - Fotogalerie

PŘÍLOHA Č. 1 – Literární tvorba Vojty Beneše

Díla určená dětem a mládeži:

BENEŠ, V. *Rok na vsi*. Praha : Dědictví Komenského, 1907.

BENEŠ, V. *Črty a povídky*. Praha : Volná myšlenka, 1908.

BENEŠ, V. *Historie Jožky Rokošova*. Praha : Volná myšlenka, 1924.

BENEŠ, V. *Povídka májového večera*. Praha : Volná myšlenka, 1924.

BENEŠ, V. *Rolničky : Veršíky, říkadla, popěvky*. Praha : Volná myšlenka, 1925.

BENEŠ, V. *Hory matky boží*. Brno : Epos, 1934.

BENEŠ, V. *Naše maminka*. Praha : Melantrich, 1938.

BENEŠ, V. *Za kožlanskými humny*. Praha : Komenium, 1948. *a další*.

Pedagogická díla:

BENEŠ, V. *Alkohol škůdce lidu*. Krč u Prahy : Dr. Šimsa, 1906.

Společnou práci několika odborníků z řad učitelstva a přátel školy. *Snahy a cíle volné školy*. Praha : Volná myšlenka, 1907.

BENEŠ, V. *Česká čítanka / Československé mládeži v Americe*. Praha : Pěčí sboru zástupců české svobodomyslné školy v New Yorku, 1912.

BENEŠ, V. *Je Čechům v Americe třeba české školy?* Cleveland, Ohio : Sdružení českých svobodomyslných škol, 1914.

BENEŠ, V. *Druhá čítanka pro české děti v Americe*. New York : Sbor zástupců České svobodomyslné školy, 1916.

BENEŠ, V. *Škola a výchova v demokratickém státě*. Praha : J. Rašín, 1921.

BENEŠ, V.; KOUDELKA, J. *Gustav Habrman 1864-1924*. Plzeň : Omladina, 1924.

BENEŠ, V. *Výchova k otroctví či ke svobodě?* Praha : Svaz Národního osvobození, 1927.

BENEŠ, V. *O víře ve výchovu*. Praha : Státní nakladatelství, 1932.

BENEŠ, V. *Hlubina bezpečnosti*. Brno : Vydavatelství odborného Ústředního spolku jednot učitelských, 1933.

BENEŠ, V. *Proslov k mládeži o vzniku a poslání československé armády*. Praha : Svaz národního osvobození, 1934.

BENEŠ, V. *Újezdní školy měšťanské, zákon jednomyslné státní vůle*. Praha : Svaz národního osvobození, 1936.

BENEŠ, V. *Nový řád? Nový člověk! : Deset článků o výchově, škole a politice*. Praha : Vladimír Žikeš, 1946.

BENEŠ, V. *První vojáci nejzápadnější fronty*. Praha : Pokrok, 1946. a další.

Z revoluční historie:

BENEŠ, V. *Bije hodina dvanáctá / Amerických Čechům*. Chicago, Ill. : České národní sdružení, 1917.

BENEŠ, V.; ZMRHAL, J.J. *Bohemia : a brief evaluation of Bohemia's contribution to civilization*. Chicago : Bohemian national Alliance, 1917.

BENEŠ, V. *Jak žije a trpí naše domovina pod ranami války*. Chicago, Ill. : Čes. Ústř. Knihkupectví, 1917.

BENEŠ, V. *Vojáci zapomenuté fronty*, Praha : Památník Odboje, 1923.

BENEŠ, V. *Věčné prameny : Dokumenty o lásce, vděčnosti a nesmrtelnosti národa*. Praha : Volná myšlenka čsl., 1924.

BENEŠ, V. *Masarykovo dílo v Americe*. Praha : Svaz národního osvobození, 1925.

BENEŠ, V. *České národní sdružení*. Chicago : nákladem vlastním, 1925.

BENEŠ, V. *Z časů veliké víry*. Praha : Volná myšlenka československá, 1926.

BENEŠ, V. *Československá Amerika v odboji*. Praha : Pokrok, 1931.

BENEŠ, V. *Světlo na křižovatkách : pět kapitol československému lidu v Americe*. Chicago : České Národní Sdružení, 1941.

BENEŠ, V. *Talitha Kumi*. Detroit : Vojta Beneš, 1941.

BENEŠ, V. *The mission of a small nation*. Chicago : Czech American National Council of America, 1941.

BENEŠ, V. *A proposal for the Reconstruction of the Educational System in Post-War Central and Eastern Europe*. New York City : New Europe, 1943.

BENEŠ, V. *První vojáci nejzápadnější fronty*. Praha : Pokrok, 1946.

BENEŠ, V. *Děti v bouři revoluce*. Praha : Komenium, 1947

BENEŠ, V. *Žalář milionů : Protektorát Čechy a Morava*. Praha : Pokrok, 1947.

BENEŠ, V. *Bojovali jsme za svobodu*. Praha : Pokrok, 1947.

BENEŠ, V. *Masaryk v revoluci*. Praha : Česká grafická Unie, 1948. *a další*.

Úvahy a přednášky:

BENEŠ, V. *V tesklivé noci volám*. Chicago, III. : Čes. ústřední knihkupectví, 1917.

BENEŠ, V. *Economic Strength of the Bohemian (Czechoslovak) Lands*. Chicago : Bohemian National Alliance in America, 1918.

BENEŠ, V. *Poselství amerických krajanů osvobozené vlasti*. Pardubice : Kořínek, 1919.

BENEŠ, V. *Nepromluvíš křivého svědectví!*. Praha : Svaz národního osvobození, 1927.

BENEŠ, V. *O lepší svět*. Praha : Svaz národního osvobození, 1928.

BENEŠ, V. *Ideový základ naší svobody*. Praha : Svaz národního osvobození, 1929.

BENEŠ, V. *7. března chtěl bych říci mládeži*. Praha : Státní nakladatelství, 1935.

BENEŠ, V. *Mobilisace mravních sil národa na obranu státu*. Praha : Svaz národního osvobození, 1936.

BENEŠ, V. *O humanitní demokracii*. Praha : Svaz národního osvobození, 1938.

BENEŠ, V.; GINSBURG, R. A. *Ten Million Prisoners : (Protectorate Bohemia and Moravia)*. Chicago III. : Czech-American Alliance, 1940.

BENEŠ, V. *The Tragic Fate of Czechoslovakia*. Chicago : Czech-American National Alliance, 1940.

BENEŠ, V. *Poslání československého lidu v Americe*. Chicago : Vojta Beneš, 1941. *a další*.

PŘÍLOHA č. 2 – Fotogalerie

Seznam obrázků:

Obrázek 1: Původní chalupa rodiny Benešových v Kožlancech

Obrázek 2 - Dnešní dům na parcele čp. 101, Kožlany

Obrázek 3 - Původní budova obecné školy z roku 1841

Obrázek 4 - Původní budova obecné školy z roku 1841

Obrázek 5 - Rodiče Vojty Beneše Matěj Beneš a Anna Benešová

Obrázek 6 – Mladý Vojta Beneš

Obrázek 7 – Škola v Dolních Počernicích

Obrázek 8 – Škola v Zápech

Obrázek 9 – Vojta Beneš jako jeden z žadatelů o místo učitele na obecné škole v Zápech (1907).

Obrázek 10 – Vojta Beneš jako jeden z žadatelů o místo učitele na měšťanské škole dívčí ve Staré Boleslavi.

Obrázek 11 – Žádost o výplatu služného z roku 1907

Obrázek 12 – Potvrzení o nastoupení služby odborného učitele Vojty Beneše na měšťanské škole dívčí ve Staré Boleslavi z roku 1908; Návrh na obsazení místa odborného učitele při měšťanské škole chlapecké v Brandýse nad Labem

Obrázek 13 – Konkurs na místo odborného učitele při měšťanské škole chlapecké v Brandýse nad Labem z roku 1910.

Obrázek 14 – Zatýkací tajný rozkaz proti Vojtovi Benešovi

Obrázek 15 – Vojta Beneš v USA

Obrázek 16 – Vojta Beneš s Gustavem Habrmanem

Obrázek 17 – České národní sdružení v Americe

Obrázek 18 – Vojta Beneš s rodinou

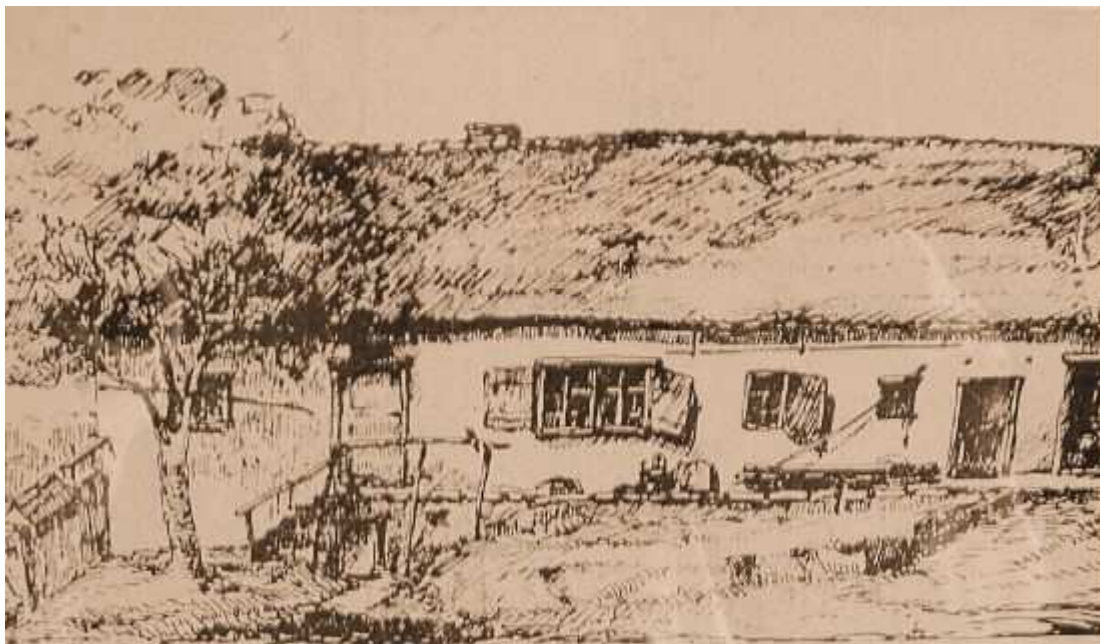
Obrázek 19 - Vojta Beneš při slavnostním projevu u příležitosti otevření nové školy v Čakovicích

Obrázek 20 – Vila na pražské Ořechovce, kde žil Vojta Beneš do roku 1939

Obrázek 21 - Hrob Vojty Beneše a jeho manželky Emilie v pražských Střešovicích

Obrázek 22 – Emilie Benes Brzezinski

Obrázek 23 - Vojta Beneš

Obrázek 1 - Původní chalupa rodiny Benešových

Fotografie byla pořízena v kožlanském muzeu. Červen 2006, autor: Radka Kulhánková

Obrázek 2 - Dnešní dům na parcele čp. 101, Kožlany
Červen 2006, autor: Radka Kulhánková

Obrázek 3 - Původní budova obecné školy z roku 1841

V budově školy je dnes muzeum města Kožlany. Červen 2006, autor: Radka Kulhánková

Obrázek 4 - Původní budova obecné školy z roku 1841

Škola byla postavena v letech 1911-1913 a slavnostně ji otevíral Vojta Beneš.
Červen 2006, autor: Radka Kulhánková

Obrázek 5 - Rodiče Vojty Beneše Matěj Beneš a Anna Benešová
Fotografie pochází z roku 1864 a je umístěna v kožlanském muzeu.

Obrázek 6 – Mladý Vojta Beneš
Fotografie je uložena rovněž v kožlanském muzeu.

Obrázek 7 – Škola v Dolních Počernicích

Fotografie školy v Dolních Počernicích, kde Vojta Beneš učil v roce 1902.

Zdroj: <http://www.zsdolnipocernice.cz>

Obrázek 8 – Škola v Zápěch

Fotografie školy v Zápěch, okres Praha – východ, kterou pomáhal vybudovat Josef Kožíšek.

Škola byla otevřena v roce 1910. Zde se Kožíšek několikrát setkal s Vojtou Benešem.

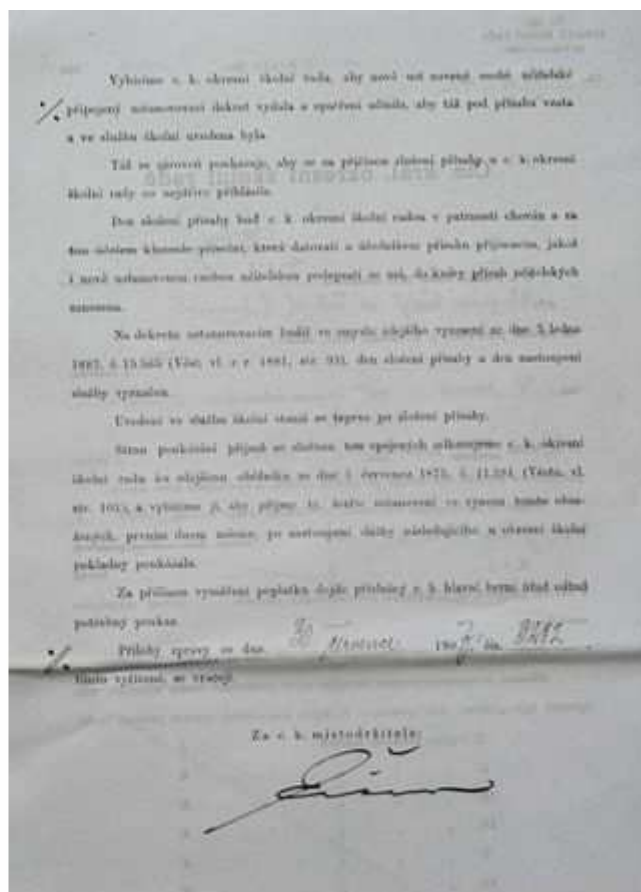
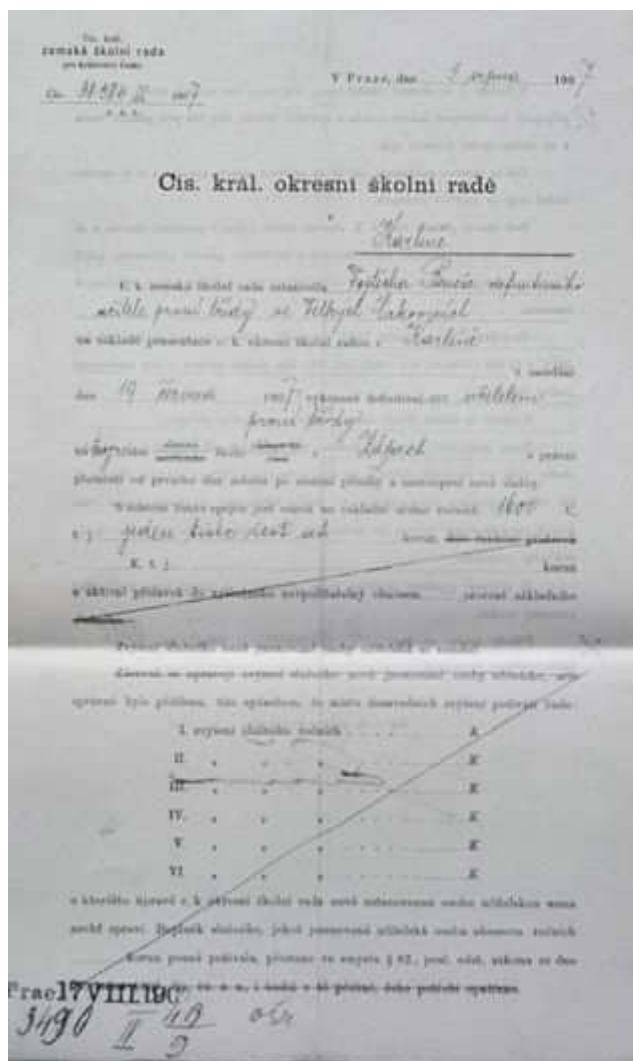
Dnes má v této budově sídlo městys a v 1. patře mateřská škola.

Březen 2010, autor: Radka Kulhánková.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

Obrázek 9 – Vojta Beneš jako jeden z žadatelů o místo učitele na obecné škole v Zápech (1907)

Kopie dokumentu požičena z Fondu Okresní školní rady Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2. Státní okresní archiv Praha – východ, U Továrny 220, 25066 Zdiby-Přemyšlení.

Obrázek 10 – Ustanovení Vojty Beneše na místo učitele obecné školy v Zápěch
Kopie dokumentu požížena z Fondu Okresní školní rady Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2. Státní okresní archiv Praha – východ, U Továrny 220, 25066 Zdiby-Přemyšlení.

Šťastný pane c. k. místodržitelství radě!

Prosím, promiňte laskavě mě smíleš, si dovoluji a v následující radě na Vaši Slavnost obracet.

Jsem jmenován od 1. září učitelem a žáček a učitelům v Brandýse nad Labem, staršího na říjnu jsem posud nastal. Žádat po mě c. k. berní úřad v Brandýse, výpis poručovací, jehož jsem k výplatě svého staršího potřebuji.

Ugovor jsem v Čáslavi, také opáca šelby a žáček ugovorala, ale píše, že povinnosti, se šelby šelby, avšak se Brandýse udeřil a mě šelby posud vyplaceno nebylo.

Odpuště, prosím, pane c. k. místodržitelství radě, když udeřím a šelby v laskavě radě Vaši Slavnosti, aby se mi staršího dostalo.

Čtyřlenná rodina moje od října je bez křivky a jistě toho dostá, a šelby a šelby představitel, já se mi poslavím, když v obci, a šelby jsem posud nemám, říji na šelby.

Šelby křivky šelby a mě se šelby, když jsem jmenován od 1. září učitelem a žáček a učitelům v Brandýse nad Labem, staršího na říjnu jsem posud nastal. Žádat po mě c. k. berní úřad v Brandýse, výpis poručovací, jehož jsem k výplatě svého staršího potřebuji.

Obracím se, pane místodržitelství radě, na Vaši Slavnost a šelby, si dovoluji a v následující radě na Vaši Slavnost obracet.

Prosím, udeřím a promiňte, si dovoluji, a šelby v obci, a šelby jsem posud nemám, říji na šelby.

V hluboké úctě

Vážený pane,
uč. 1. 11.

Obrázek 11 – Žádost o výplatu služného z roku 1907

Kopie dokumentu pořízena z Fondu Okresní školní rady Brandýsa nad Labem, spisová signatura II/B-2. Státní okresní archiv Praha – východ, U Továrny 220, 25066 Zdiby-Přemyšlení.

Militärkommando-Reservatbefehl Nr. 47

LEITMERITZ, am 2. September 1916.

Heer u. Ldw.

Präs. Nr. 7148/4639
L. G.

Verbotener Aufenthalt in einem Kommando Ostungarn.

Auf KMEJL. Abt. 10, Nr. 132054 res. vom 31. August 1916.

Auf Qu. Op. Nr. 112145 und 112009 des AOK sind Beurteilungen von Militärpersonen verboten:

In dem Bereich des Militärkommandos Nagyszombat mit Ausnahme des Kommandos Zlín, dann in das Kommando Brassó-Szőregy, sowie in die östlich der Linie Barlas-Fehérváralja-Lugos gelegene Teile des Kommandos Temes des Militärkommando-Bereiches Temesvár und in das Kommando Maramaros des Militärkommando-Bereiches Kassa.

Gilt im Einvernehmen mit dem k. k. M. I. LV auch für die k. k. Ldw. und den k. k. Lst.

Präs. Nr. 8892/4536
L. G.

Masaryk u. Gen. -
Nachverhalt

Steckbrief

gegen

1. Dr. Thomas Masaryk, am 7. März 1850 zu Göding, Mähren, geboren, nach Prag zuständig, evangelisch, verheiratet, Professor an der tschechischen Universität in Prag, Mitglied des österreichischen Abgeordnetenhauses;

2. Josef Dürich, 1847 zu Bolovitz, Böhmen, geboren, nach Kloster an der Vaser, Böhmen, zuständig, katholisch, verheiratet, Mühlenbesitzer, Mitglied des österreichischen Abgeordnetenhauses;

3. Dr. Leo Sichrava, am 16. Dezember 1887 zu Ledec, Bezirk Pilsen, Böhmen, geboren, nach Humpoletz, Bezirk Deutsch-Brud, Böhmen, zuständig, konfessionslos, ledig, Advokaturkonzipient;

4. Dr. Eduard Beneš, am 28. Juni 1884 zu Kozlan, Bezirk Kralovic, Böhmen, geboren, dahin zuständig, katholisch, verheiratet, Professor an der tschechoslowakischen Handelsakademie in Prag, Privatdozent an der tschechischen Universität in Prag;

5. Adalbert (Vojta) Beneš, am 17. Mai 1878 in Kozlan, Bezirk Kralovic, Böhmen, geboren, nach Brandeis an der Elbe zuständig, katholisch, verheiratet, Bürgerschullehrer;

6. Dr. Vítěslav Stepanek, am 27. August 1886 geboren, nach Kgl. Weinberge zuständig, verheiratet, Professor an der tschechoslowakischen Handelsakademie in Prag;

7. Jan Kyjovský, am 14. Mai 1886 zu Herrspitz, Bezirk Wischau, Mähren, geboren, ledig, Mechaniker, derzeit in Zürich;

8. Josef Linhart, am 6. Jänner 1886 zu Tenn, Bezirk Hořovic, Böhmen, geboren, katholisch, verheiratet, Schreinermeister, derzeit in Schaffhausen (Schweiz);

wegen Verbrechens des Hochverrats nach § 58 c StG.
Die vorgenannten Personen sind im Beurteilungsfalle in Präventivhaft zu nehmen und ist hiervon der k. k. Militärwalt des Militärkommandos in Wien telephonisch zu G.-Z. A 3641/12 zu verständigen.

Gilt für Heer und Ldw.

Präs. Nr. 6092/4596
L. G.

Masaryk u. Soldaten -
Verhalten

Zatykáč vyzváni se:

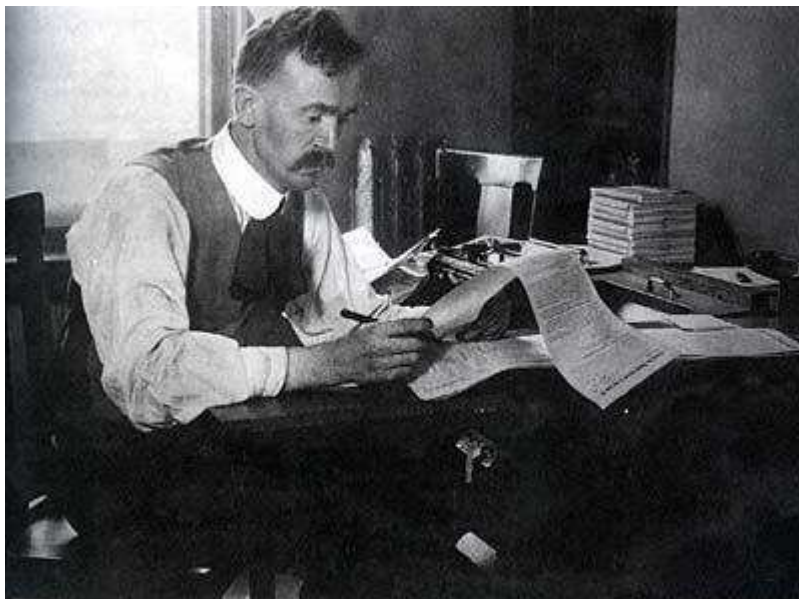
1. Dr. Tomáš MASARYK dne 7. března 1850 v Hodoníně na Moravě narozeného do Prahy příslušného evangelíka, ženatého, profesora české univerzity v Praze, člena národního sněmovny poslance.

4. Dr. Eduarda BENEŠE dne 28. června 1884 v Kozlaněch, okres Kralovic v Čechách narozeného, tamní příslušného katolíka, ženatého, profesora na české-učené obchodní akademii v Praze, soukromného docenta české univerzity v Praze.

5. Vojtěcha (Vojty) BENEŠE dne 17. května 1878 v Kozlaněch, okres Kralovic v Čechách narozeného, do Brandys u Lab. příslušného, tamního, učitele škol měšťan.

Ukáška a částečný překlad zatykáčho tajného rozkazu vojenského velitelství v Litoměřicích proti našemu dnešnímu presidentu, ministru zahraničí a brandýšskému příslušníku Vojt. Benešovi.

Obrázek 14 – Zatykáč tajný rozkaz proti Vojtovi Benešovi
Tento zatykáč rozkaz je součástí knihy Památník našeho osvobození, 1928

Obrázek 15 – Vojta Beneš v USA
Fotografie z knihy V. Vondráška a F. Hanzlíka *Krajané v USA a vznik v ČSR.*

Obrázek 16 – Vojta Beneš s Gustavem Habrmanem
v USA v roce 1913 na návštěvě u E. Vosky z knihy *Československá Amerika v odboji* (1931).

Obrázek 17 – České národní sdružení v Americe
Fotografie z knihy V. Vondráška a F. Hanzlíka *Krajané v USA a vznik v ČSR* (2009).

Obrázek 18 – Vojta Beneš s rodinou
Fotografie z knihy *Československá Amerika v odboji* (1931).

**Obrázek 19 - Vojta Beneš při slavnostním projevu
u příležitosti otevření nové školy v Čakovicích**

Fotografii poskytla J. Krákorová,
autorka díla Kniha o Čakovicích

**Obrázek 20 – Vila na pražské Ořechovce, kde žil Vojta Beneš do roku 1939.
Březen 2010, autor: Radka Kulhánková**

Obrázek 21 - Hrob Vojty Beneše a jeho manželky Emilie v pražských Střešovicích
Nevelký hřbitov pro farnost Střešovice v Cukrovarnické ulici na Praze 6.
Březen 2010, autor: Radka Kulhánková

Obrázek 22 – Emilie Benes Brzezinski
Vnučka Vojty Beneše momentálně žijící v USA.
Narodila se v roce 1932 ve Švýcarsku. Je významnou sochařkou a výtvarnicí.
Zdroj: www.ebsculpture.net

Obrázek 23 - Vojta Benes
Fotografie z knihy Československá Amerika v odboji, 1931.

